TARİH Konuşuyor

OCAK 1967
SAYI: 36
CİLT: 6
250 KURUŞ

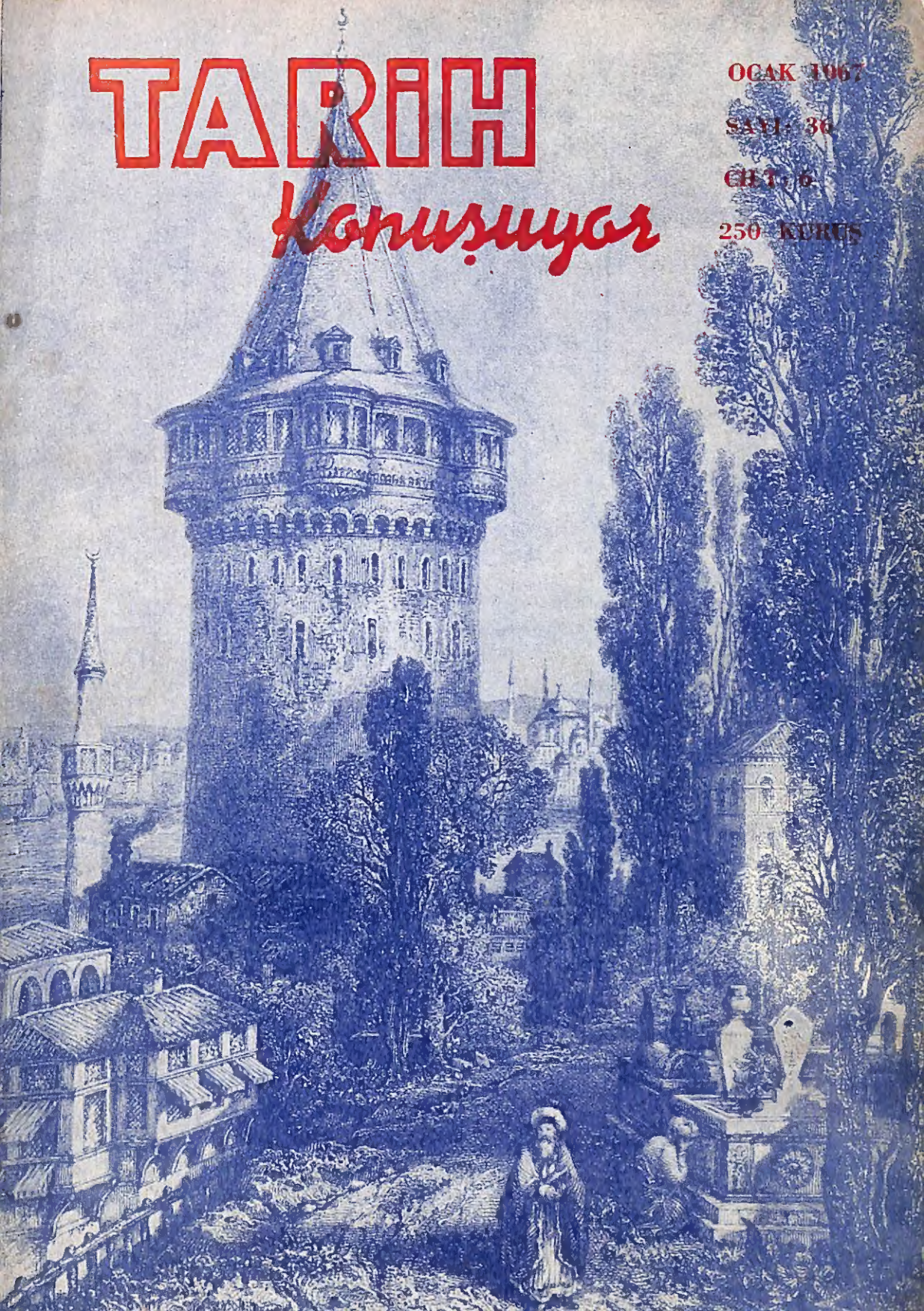

ŞİMDİ Akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8 TALİHLİYE OTOMOBİL

400 TALİHLİYE AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan ikramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. *(Not: İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.)*

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır

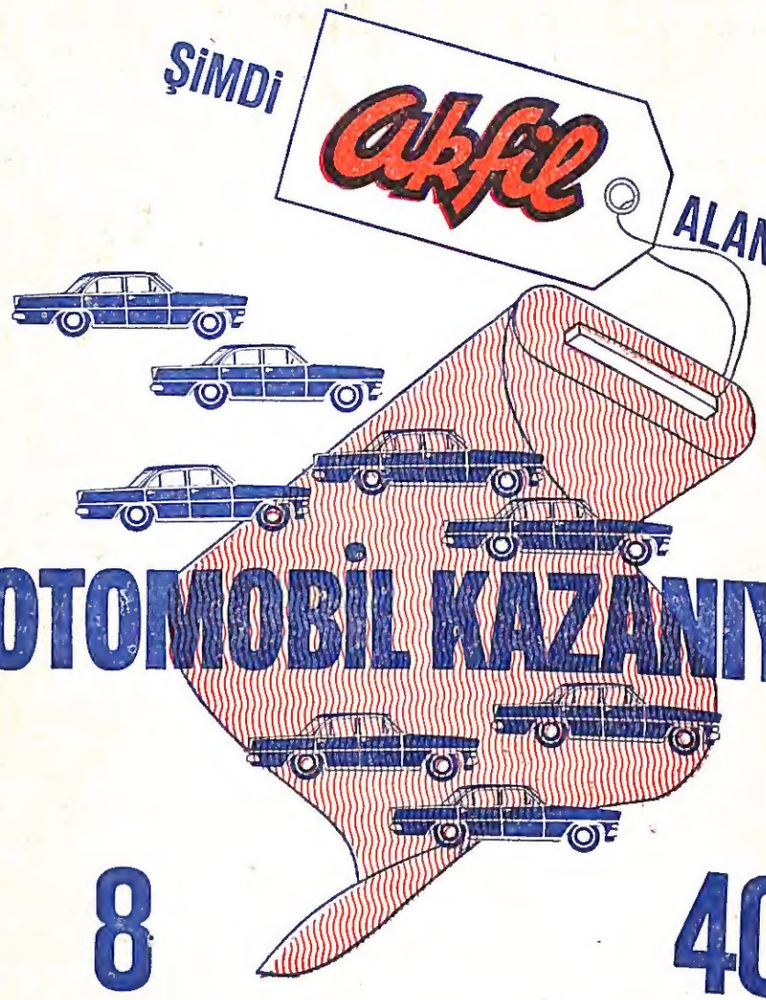

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan ikramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. (Not: *İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.*)

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır

OCAK 1967
SAYI: 36
CİLT: 6
250 KURUŞ

TARİH Konuşuyor

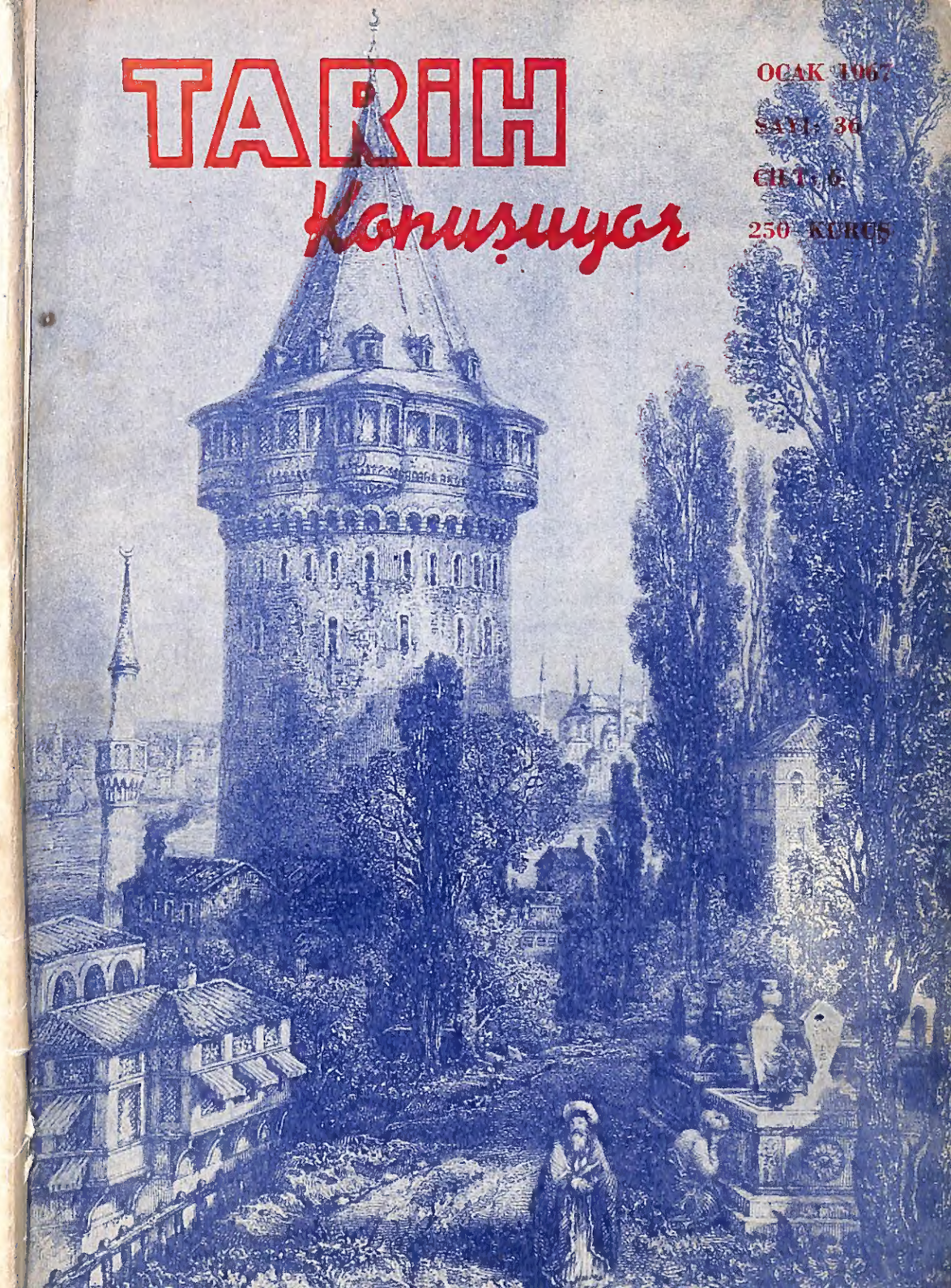

(20 Lira + 100 Liralık tasarruf bonosu) veya (80) Liraya 12 mükemmel tarihî eser

1 — **Anavatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü.**

2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber' de Türk Cengi.

3 — **Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi.**

4 — 1913 de Garbî Trakya'da ilk Türk Cumhuriyeti.

5 — **İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk.**

6 — **Trablusgarb'da bir Avuç Kahraman.**

7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif.

8 — **Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler.**

9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta.

10 — **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki.**

11 — Üç Paşalar Kavgası.

12 — **Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı.**

(20 lira + 100 liralık tasarruf bonosu) veya (80) lira gönderenlere 12 kitap derhal takdim edilir. Müracaat adresi : Tarih Yayınları, Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

REKLÂMINIZI GAZETE VE DERGİLERLE DEĞERLENDİRİN!

BASIN İLÂN KURUMU

YURT İÇİ VE YURT DIŞI REKLÂMLARINIZ İÇİN HİZMETİNİZDEDİR.

Genel Müdürlük:
Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi No. 1
İstanbul
Telefon : 27 66 00 - 27 66 01
Telgraf adresi : BASINKURUMU

ÖNEMLİ BİR AÇIKLAMA

35 inci sayımızda çıkan "Modern Sosyal Mesken" ilânı teşebbüsü ile dergimizin ve üstad Cemal Kutay'ın delâlet ve alâkası sorulmaktadır.

Sadece ilân mahiyetinde çıkmış olan teşebbüsle, ne üstad Cemal Kutay'ın ne dergimizin maddî mânevî hiç bir ilgisinin bulunmadığını görülen lüzum üzerine açıklarız.

Bu arada, bilhassa birinci ve ikinci sosyal sitelerde olduğu gibi, şartları delâlete lâyık ve muhterem okurlarımızın hak ve menfaatlarına uygun bir teşebbüs olduğu takdirde ayrıca arzedeceğiz.

Basın: 22180

TASARRUFLARINIZIN

En iyi şartlarla

DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN:

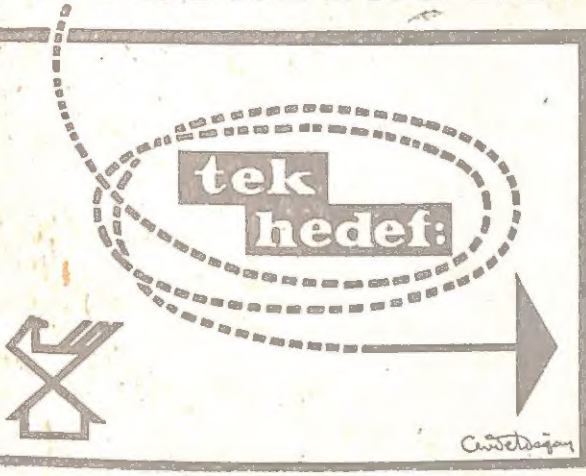

TÜRKİYE
EMLÂK KREDİ
BANKASI

(Basın : 850 — A — 483) Tarih — 217

EN VERİMLİ KUYU

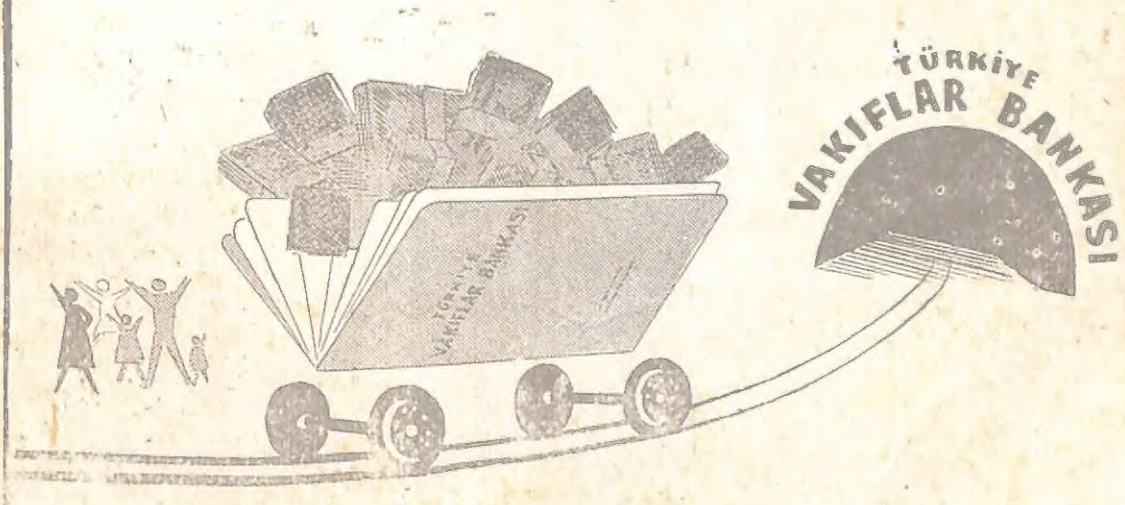

(Basın : 16011 — A — 8093) Tarih — 218

(20 Lira + 100 Liralık tasarruf bonosu) veya (80) Liraya 12 mükemmel tarihî eser

1 — **Anavatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü.**

2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber' de Türk Cengi.

3 — **Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi.**

4 — 1913 de Garbî Trakya'da ilk Türk Cumhuriyeti.

5 — **İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk.**

6 — **Trablusgarb'da bir Avuç Kahraman.**

7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif.

8 — **Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler.**

9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta.

10 — **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki.**

11 — Üç Paşalar Kavgası.

12 — **Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı.**

(20 lira + 100 liralık tasarruf bonosu) veya (80) lira gönderenlere 12 kitap derhal takdim edilir. Müracaat adresi : Tarih Yayınları, Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

REKLÂMINIZI GAZETE VE DERGİLERLE DEĞERLENDİRİN!

BASIN İLÂN KURUMU

YURT İÇİ VE YURT DIŞI REKLÂMLARINIZ İÇİN HİZMETİNİZDEDİR.

Genel Müdürlük:
Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi No. 1
İstanbul
Telefon : 27 66 00 - 27 66 01
Telgraf adresi : BASINKURUMU

ÖNEMLİ BİR AÇIKLAMA

35 inci sayımızda çıkan "Modern Sosyal Mesken" ilânı teşebbüsü ile dergimizin ve üstad Cemal Kütay'ın delâlet ve alâkası sorulmaktadır.

Sadece ilân mahiyetinde çıkmış olan teşebbüsle, ne üstad Cemal Kutay'ın ne dergimizin maddî mânevî hiç bir ilgisinin bulunmadığını görülen lüzum üzerine açıklarız.

Bu arada, bilhassa birinci ve ikinci sosyal sitelerde olduğu gibi, şartları delâlete lâyık ve muhterem okurlarımızın hak ve menfaatlarına uygun bir teşebbüs olduğu takdirde ayrıca arzedeceğiz.

Basın: 22180

TASARRUFLARINIZIN
En iyi şartlarla
DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN:

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

(Basın : 850 — A — 483)

EN VERİMLİ KUYU

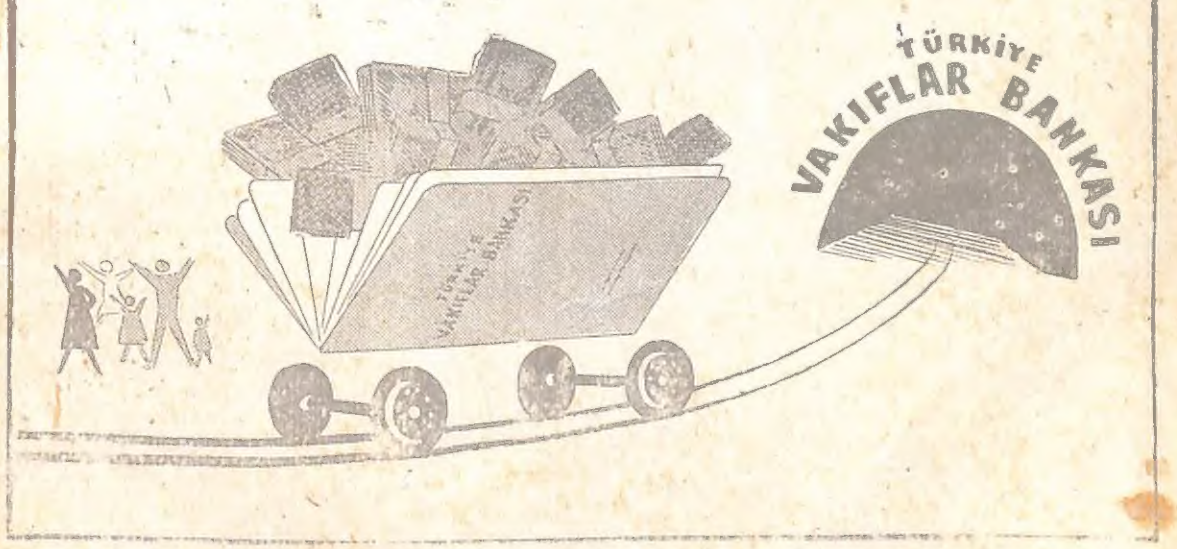

(Basın : 16011 — A — 8093)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 6 SAYI : 36 OCAK : 1967 FİATI : 250 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Tuna'nın acısı

BİRİNCİ Dünya Savaşında Başkumandanlığımız, gördüklerini derinliğine anlatabilecek kalem sahiplerini sınırlara davet etmişti. Bu çağrıda, olup bitenlerin yalın sathını köklere doğru indirmek ihtiyacını duymanın tesiri vardı: Çünkü dünya yüzünde az millet, biz Türkler kadar, hadiselerin sathında kalmanın acısını çekmişdir : Devletlerimizi bile bu illet sonunda kaybettik.

Üstad Ahmet Rasim de Rumen cephesine gitti. Malûmdur ki, Osmanlı ve Alman orduları aynı cephe üzerinde beraberce dövüşerek, Galiçya'da Moskof saldırısını durdurmuşlar ve başarılı savaşlar sonunda Bükreş'i işgal etmişler, Bukovina'yı ele geçirmişler ve çok değil, o tarihten yüz yıl önceki Türk sınırlarına erişebilmişlerdi: İşte Ahmet Rasim bu yakın geçmişin duygusu'nu, TUNA'nın sularına bakarak öylesine dile getirdi ki, gençliğinde, Tercüman-ı Hakikat'e yazdığı içli nesirlerine başlık olarak seçtiği "kitâbe-i gam = yas anıtı" tâbirinin asıl yeri, bu kaybedilmiş vatandan son seslenişler oldu. Nur içinde yatsın üstad...

★ ★ ★

Sofya'dan İshaklı - Tolca demiryolu üzerinden Osmanlı Karargâhına yol alan Ahmet Rasim'i uykusundan kalın bir ses uyandırmış. Bir Balkan Türküsünü gecenin sessizliğine armağan eden ses...

Ne görsün? Türkü'yü Rodob Türkçesiyle okuyan genç bir Bulgar zabiti. Kendi âleminde, trenin basamaklarına oturmuş, gözleri yıldızlı gecelerin boşluklarında, derdini döküyor :

Ötme keklik barışalım,
Sılamıza kavuşalım,
Senden ötmek, benden gülmek,
Yolumuzda ağlaşalım

Garibim bu vatanda,
Garib kuşlar ötende,
Gariblik o zamandır,
Baş yastığa yetende.

Ses'in sahibini tahmin etmişinizdir: Bulgar üniforması altında bizim "Evlâd-ı Fâtihan" dan bir Anadolu kök' ünün torunu... Fetihler devrinin kapanmasından sonra kendi kaderine bıraktığımız milyonlardan birisi...

Beraber ağlaşmışlar.

Anası, 1827 Türk - Moskof savaşı sonunda evini barkını bırakıp İstanbula sığınan Tuna Ötesi Türklerinden olan Ahmet Rasim hıçkırır: "— Tuna'nın acısı hiç de yüreğimde böylesine yer etmemiş..." der.

★ ★ ★

Tam elli yıllık hatıra... 1966 - 1916 = 50 yıl... Yarım Asır..

İçimde, Fırat'ın Tuna'ya benzeme korkusu ile hatırlatmak istedim: Çünkü Yirminci Yüzyıl başında nasıl avâre isek sonunda da aynı boşluktayız. — Kutay.

Üçüncü yıl biterken...

Tarihsever Efendim,

Önümüzdeki Şubat sayısı ile üçüncü neşir yılımız doluyor, dördüncü hizmet senesine giriyoruz. Bu sonuç, sadece devamlı okurlarının vefasından yaşama hakkı bulabilmiş nâdir mecmuaya nasib olmuş saadettir. Şükranımız sonsuzdur.

Ve, bu minnet duygusu ile, 37 inci sayımızda YEPYENİ BİR ÇEHRE ile huzurunuza çıkma hazırlığımızı tamamlamış bulunuyoruz.

Şimdi izninizle, her bakımdan daha tatminkâr olacağına gönülden inandığımız, hazırlığımızın temel hususiyetlerini açıklıyalım :

★ — TARİH KONUŞUYOR'un değişmez vasfı, üslûbda ve mevzuda vahdet'tir. İşte, bu temel varlığımızı korumak bakımından, BEŞ FORMALIK hacmımızı İKİ FORMAya indiriyoruz.

★ — Bu, sadece "riyazî bir daralma" dır: Harflerin eb'adı, sahifelerin tertip tarzı ve klişelerin daha çok gravüre tebdili ile hacım tasarrufunu, mevzularımızdan asla fedakârlık yapmamak prensibimize intibak ettirebildik. Oldukça çetin geçmiş denemelerden sonra, samimiyetle kanaat getirdik ki, önce, TARİHİ KONUŞTURABİLME imkânımızı tam gerçekcilikle tesbit edeceksiniz, hacmı ve sahife sayısını bu kudretinize göre tesbit edeceksiniz. Zerrece kayıtsızlık, Tarih'i susturur, Masal'ı konuşturur: İkisinin arasında kıl kadar mesafe vardır ve üstelik ikincisi, uyutma ve avutma câzibesini de temsil eder. Biz bu kolay yol'a girdiğimiz zaman, önce adımızı ve iddiamızı, peşi sıra vicdan rahatımızı ve sonunda da Sizleri kaybederiz. Bu idrâkin içindeyiz.

★ — Sadece hacımda tecelli eden bu değişiklikle, mecmuanızın abone bedeli de YARI YARIYA iniyor : BİR SENE için 25 lira gönderirken, yine BİR SENE İÇİN 13 lira 90 kuruş göndereceksiniz : Bize intikal eden, ON İKİ liradır : 13.90 - 12.00 = 1.90 kuruş, posta masrafıdır.

★ — Asla tenkid duygusu olmadan şu gerçeğe de işaret edelim : ALTI CİLD'i kitablığınızda TARİH BOŞLUĞU'nu dolduracak hacma erişmiş bir varlığı boy atma çağında yerini boş bırakdırmıya değmez: Arkamızdan YENİ NESİL'ler çığ gibi geliyor... Bakın dikkatle çevrenize : Çocuklarımızı mazilerine bağlıyacak kaç ses var şu koca vatanda?..

★ ★ ★

Lütfen NOT ediniz : ÖNÜMÜZDEKİ AY, yâni, Şubat 1967 başında, Derginiz, 13 Lira 90 kuruş ÖDEMELİ gelecektir. Bu bedel, BİR SENELİK ABONE ÜCRETİdir. İadesine Lütfen imkân vermeyiniz ve müddeti içinde postadan alınız. Çeşitli sebeblerle abonenize devam etmek istemiyorsanız, bu kararınızı lütfen, bu ay içinde behemehâl bildirme zahmetini esirgemeyiniz.

BERABER BAŞLADIĞIMIZ ve doğruluk, hayırlılık, müsbetlik vasfına inandığımız emeğimizi **BERABERCE DEVAM ETTİRMEK** samimî dileği ile teşekkürlerimizi kabul ediniz, efendim.

TARİH KONUŞUYOR

Ayrılmıya sürüklenen Arnavudluk üzerinde iktidar kavgaları ve

Esad Paşa Toptanî'nin Paris'te öldürülmesi

YAZAN : CEMAL KUTAY

İkinci Meşrutiyet Mebusan Meclisinde en sert münakaşalar, iki hadise çevresinde cereyan etmişti: Bugün ikisi de bize garip, hatta yabancı geliyor: Birincisi KİLİSELER KANUNU idi... Sultan Hamid, büyük bir kiyaset ve maharetle, Fener Rum Patrikhanesi ile Bulgar Ekzarhlığı arasındaki anlaşmazlıkları hallettirmemiş, hatta, muvazeneyi bozmadan bu anlaşmazlıkları körükliyerek Ortodoks Mezhebine mensup bu iki Balkanlı Milletin Osmanlı Türklerine karşı birleşmelerinde temel vakia olan manevî birliğe mâni olmuştu. Zaten aradaki ihtilâf o kadar derin idi ki, birleştirici müdahaleler olmasa, anlaşmazlık, kendi kendine devam edecek, sürecekti.

İttihad ve Terakkinin işlediği hataların en büyüklerinden birisi, iktidara geldiği sene, KİLİSELER KANUNU adı ile ve sayıları daha çok olan Rum asıllı mebusların tesirinde kalarak Meclise, Bulgar Ekzarhlığını, ruhanî makam olarak şeklî hürriyetler içinde, Papazların ehliyetinin tasdikini Fener Kilisesinin mürakabesine veren tezi kabul etmiş olmasıdır. Mevzu esasında, çoğu sarıklı ve hoca olan Müslüman mebuslarını alâkadar etmemesine rağmen, zaman zaman onların da katışmasıyla Meclis kürsüsü

Osmanlı Meclisinde Draç Mebusu Esad Paşa Toptanî.
(Altmış iki yıllık ömür içinde saklanan ihtiras ve hazin akibet).

âdeta ilâhiyat vaazları hüviyetini almıştı !

Fakat, Vali Mazhar Beyin yanlış ve zamansız tedbirleriyle Arnavudluk hadiseleri, bir iç isyan mahiyetini alınca, Kiliseler Kanunu unutuldu, Sait Paşa kabinesinin, dolayısiyle İttihad ve Terakkinin sukutuna yol açan Halaskâr Zabitan Ayaklanması da, Arnavudluk hadiselerinin ardından geldi.

Daha sonra da Balkan Harbi felâketi!..

... VE, BİR İSİM : ESAD PAŞA TOPTANİ

İkinci Meşrutiyet Mebusan Meclisinde ARNAVUDLUK HADİSELERİ günlerin temel mevzuu iken bir isim, Draç Mebusu Esad Paşa Toptanî'nin adı olayların önünde gitti.

Esad Paşa, Sultan Hamid'in merkezî idareye bağlılığında şüphe ettiği imparatorluk diyarlarında takip ettiği siyasetin ortaya koyduğu şahsiyetlerden birisi idi. 1862 de Tiran'da doğan Esad Paşa, Süleyman Paşazade Ali Toptanî' nin oğlu di. Hususî hocalardan okumuş, askerliği mektepte tahsil etmemişti. Ailesinin muhitindeki büyük nüfuzu dolayısiyle Sultan Hamid kendisini İstanbula davet ederek Saraya fahrî yaver olarak aldırmış, küçük kardeşi Gani Beyle beraber, kısa zamanda Sarayın en nüfuzlu ve dediğini yaptıran kişileri arasına girmişlerdi. Gani Bey, 1899 da, aslı hâlâ meçhul sebeblerden dolayı Beyoğlunda sokakta öldürüldü. Sultan Hamidi telâşlandıran ve müşir Tatar Osman Paşayı Tiran'a kadar göndererek hadise çıkmasını önlemiye çalıştıran cinayetin, siyasî cephesi olduğu iddia edildi. Nitekim Esad Paşa da, kardeşinin akibeti ile on yedi yıl sonra can verdi.

Sultan Hamid, genç Esad'ı otuz iki yaşında MİRİMİRÂN (Paşa) rütbesiyle Yanya Jandama Kumandanlığına tâyin etti. 1897 Osmanlı - Yunan savaşında gerçekten yararlılık gösterdi ve Başkumandan Gazi Ethem Paşanın en çok takdir ettiği kumandanlar arasına girdi. Savaştan sonra rütbesi Ferik (KORGENERAL) oldu. Bu tarihten sonra Esad Paşa, Arnavudluk üzerinde gizli emelleri olan yabancı devletler için üzerine eğinilen bir şahsiyet oldu. Arnavudlar arasında ırk ayrılıklarını temsil eden Toska ve Kega'ların üzerinde anlaştıkları yarının başlıca şahsiyeti haline gelen Esad Paşa, Karadağın merkezi olan Çetine ile Sırbıstan Payitahtı Belgrad'ı, Arnavudluğu kendisi için hayat sahası sayan Roma'yı ziyaret etti. İhtiraslı olduğu kadar zeki bir insan olduğunda şüphe yoktu. Bu ziyaretler sırasında kendisi için en elverişli çevre olarak Sırbistanı bulduğunu daha sonraki olaylar isbat etti. Meşhur Pasiç ile yakın dostluk kurmuştu.

SULTAN HAMİD'İ TAHTINDAN İNDİREN HEYET ARASINDA

Anlaşılıyorki kaderi Esad Paşayı, tarihin hakkında vefasızlık ile ittiham edebilmesi için hadiseleri bir araya getirmişti: Lutfunu, en büyük himayeyi kendisinden gördüğünde şüphe olmıyan Sultan Hamid'e ömrünün tek korkusu "tahttan indirildiği" ni tebliğ eden Meclis Heyeti içinde Esad Paşa da vardı !

Hamuru vefasızlık ve nankörlükle yoğurulu eyyam politikasının iğrenç tecellisine, bizim son altmış senelik siyaset sahnelerimizde öylesine bol rastlanır ki, Esad Paşanın rolü, ne ilk ve sondur amma, ne Esad Paşanın, ne de Sultan Hamid'in damadı Arif Hikmet Paşanın, kendilerine böylesine yakınlık göstermiş, lutuflarını sonuna kadar ibzâl etmiş bir tâcidarı, hazin şartlar içinde tahtından indirtilme sahnesinde vazife almamaları da elbet mümkündü ve şarttı. Hadise, bir başka gerçeği de ortaya koyar: Kudret sahiplerinin İNSAN YETİŞTİRME kararını verdikleri zaman, bu himmeti kimler için harcıyacaklarını daha ciddî ve esaslı olarak tesbit etme mecburiyetlerini... Ne hazindir ki, Sultan Hamid'in akibeti, kendisinden sonrakilere asla ibret olmadı: Politika sahnemizin kubbesinde kalan sedâ, KRAL ÖLDÜ YAŞASIN KRAL utanmaz seslenişinin ulumalarıdır...

Esad Paşa, Sultan Hamid'i tahttan indiren heyetin içinde vazife aldığı günlerde, İttihad ve Terakki'nin EN YAKIN KİŞİLERİNDEN idi. 1908 seçimlerinde DRAÇ'tan mebus seçilmişti. Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatında söz sahibi olan İttihad ve Terakki, Sultan Hamid'in siyasetinden ayrılarak tam bir merkeziyetçilik hareketine girişince, Esad Paşanın başında olduğu Arnavudluk mebusları, mektepler açılması, halkın elindeki silâhların toplanılması, vergi alınması gibi, hâkim ve meşru bir devletin en tabiî haklarının Arnavudlar üzerinde tatbikini istemediler, bu tedbirleri mıntakavî egemenliklerinin sarsılmasına yol açacak müdahaleler telâkki ettiler. Başlarında Esad Paşa olan Arnavud ileri gelenleriyle İttihad ve Terakki arasındaki anlaşmazlık bu sebeplerle başladı ve iktidarın Yanya, İşkodra, Priştine, Yakova gibi merkezlere davanın ruhî yapısını kavramamış tecrübesiz ve haşîn tedbirlerle herşeyin halledileceğine inanmış idarecileri göndermesi, kanlı hadiselere sebep oldu, hatta Balkan harbinin başlıca âmili haline geldi ve Rume-

liyi böylece kaybettik. Esad Paşa, Balkan harbinde safını açıkça tâyin etmemiş, hadiselerin gelişmesini beklemişti.

BALKAN HARBİ SONRASI

Esad Paşa, Balkan harbinde, Redif Gönüllü Kuvvetleri kumandanı sıfatiyle İşkodrada bulunuyordu. Diğer cephelerin beklenilmiyen fecî sukutları için de ordumuz, İşkodrada başarılı bir müdafaa kurmuştu. Gerçekten değerli bir kumandan olan Hasan Rıza Paşanın Plevneyi hatırlatan müdafaasının, Esad Paşanın kendisini akşam yemeğine davet ederek, dönüşünde adamlarına pusu kurdurup öldürtmesiyle, şehrin Sırplar ve Karadağlıların eline geçmesine sebep olduğu hakkındaki en ağır ve fecî ittihamdır. Esad Paşa Toptanî, bu ittihama karşı kendisini müdafaa için Türkçe, Arnavudça, İtalyanca, Sırpça ve Fransızca bir risale neşretti. Hatta tarafsız bir beldede muhakemesini istedi. Fakat karşı iddialar, ısrarla devam etti ve Hasan Rıza Paşanın maiyetindekilerden çoğu, esaretten kurtulup vatana döndükleri zaman hadise üzerinde ısrar ettiler. Fecî ittihamın üzerinde ittifak edilen tarafı, Hasan Rıza Paşanın bir pusu sonunda şehid edilmiş olması idi ve İşkodranın akibetini bu beklenilmiyen ölüm tâyin etmişti.

Balkan Harbinden sonra büyük devletler, Arnavudluğa Alman Prensi Giyyom dö Vid'i KRAL yapmışlardı. Esad Paşa Prens gelmeden evvel kısa bir müddet devlet ve hükümet reisliğini yaparak, gizli emellerini ortaya koydu. 1914 de Arnavudlar, Prens dö Vid'i memleketi terke mecbur edince Esad Paşa yine ön plânda idi: Artık O'nu, Sırp Başvekili Pasiç'in en yakın dostu olarak sahnede görüyoruz. Sırplar ve Karadağlılar, İtalyanın Arnavudluk üzerindeki emellerine son verecek ve kuracağı mahallî idare ile kendileriyle tam iş birliği yapacaklarına inandıkları Esad Paşanın Arnavudluğun başına geçmesi için çalışmıya başladılar. Nitekim Prens Giyyom dö Vid'in kanlı hadiselerle memleketi terketmesinden sonra Esad Paşa, Parlâmento tarafından devlet ve hükümet reisi olarak ilân edildi. Böylelikle, uzun zaman maharetle saklanılmış olan gayesi, ardında kanlı izler bırakarak gerçekleşmiş oluyordu. Fakat, Arnavutluğun bu hadise ile Sırpların eline geçmesi, dolayısiyle Rus nüfuzunun Adriyatik kıyılarına böylesine yerleşmiş olmasını istemiyen İngiltere, İtalya ve Avusturya - Macaristanı destekliyerek, Esad Paşanın Hükümet Reisliğini tanıtmadı, diğer mahallî liderler de ayağa kalkmışlardı. Esad Paşa, Birinci Dünya Harbinin karışıklıkları arasında memleketini terketti, Sırbıstan da Alman kuvvetleri tarafından işgal edilmiş olduğu için Fransaya geldi, harbin neticesine kadar büyük bir ihtirasla siyasî faaliyetine devam etti.

Türk hâkimiyetinden kopup giden TİRAN'dan bir manzara... Bugün, demir - perdenin gerisinde kalmış gerçek yüzü meçhullerle örtülü... Hakkında söylenenler, Arnavudluğu eline almış kızıl diktanın söylenmesinde mahzur görmedikleri... Yüz yıllarca, Avrupadaki Türk hâkimiyetinin öncüleri ve ilk kalesi idiler.

PARİSTEKİ YILLAR

Esad Paşanın şahsî serveti, siyasî ihtiraslarını tatbik mevkiine koymıya mü-

saiddi. Mütarekenin ilânı ile Paris, dünya siyasetinin yine merkezi olmuştu. Balkanların haritası tanzim edilirken Arnavudluk üzerinde, Sırp - Hırvat - Sloven Krallığı adı altında kurulmuş bugünkü Yugoslavya ile İtalya arasındaki hâkimiyet mücadelesi başlamıştı. Esad Paşa, bütün gücü ile, Arnavudluğun Yugoslavya safında yer almasına çalıştı. Arnavutlukta ise, İtalyada tahsil etmiş olan bir kısım aydınlar, İtalyanın vesâyetini tercih ediyorlardı. Kendi kendilerini idare gayesinde olanlar, azlıkta idiler ve sulh masasında temsil edilemiyorlardı.

Esad Paşanın ailesinden bir kısmı, bu arada refikası ve refikasının yakınları, İstanbulda idiler. Ailenin bu dalı, Paşanın siyasî faaliyetine iştirak etmemiş, kaderini Türklüğün şart ve tecellilerine bağlamıştı.

Versay anlaşmaları sisteminin Paristeki galib devletler konferansında düzenlendiği 1920 senesi haziran ayında, Esad Paşa da büyük bir faaliyet gösteriyordu. Pariste olan Sırp devlet adamı Pasiç ve Vesniç'le Amerikan Başkanı Vilson'a bir muhtıra vererek, Arnavudluğun müstakil devlet halinde kabulu, ve tarihî sınırlarının iadesini istedi. Esad Paşanın bu beyanatının, o tarihteki İstanbul gazetelerinde tartışmalara ve târizlere sebep olduğunu görüyoruz.

13 HAZİRAN 1920

Tarihin mukadderatını bizzat tâyin ettiği hadiselerin oluş şekilleri ve hatta takvim yaprağına geçişleri ibretli neticelere şehadet eder. Esad Paşanın hayatında da aynı tecelli oldu: Bir zamanlar mebusu ve en hatırlı şahsiyetlerinden olduğu Osmanlı İmparatorluğunun hayat sahnesinden ayrılış vesikası olan Sevr anlaşması üzerinde Sadrazam Damad Ferit Paşa ile galiblerin mümessilleri son görüşmeyi yaparak, galiblerin Ferit Paşaya ANCAK YİRMİ DÖRT SAAT düşünme hakkı tanıdıkları 13 Haziran 1920 tarihinde, bir dairesini işgal ettiği Beşinci Jorj otelinden çıkıp, Pasiç'in yemeğine gitmek üzere otomobiline bindiği ânda Rüstem Avni isimli, İtalyada tahsil etmiş ve Paris'e Esad Paşayı öldürmek gayesiyle geldiği tesbit edilen yirmi yaşında Roma Üniversitesi Pedagoji bölümünden mezun bir genç tarafından iki tabanca kurşunu ile öldürüldü...

Şoförü hadiseyi şöyle anlatmıştı :

"— Jenerali, otomobilin ön tarafında oturarak bekliyordum. Çok zaman beraberinde hususî kâtibi Jorj Goga olduğu halde gelirdi. Goga, kendisine refakat etmese bile, daima taşıdığı çantasını Paşaya verir, otomobilin hareketinden sonra ayrılırdı. Çünkü oteldeki hususî dairede çalışırdı.

Ben, Paşanın gelmesini beklerken iki el silâh sesi ile irkildim, yerimden fırladım, Jeneralin sallandığını gördüm, hemen yanına koştum, o sırada kaatil olması lâzımgelen şahsın elindeki büyük çaplı rovelveri Paşaya doğru fırlattığını gördüm. Kaçmadan duruyor, sâbit nazarlarla yere yıkılmış olan Paşaya bakıyordu. Zannediyorum ki, biraz ileride ortaboylu birisi sokağı süratle döndü ve uzaklaştı. Zannediyorum ki, bu şahıs, cinayeti takip ve tesbit ile vazifeli idi. Fakat asıl kaatilde hiç bir hareket yoktu. Çok tabiî bir edâ ile bana döndü: **"— Polis yok mu? Çağır,.."** dedi. Donmuş kalmış, hareket edemez hale gelmiştim. Eğer silâh seslerini duyarak otelden çıkanlar olmasaydı, asla yerimden kıpırdıyamıyacaktım. Gelenlere kaatil, sükûnetle: **"— Ben öldürdüm. Öldü, nihayet öldü..."** dedi. Hiç kimsenin müdahalesine ihtiyaç bırakmadan otelin holüne doğru yürüdü. Polise haber verilmesini istedi."

JORJ GOGA ANLATIYOR :

Esad Paşanın uzun zaman hususî kâtibliğini yapan Jorj Goga hadise ve kaatil hakkında polise şu bilgiyi vermişti :

"— Kaatili tanıyorum. Üç defa gördüm. Birincisinde bana tahminen bir ay kadar evvel müracaat etti, Romadan tahsiline devam etmek için Parise geldiğini bir işe yerleşmek arzusunda olduğunu söyledi. Meşgul olacağını vaadettim. Üzerimde çok müsbet tesir bıraktı. Esad Paşadan asla bahsetmedi. Kendisine, beni bir hafta sonra otelde bulmasını söyledim. Not defterime de ismini kaydettim. Hakikî adını saklamadığını anlıyo-

rum. Nitekim 8 haziranda geldi. Kendisine münasip bir iş temin edememiş; fakat teşebbüse geçmiş, vaad almıştım. Anlattım. Sükûnetle dinledi ve nâzik bir tevazu ile teşekkür etti. Hatta kendisine para sıkıntısı olup olmadığını sordum. Daha bir miktar parası olduğunu söyledi. Ne Esad Paşadan, ne de siyasî bir mevzudan asla bahsetmedi. Bu ziyaretler sırasında cinayet kararında olduğunu dahi söyliyemiyeceğim. Son gördüğüm gün, Tüileri'deki Sanayi-i Nefise sergisine gideceğini, eğer müsaade edersem hafta sonu yine geleceğini söyledi. Memnuniyetle müsbet cevap verdim. Cinayetin onun tarafından işlenilmiş olmasından hayret duyuyorum. Bu genç, ya anî bir kararla bu işi yapmıştır, yahut da Parise sırf bunun için gelmiş ve cinayeti çok öncesinden tasarlamıştır."

KAATİL ve ARNAVUDLUĞUN KURTULUŞU

Sante hapisanesine götürülen kaatil, polise verdiği ifadede kendisini cinayete hiç kimsenin teşvik etmediğini, memleketinin selâmeti namına bu cinayeti işlediğini soğukkanlılıkla söyledi ve şöyle dedi: **"— Arnavutluk yarın istiklâline kavuştuğu zaman, Esad Paşanın öldürülme günü olan 13 Haziran 1920 yi kurtuluşunun temel günü olarak anacaktır. Zaman en iyi hükmü verecektir."**

GERÇEKLEŞEMİYEN DİLEK

Genç kaatil Rüstem Avni'nin dileği gerçekleşmedi. Gerçekten de tarih, cinayetlerin, görünür gözükmez, söylenir söylenmez cinayetlerin döktüğü kanların tortusundan mes'ut neticelere pek nadir şehadet eder: Arnavutluk için de böyle oldu...

Versay anlaşmaları serisi içinde Avrupanın ve hatta bütün dünyanın haritası yeniden çizilirken, Arnavutluk da "MÜSTAKİL BİR DEVLET" olarak düşünüldü. Sırplar, Başvekilleri Pasiç'in millî meclisleri Skopçina'da, Esad Paşanın ölümünün Müstakil Arnavudluk için büyük kayıb olduğunu, ondan başkasının kargaşalık içindeki ülkeyi derleyip toparlıyamıyacağını söyledi. Kaatilin İtalyan ajanı olduğunu iddia eden Sırp Başvekili Fransız makamlarını da suçladı:

Esad Paşa Toptani'yi Pariste, 13 Haziran 1920 tarihinde vuran Rüstem Avni'nin Maten gazetesinde çıkmış olan resmi. (Madalyon içindeki katilin resmî evrakındaki resmidir. Yukarıdaki de cinayetten sonraki fotoğrafıdır.)

"— Esad Paşa, insan hayatının muhterem tanındığı bir diyarda gözönünde öldürülmüş, kaatilin söyledikleri ile iktifa edilmiştir. Fakat asıl kaatiller, Arnavudluğu ellerine geçirmek istiyen karanlık maksadlı politikacılardır."

O günden bugüne kadar Arnavutluk da çok karışık, birbirinin eserini ifna etmek istiyen hadiseler vukua geldi: Cumhuriyet denendi, Krallık denendi, işgaller denendi, nihayet günümüzdeki kıpkızıl rejim, Moskovayı bile yumuşak bulan, bu sebeple Pekin'e gönül bağlıyan kıpkızıl bir Komünizm bahtsız ülkeyi cenderesinin içine aldı. Görünürde kurtuluşun yaklaşan ümidi de yok...

Tarih, bilhassa son yüz yılın tarihi ibretlerle doludur: Türklerin elinde iken, saadetlerinin ve huzurlarının en güzel günlerini yaşamış nice nice diyarlar gibi, bugünkü Arnavutluk da, değerini bilemediği o günlerin hasreti içinde...

İKİ DEFA **Fetihler devrimizin Batı içinde son noktası Viyana idi: Tarihlerimizin diyar-ı Beç dedikleri Avusturyanın başşehri Viyana'nın burçları üzerinde Ay - Yıldızlı bayrağın dalgalanmamasının sebebi hâlâ münakaşa edilir. Yukarıki klişede 1683 de, Kara Mustafa Paşa kumandasında Viyanayı kuşatmamız günlerinde Yanık kalesini zaptımız görülmektedir (Almanca Riko'dan).**

Galiçya savaşının 50. yıldönümünde:

Diyar-ı Beç (VİYANA)

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

Birinci Dünya Harbinde Galiçya muharebelerine iştirakimizin ellinci yılını kutlamak üzere Avusturya Hükümetinin davetlisi olarak 1966 eylülünde Viyanaya gittik. Elli sene evvel Tuna nehrinin kuzeyinden başlayıp Karpatların ötesinde ve Lemberg'in hayli doğusunda biten koca imparatorluk, küçüle küçüle ufak bir devlet olmuş, nüfusu elli milyondan yedibuçuk milyona düşmüş, her şey bununla mütenasip daralmış, fakat bir şey olduğu yerde kalmış, hatta büyümüş, ihtişam kesbetmiş, daha da güzelleşmiş: Şu bizim yüzlerce sene evvel dile doladığımız ve iki kere fethine teşebbüs edip muvaffak olamadığımız diyar-ı B E Ç, yani Viyana şehri.

Nezaket ve kibarlıklarile Avrupada ün salmış Viyanalılar, bizi eski imparatorlukları içinde bulunan ve şimdi hiç bir emperyalist devlette görülmeyen bir hırs ve dehşetle Ruslar tarafından kendi memleketleri içine alınan bu Polak diyarını gösteremeyince, Viyanayı ve civarını bütün teferrüatile önümüze açtılar ve bizi gezdirdiler.

HER TARAFTA BİZE AİT HATIRALAR

Viyanada her köşede, her müessesede Osmanlılara ve Türklere ait kalıntılarla her an karşı karşıya gelebilirsiniz. Meselâ şehrin merkezinde ve meşhur opera binasının önünden geçen en namlı Kartner caddesinde biraz ilerlediniz mi, karşınıza muazzam Stefan kilisesi çıkar. Hâlâ çatısında bir Osmanlı güllesini hatıra olarak tutan bu kilise, İkinci Viyana Muhasarası zamanında ne roller oynamıştır, anlatılmakla bitmez. Bugün de Viyana üzerinde hâlâ en yüksek nokta olarak duran çan kulesi, Kahlenberg'e yerleşen imparatorluk ordusu öncülerile haftalarca havaya fişekler fırlatmak suretile muhabereyi, müdafaanın vaziyetini, hücumun şiddetini anlatıp durmuştur.

Viyanalılar sizinle konuşup Türk olduğunuzu anladılar mı, evvelâ "Türk ordugâhı" adını hâlâ muhafaza eden geniş bir parkı görüp görmediğinizi sorarlar. Her iki muhasarada da, yani Kanuni Sultan Süleyman ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa zamanında ordugâh olarak kullanılan ve sonra Viyana belediyesince itina ile park haline getirilerek kapısının yanına "Türkische Schanz = Türk Ordugâhı" yazılan bu tarihi yer, Viyananın kuzey batısındadır. Burası, her halde iki muhasarada da geri çekilmiş imparatorluk ordularile arasını kesmek için intihap edilmiştir. Nitekim ikinci muhasarada imparatorluk ordusu ve Leh kralı hücuma geçince, muharebeler de bu parkın yakınlarında cereyan etmiştir. Vaktile bu parkta Kanunî Sultan Süleyman'ın çadırının kurulduğunu, onun çekilmesinden sonra aynı yere Kral Ferdinand'ın onun çadırına benzer bir bina yaptırdığını, hatta ikinci muhasarada bizimkiler buraya gelip Kanunînin çadırına benzer bu binayı gördükleri zaman, varoşlardaki bir hayli binayı tahrip ettikleri halde buna el dokundurmadıklarını ve Merzifonlu'nun zaman zaman buraya gelerek bina içinde oturduğunu tarihler yazar.

KAHLENBERG TEPESİNİN HİKÂYESİ

Hele bu parktan sonra ziyaret ettiğimiz Viyana ormanlarının önündeki Kahlenberg tepesi, koca eserler yazacak mertebede isim yapmış ve rol oynamış bir yer. Tepenin üzerinden bütün şehir, mavi Tuna, kanallar, hattâ sokaklar teferruatile görünüyor. Yukarıda bahsettiğimiz Stefan kilisesi ve kulesi, elle tutulacak gibi aşikâr görünüyor. Şimdi üzerinde zarif gazinolar ve teraslar bulunan ormanlar içindeki bu tepenin hikâyesini, bir de tarihten dinleyelim :

1683 senesi temmuz ayının sekizinci günü, Viyana şehri için çok ıstıraplı bir gün olmuştur. Birgün evvel İmparator ve asiller, şehri ümitsizlik içinde terkederken, Osmanlı ordusunun öncüleri olan Tatarlar, kalenin muhasarasını beklemeden Kahlenberg'e hücum etmişler, tepedeki manastırı ateşe vermişler ve bütün şehri korku ve heyecan içinde bırakmışlardı. Bu hal herkesi heyecana düşürdü, çünkü tam bu sırada ordu da kaleye hücum ederse, henüz hazır olmayan kale ne yapardı ?

Türk ordusu hemen gelemedi, 14 temmuza kadar kalenin hazırlanmasına imkân verdi, ondan sonra geldi, kale de dayandı.

Kahlenberg'in vazifesi burada bitmedi, belki yeniden başladı. Osman-

lılar buraya ehemmiyet vermediler, halbuki civardaki halk ve bilhassa imparatorluk ordusunun casusları, kalenin içini gözetleyerek ve Stefan kilisesinin çan kulesinden atılan fişekleri izleyerek, kalenin içinde cereyan eden hadiselerden haberdar oluyor ve bunu günü gününe Avusturya ordusuna duyuruyorlardı.

Nihayet eylül ayında imparatorluk ordusu Leh kralının birliklerile beraber burada toplandı ve 14 eylülde burada yaktığı muazzam bir ateşle şehri de haberdar ederek taarruza geçti; yani Kahlenberg Viyana için hem felâket, hem de sevincin bir alâmeti olarak hatıralarda yaşar. Civardaki manastır harabesinin yanındaki taş levhada, manastırın içindeki Türklerden alınmış sancak ve sairenin altında hep bu hatıraların izleri vardır.

ONLAR VE BİZ

Şehri dolaşmaya başlarsınız, en muteber yeri, parkı, meydanile beraber Belediye sarayına gelirsiniz, önünüze bir düzineye yakın nefis heykeller çıkar, altlarında sıra ile, "Türk hücumu sırasında bu şehri kurtaran general Starhemberg", uzun bir direğin üstündeki heykelin altında ise, "bu şehrin kurtarılmasında kumandan kadar hizmeti dokunan belediye reisi Liebenberg" diye yazar. Arkasından diğer komutanlar veya idareciler sıralanır.

Eski büyük bir sarayın muhteşem salonlarını dolduran Askerî Müzeye gidersiniz, içindekilerin yarıdan fazlası büyük Türk muharebeleri zamanına aittir. Burada Kara Mustafa Paşanın çadırından tutun, toplar ve tüfekler, bunların zamanına göre üstünlük veya gerilikleri ayrı ayrı tesbit edilerek nazarlarınıza sunulmuştur. O derecedeki, bizim müzede bu kadar teferruatlı bir izahı ben hiç bir vakit görmedim.

Eski sarayları gezmeğe gidersiniz, karşınıza gene büyük Türk savaşlarının tabloları çıkar.

1953 senesinde henüz Viyana Rusların işgali altında bulunurken, Dünya Parlâmentolar Birliği mutad toplantılardan birisini Viyanada yapmıştı. En muhteşem balosunu da meşhur Schönbrunn sarayında verdi. Bizim delegelerimizle beraber bu sarayın merdivenlerinden çıkarken, büyük merdivenin karşısında takriben kırk metre boyunda ve yirmi metre genişliğinde bir tablo gözümüze ilişti, bir de altını okuduk ki, Osmanlıların Kahlenberg'de atılışını canlandıran bir tablo: Atlılar, mızraklar ve yere düşürülmüş süvariler.

Bunun en güzel bir misalini bu defa Viyananın etrafını bize gezdirirlerken gördük. Viyananın 50 kilometre güneyinde bulunan Wine Neustad adlı bir kasabada Avusturya ordusunun Harp Akademisi bulunmaktadır.Akademi, eski ve tarihî bir saraya yerleşmiş. Burayı ziyaret ederken Akademiyi de gezdirdiler. Akademi komutanı olan general, bütün teferruatile sarayın her yerini gösterdi ve izahat verdi. En sonunda aşağıda büyük merdivenin karşısına isabet eden bir yerde, oldukça büyük bir duvar tablosunun önüne geldiğimiz zaman, nazik Avusturya generali tabloyu görmemezlikten gelerek hemen yüzünü çevirdi ve merdivenden aşağı indi. Bu anî karar ve hareket, hepimizin nazarı dikkatini celbetti ve gayrı ihtiyari tabloya doğru

Bugün Viyana'da, TÜRKLER deyince hatıra yine o geçmiş yüzyıllar geliyor. Hakları da yok değil!.. İşte, Viyana surları önünde, fetihler devrinin ünlü Türk ordusu..

ilerledik. Altında şöyle yazıyordu :

"Büyük Türk muharebeleri zamanında bu kasabaya hücum edildiği vakit, burası halk tarafından böylece müdafaa edilmişti."

Sonra Akademiden ayrılırken kibar Avusturya generali şöyle dedi :

"— Burada size elimizden geldiği kadar güzel şeyler göstermeğe çalıştık; eğer hoşunuza gitmeyen bazı şeyler gördünüzse, bundan dolayı affınızı rica ederim; tarihi kalıntılardır, söküp atamayız..."

KARA MUSTAFA PAŞANIN HEDİYESİ

Hülâsa, Galiçya muharebelerinin cereyan ettiği ve görürsek gözümüzün yaşaracağı, kalbimizin şevkle çarpacağı eski muharebe sahalarını, Lipiça Dolnayı, Birjejaniyi, Stry'leri göremedik amma şu bizim diyarı B E Ç'i bol bol gezdik. Dedelerimizin savaşdıkları yerlerde ruhlarının şad olmasına dua ettik.

Kara Mustafa Paşanın bu şehre getirdiği korku ve heyecan yanında, giderken bıraktığı yüzlerce yük Yemen kahvelerinin Viyanada açılan ilk kahvehanèye sermaye teşkil ettiğini ve asırlardır güzelliklerile malûm Viyana kahvelerinin de, bu Türk paşasının geride bıraktığı bir hediyesi olduğunu öğrendik ve bunun yanında da şu acıyı duyduk :

Mademki Viyanalılara kahve ve kahvehaneleri biz öğrettik, neden onlarınki bugün şehrin bir incisi şeklinde ve her tarafta görülür ve oturulurken, şu bizimkiler bu kadar pis ve berbat hale gelmişlerdir? Ona da şadık kaldık.

BATI TARİHÇİLERİNİN HAKSIZ YERE "ALLAH'IN BELÂSI„ DEDİKLERİ HUN İMPARATORU:

ATİLLA'NIN BİLİNMEYEN TARAFLARI

Objektif tarihçiler şimdi Atilla'nın meziyetlerini ve Hunların medenî taraflarını kabul etmeğe başladılar

İtalyan işi bu madalya Atillâ'nın yaşlanmağa başlamış halini göstermektedir.

Bundan bin beş yüz yıl kadar önce bütün Batı âlemi korkudan tir tir titremekteydi. Her yandan gelen haberler birbirlerini doğrulamaktaydı: Doğu'dan Batı'ya büyük bir saldırı başlıyacaktı ama piyango İtalya'ya mı vuracaktı, Galya'ya mı? M. S. 450 yılı saldırganlar Avrupa ovalarına yayılmadan, kazasız belâsız sona erecek miydi? Herkesin ağzında bu sorular dolaşıyordu. Gelecek olanlar, "sarı suvariler" adıyla anılan Hun'lardı. Fakat "bazen felâketin de olurmuş hayırlısı," derler ya, Ertesi yıl başlıyan bu saldırı, daha dün birbirlerinin gözlerini oyan milletlerin, Lâtinlerle Cermenlerin birleşmelerine yol açtı. Aşağıdaki yazıda ünlü yazar DANIEL - ROPS, Atillâ'nın hayatını, kişiliğini ve yaptığı işleri objektif bir kalemle anlatmakta, din ve milliyet kaygısıyla gerçekleri tahrif eden birçok Batı tarihçilerinin iddialarını çürütmektedir.

Asya'nın bozkırlarında doğan Hun İmparatorluğu hakkında o günedek Batı âleminde çok şeyler söylenmişti. Bunun korkunç kudreti bilinmez kuvvetlerin etkisi ile dalgalanıyor, bodur atların dörtnal gidişlerine ayak uydurarak yer değiştiriyordu. Dün Çin'e saldıran "sarı süvariler" bugün Avrupa'ya hücum ediyorlar; ertesi gün tıpkı bir dalga gibi birden çekilerek ardlarısıra gözyaşları ve yıkıntılar bırakıyorlardı !

Bu anlatılanların otuz asırlık bir tarihi vardı, söylenenler efsaneleşmişti artık: Bu arada Hiyong - Nu'ları kaplanlardan, panterlerden kurulu ordusu ile yenen hayvan mürebbisi Koang - Ti'den, kumların kapladığı İç Asya'daki şehirlerden de söz ediliyordu : Oturdukları kentlerin böylece yokolması, Hun'ları ebedi göçebeliğe mahkûm etti, deniyordu. Daha yakın çağlarda geçtikleri halde yine de izah edilmeksizin kalan olaylar vardı. Meselâ Hun'lar Nan hanedanının idaresindeki Çin'e saldırmağa kalkışmışlar, fakat iki sebepten duralamışlardı: Bunlardan biri Nan hanedanı imparatorlarının sakin kuvveti, öbürü de tıpkı "Roma Barışı" gibi Uzakdoğu'da o sıralarda hüküm sürmekte olan barışın azamet ve heybetiydi. Hunlar bunun üzerine niçin fetih çabalarını hemencecik on bin kilometre uzağa çevirivermişlerdi? Niçin M. S. 370 yılına doğru Aral kuzeyindeki bozkırlardan ayrılıp aşağı Volga'yı geçerek Batı'ya doğru ilerlemeğe devam etmişlerdi ?

Bütün bunlar iyice bilinmemektedir. Fakat muhakkak olan şu ki, Cermen istilâları Hunların baskısı altında meydana gelmiştir: Hunlar Alenlerle Barbarları öncü kıtaları gibi Romanya'nın içine sürdükten sonra kendileri de Roma

İmparatorluğunun sınırlarında boy gösterivermişler; medenî milletler de bu hal karşısında dehşete kapılmışlardır.

BİR LÂTİN TARİHÇİNİN GÖZÜ İLE HUNLAR

Ünlü Lâtin tarihçisi Ammianus Marcellinus'un Hunlar hakkında yaptığı tasvir Avrupa'da zihinlere öylesine yerleşmiştir ki bu korkunç göçebeleri, Romalı tarihçinin tasvir ettiği gibi görmemeğe imkân yoktur. Diyor ki :

"Bunlar gaddarlıkta herkesi gölgede bırakır. Tıknaz bedenleri, kocaman kolları, çok iri kafaları vardır. Yüzleri yara izleriyle kaplıdır. Sakalları çıkmasın diye bu yaraları kendileri açarlar. Bu şartlar altında bunların hayvan mı, insan mı olduklarını tâyin imkânsızdır.

Rivayete göre bunlar büyücü karılarla iblislerin çiftleşmesinden doğmuşlardır; ömürlerini at üzerinde geçirirler; toplantılarını, alışverişlerini at üzerinde yaparlar; at üzerinde yiyip içerler. Hatta uykularını bile atlarının boyunlarına doğru eğilerek uyurlar. Saban kullanmazlar, ekin ekmezler, belirli ve sâbit evleri, yerleri yurtları yoktur."

Kadınlarla çocuklar bu güruhu baskınları sırasında arabalar içinde takip etmekte imişler. Sonra tarihçi, onların şu unutulmaz özelliğine de işaret ediyor : *"Yemeklerini de pişirmezler hatta : Et parçalarını eyerlerinin altında yumuşatıp gevrekleştirerek çiğ çiğ yerler."*

Ayrıca iyi asker oldukları muhakkaktı : *"Altun uçlu oklarını çok uzak mesafelere atmaktaki eşsiz denecek kadar ustadırlar. Bu oklar demir kadar sert ve öldürücüdür."*

Doğrusunu söylemek gerekirse genellikle yerinde olan bu tasviri Çinli tarihçiler de doğrulamaktadırlar. Yalnız bunların "iki ayaklı birer hayvan" oldukları yolundaki iddianın, gerçeğe uyabilmek için, epey düzeltmeğe mühtaç tarafları vardır.

HUNLARIN BİLİNMEYEN MEZİYETLERİ VARDI...

Bronzdan hayvan şekilleri yaparak ga yet acaip bir büyü ile gerçekçilik ve şiir dolu bir sanatın özelliklerini ortaya döken bu insanlar, sadece birer vahşi mi idiler? Beşinci yüzyılın ortalarında medeni dünya ile uzun süre temas etmiş olduklarından, birçok alanlarda onun tesiri altında kalmamışlar mıydı? Yunan yazarı Priskos onların Macar ovasındaki kıraallarının karargâhını ziyaret etmiş ve daire biçiminde sıralanmış tahta kulübelerinde gördüğü lüksten gözleri kamaşmıştı. Yerde kalın ve yumuşak halılar, taştan hamam kurnaları, altın ve gümüş tabaklar, nefis şaraplarla yemekler, hatta misafirleri eğlendirmek için şarkıcılarla soytarılar bile vardı...

Bu Hun medeniyeti, birçok tezatları bir araya toplamıştı. Saz kaplı kulübelerde gayet ağır ipeklilere, biçimsiz urbalar üzerinde de baha biçilmez incilere, zümrütlere rastlanıyordu...

Roma İmparatorluğu ile ilk temasları kanlı ve zalimce olmaktan çok uzaktı. Şeflerinin çoğu askerlere ödenen ücretlere tamah ederek yardımcı sıfatiyle hizmeti kabul etmişlerdi. Honorius'un generallerinden Vandal asıllı Stilikon, bunlardan bütün bir oymağı hizmetine almış ve dürüst, sadık bir şekilde çalışmalarından çok memnun kalmıştı.

Milano, ya da Ravenna sokaklarında Batının bu çekik gözlü, sarı tenli koruyucularını görmek çok acaip bir şeydi. Deriden ve kürkten urbalar giymiş bu askerleri Roma lejyonerleri yanlarına yanaştırmıyorlardı: Çok pis kokmaktaydılar çünkü.

ATİLLÂ'YA "ALLAH'IN BELÂSI" DEMİŞLERDİ AMA...

Fakat Atillâ ortaya çıkınca herşey değişiverdi. Biri çıkmış, işi basit tarafından alarak ona "Allah'ın Belâsı" deyip işin içinden sıyrılıvermişti ama aslında o, çağının ve belki de dünyanın pek az gördüğü eşsiz adamlardan biriydi !

Büyük fatihler soyundan gelmeydi; iri - yarı bir yabani hayvan değil, zihni yüksek düşüncelerle dolu bir kimseydi. Bir kere gayet zekiydi: Zekâsı da askerî olmaktan çok politik ve diplomatikti. İnsanları idarede, kullanmada çok ustaydı: Kimisinin gönlünü kazanıyor, kimisini de ölçülü bir şekilde korkutarak zayıf düşürüyordu. Yerine göre âdil davranmasını, âlicenaplık göstermesini, başkalarının yiğitliğine hürmeti biliyordu. İran halıları ve Çin işlemeleriyle do-

lu bir sarayın içinde gayet sade bir hayat sürüyor, aylar boyu keşişler gibi yaşadıktan sonra kadınlarla dolu bir haremde birdenbire sefahat âlemlerine dalıyordu. Böyle bir adamın kişiliğini birkaç satırda tarif edip özetlemek mümkün değildir.

Vaktiyle İmparatorun sarayında rehine olarak bulunurken, genç yaşına rağmen, insanı baştan çıkaran bu kokmuş çevrenin gevşetici tesirlerinden kendisini korumayı bilmiş; fakat bu çevrenin zaaflarını ve nerelerinden çökebileceğini ölçmekten de geri durmamıştı. Sarayda Lâtince öğrenmiş, bu dili gayet güzel, fakat yabancı şivesiyle konuşmağa başlamıştı.

ATİLLÂ BÜYÜK BİR İŞE GİRİŞİYOR

425 te erkek kardeşinin çabucak öldürülüşünden sonra babasının tahtına çıkınca milletinin politikasını baştan başa değiştirdi. Roma ordusunda hizmet etmekte olan Hun beylerini asker kaçağı sayarak çarmıha gerdirdi. Kendi ülkesiyle Roma İmparatorluğu arasında üç günlük yürüyüşle aşılabilen boş bir bölge bıraktı. Bunu da medeniyetin kangreni kendisine ve yakınlarına bulaşmasın diye yaptı. Yerine göre kuvvete veya kurnazlığa başvurarak sarı yahut beyaz bütün kabileleri birleştirdikten sonra büyük bir işe girişti.

Bu iş neydi ?

Sadece şuydu herhalde : Avrupa'da Roma'nın yerine geçecek olan bir Asya İmparatorluğu kurmak ve bütün dünyayı fethetmek için bunu bir sıçrama tahtası olarak kullanmak...

Bu gerçekleşemez gibi görünen hayalin emrinde çelik gibi bir irade vardı : Bunun Batı'yı ne gibi bir tehlikeyle karşı karşıya bıraktığını bir düşünün !

Atillâ ilkin Doğu tarafında zemini yokladıktan ve "hattat" adıyla anılan Bizans İmparatoru II. Theodosios'un ordularıyla kedi fareyle oynar gibi oynadıktan sonra, 450 yılında bilinemiyen sebeplerle birdenbire yön değiştirdi ve belki eski bir asker olan Marcianus'un sıkı duruşundan ürktüğü; belki de Vandal asıllı, Janserik adlı bir başka düşmanla gizli kombinezonlara giriştiği için, Batı'yı boyladı.

Batı İmparatorluğuna saldırmak için bulduğu bahane epey tuhaftı: Vaktiyle Honoria adında, yirmi yaşında bir prenses, ya biraz kafadan sakat olduğu, ya da çöküş halindeki saraya tiksinti duyduğu için ancak gerçek bir yabaninin yüreğini ferahlatacağını düşünmüş; Atillâ'ya bir mektupla bir yüzük yollayıp kendisiyle evlenmek istediğini bildirmişti.

Atillâ o zaman prensese cevap vermekten sakınmıştı. 450 de kendisinden çok uzaklarda olan bu prensese gönül vermiş gibi yaparak Ravenna hükümetinden hem prensesi, hem de onun çeyizini istedi ki bu, Batı imparatorluğunun yarısıydı!

Bunun üzerine prenses Honoria çabucak bir başkasıyla evlendirildi, Hun imparatoruna da gayet diplomatça bir red cevabı verildi. Beri yandan Atillâ Galya'yı işlemeğe başlıyor, sağa sola gönderdiği adamları Roma'nın elindeki kuvvetleri ölçüyorlardı.

451 yılının baharında da taarruza geçti.

Asyalıların Galya'ya yaptıkları bu taarruzun ne olduğunu iyice bilmek imkânsızdır.

O çağın insanları kendilerine hücum eden kimselerin dış görünüşlerinden hayrete düşmüşler, Cermenlerle yapılan savaştan çok daha büyük bir harbin sözkonusu olduğunu hisseder gibi olmuşlardı. Onun için "Allah'ın Belâsı" nın yaptığı tahribatı büyültmek, şişirmek yoluna gittiler. Hıristiyan azizlerinin hayatlarından sözeden bazı kitaplar, bu olaylarda kendi kahramanlarına da bir yer vermek için, Hunları hiç gitmedikleri yerlerde, meselâ Trier'de, Langres'da, Arras'da gösterirler.

AETİUS ATİLLÂ'NIN SALDIRISINI DURDURUYOR

Asıl üzerinde durulması gereken nokta, bu facianın kısa sürmüş olduğudur : Atillâ'nın - bugün Erzgebirge diye anılan - dağlık bölge ormanlarından kestirdiği büyük meşe ağaçlarından yapılmış teknelerle Rhein nehrini aşmış olduğu doğru olsa gerek. Fakat yaz sona ererken o da ortadan kaybolmuştu.

Ordusunun mevcudunu anlatmak için ileri sürülen rakamlara gelince, bunlara

M. S. 440 - 461 yılları arasında papalık etmiş olan I. Leon, Roma surları önüne kadar gelmiş olan Atillâ'yı geri çekilmeğe ikna etmişti. Ünlü ressam Rafael'in yaptığı bu freskte Papa ile Atillâ'nın karşılaşmaları görülüyor.

uydurmadan başka ne denebilir? Peşlerinde bir sürü kadın ve çocukla beş yüz, altı yüz bin atlı...

Yolların durumu ve böyle büyük bir kalabalığı yedirip içirmenin zorluğu, bu sayıları akla yakın göstermemektedir. Fakat şu da var ki içinde Hun kumandası altında çeşitli Barbar ırkların bulunduğu bu muazzam "çete" şöyle böyle müdafaa edilmekte olan Galya toprakları için büyük bir tehlike teşkil etmekteydi.

Metz, Paskalya günü olan 7 nisanda düşüyor, Troyes'ya her nedense ilişilmiyordu. Belki bir ihtiyat tedbiri olarak, ya da Güneye, Afrika Vandallarının bulunduğu noktaya daha çabuk erişmek arzusuyla Paris'in çevresinden dolaşan Atillâ Loire nehrini geçebilmek için Orleans'ı kuşatmıştı. Tam o sırada karşısına bir hasım çıktı ve onu durdurdu.

Adı Aetius'du. Babası asil bir Cermen, anası asil bir Lâtindi. Genç yaşta ilkin Alarik'in, sonra Hunların yanında rehine olarak kaldığı için bunların huyunu suyunu gayet iyi biliyordu. İmparatoriçe Galla Placidia'nın ve onun oğlu III. Valentinianus'un hizmetinde bulunarak en yüksek rütbelere erişmiş ve onlara - bazen arddüşünceler de besliyerek - büyük bir bağlılık göstermişti.

Aetius mükemmel bir yarı - barbar şef tipiydi ki, can çekişmekte olan Roma İmparatorluğu bunların hizmetlerinden çok yararlandı. Bunlar Roma'nın çökmekte olduğunu gayet iyi biliyorlar, efendi olarak kabul ettikleri insanları küçümsüyorlardı ama kendilerine büyük bir ülkü gibi görünen nesneye hâlâ bağlıydılar.

Atillâ ile boy ölçüşebilecek tek hasım olan Aetius'un Roma'yı Cermen kanıyla canlandırmak için yapılmış geniş bir plânı mı vardı acaba? Muhakkak olan şu ki Hun tehdidi Batı'nın üzerine çökünce tatbikat alanında o, bu plânı uyguladı.

İtalya'dan mayıs'ta gelerek çok geçmeden Alplerdeki, Bretanya'daki, Merove'deki öbür kuvvetlerle birleşti. Hunlara karşı koyma işini metodla düzenledi. Arles'da her çeşit ırkların bulunduğu koca bir ordu topladı ve Sarılara karşı Beyazlardan mürekkep tek bir cephe kurmak istedi. Bir başarısı da şu oldu : Gayet ustalıklı pazarlıklar sonucunda Toulouse'daki Vizigotları da kendi safına aldı. Oysa kısa zaman önce bunları bir savaşta yenmişti. Fakat Vizigotlar Mongol tehlikesinin büyüklüğünü kavrıyarak onunla birlik olmaktan geri durmadılar.

23 haziranda, bitkin hale gelen Orleans şehri kapılarını Atillâ'nın askerlerine açtığı sırada Aetius şehrin önüne geldi, karşı hücuma geçti, yağmacılar arasında panik yarattı, bunlar Champagne istikametinde dörtnala çekildiler.

Roma ordusu - daha doğrusu "birleşmiş milletler" ordusu - bunları kovaladı. İşte o zaman, herhalde 451 yılının ağustosu sonunda ve Troyes yakınındaki Mauriacus Campus'da o korkunç ve manalı savaş cereyan etti.

ASYA İLE AVRUPA KARŞI KARŞIYA

Asya ile Avrupa bütün bir gün karşı karşıya savaştılar. Hunların oklarına ve atlı kıtalarına Batılılar, lejyonerlerin eski metodlarını kullanarak sık bloklar halinde cevap verdiler.

Sonra saldırganlar yorulunca karşı - hücum başladı. Bu iş için sapanlar, ucları kurşunlu mızraklar kullanıldı. Bunların kullanılmasını modern savaşın nazariyecisi olan Vegecius tavsiye etmişti. Nihayet büyük taktik manevra başladı : Düşmanın orta kısmı yarılınca, cephesi çökertildi ve kendisi, kurduğu ordugâhın gerisine çekilerek siperlendi. Aetius da onu oraya kadar kovalamamağı ihtiyata uygun buldu.

Ertesi gün Atillâ büyük bir hızla savuşup gitmişti. Giriştiği macera da böylece sona ermiş bulunuyordu. Batı medeniyeti kurtulmuş, sembolik bakımdan bu, dünyanın kaderini değiştiren bir olay niteliğini kazandı.

Hunların çöküşü çok hızlı oldu. Atillâ yenilmiş değildi de püskürtülmüştü. 452 de İtalya'ya saldırmak için yine geldi ama kendisine haraç verme vaadinde bulunulunca uzaklaştı. Artık az - çok yıpranmış, ihtiyarlamıştı, kendinden eskisi kadar emin değildi. Tisza ve Köroş dolaylarındaki ovalara döndü.

Çok geçmeden de tam gerdeğe gireceği gece ölüverdi. Çünkü yetmiş yaşlarında kadarken çok güzel bir Cermen kızını kaçırmıştı. Onu zifaf yatağında ağzından, burnundan kan gelmiş olarak buldular. Valentinianus III, Aetius'un imparatorluğu kurtarmış olmasını bir türlü hazmedememişti. Atillâ'nın ölümü üzerine Aetius'u kendi eliyle öldürdü...

Gelecek Sayıda :

iki meraklı ve ibretli tarih olayı :

1868 de PARİS'te Yunan Gizli Heyeti

● — **Çar İkinci Aleksandr'ın Fransayı ziyareti sırasında, aralarında Venizelos' un amcasının bulunduğu heyet, Girid'in kaderini nasıl çizdi ? ★ Papaz kılığında kurmaylar, Teodom merasimi sırasındaki and ★ Ve, adım adım Megalo - İdea.**

İTTİHADÇILARIN GERÇEKLEŞEMİYEN TAHT HAZIRLIĞI :

VAHDEDDİN'İN YERİNE SELÂHADDİN EFENDİ !

● — Sultan Reşad'ın saltanat yıllarında intihar eden Veliahd Yusuf İzzeddin Efendiden sonra, Vahideddin Efendi yerine, Sultan Murad'ın oğlu Selâhaddin Efendinin getirilmesi yolundaki hazırlığın bilinmiyen heyecanlı ve meraklı safhaları.

Gelecek Sayıda :

Çöküş devrinden Acı hakikatler :

HARB MECLİSİNDE DÜŞMAN CASUSLARI ve İSTİHARE İLE SADRAZAMLAR!

YAZAN : ZİYA HANHAN

İmparatorluk müşkül anlarından birini daha yaşıyordu. Birinci Abdülhamit, bilgisiz, değersiz, korkak "Post Vezirleri" nin telkiniyle, hazırlıksız bir harbe girmişti. Osmanlı Orduları, iki cephede harbediyordu : Avusturya ve Rusya cephelerinde...

Sarayca alınan bütün tedbirler, bütün hareket plânları, düşman casusları tarafından günü gününe haber alınıyor, Türk Silâhlı Kuvvetleri harekete geçmeden önce Ruslar ve Avusturyalılar, karşı tedbirlerini alıyorlardı. Bu yüzden ordunun yapmayı düşündüğü manevralar başarısızlığa uğruyordu.

Padişah, önce işin farkına varamadı. Düşmanın aldığı karşı tedbirleri bir "tesadüf" sandı. Ne çare ki, bu "tesadüf" lerin ardı, arkası kesilmiyordu. Nihayet acı gerçek anlaşıldı: İstanbulda toplanan Harp Meclisi'nde alınan kararlar, çok daha evvel düşman kumandanlarına bildiriliyordu.

PADİŞAHIN ÇARESİZLİĞİ

Birinci Abdülhamit bu acı gerçeği öğrenince, Harp Meclisi'ne bir yazı gönderdi. Bu yazı, kudretli bir padişahın, değersiz, cahil, rüşvetçi vezirler elinde ne hale düştüğünün hazin ve yürekler parçalayıcı bir örneğidir. Birinci Abdülhamit bu yazısında şöyle diyordu :

"Hepimiz bir gemi içindeyiz, batarsak hep beraber batacağız. Hak söz neyse, o söylenmelidir. Devletimiz için hangi iş faydalıysa, o yapılsın. Kaldı ki, mecliste konuşulanlar dışarı sızıyor. Her kim ki, devlet sırlarını başkalarına söyler ise, onu celâl sahibi olan Allaha havale ederim. İki Cihanda yüzü kara olsun. Her kim ki, devlet sırlarını saklar ve kimseye söylemezse, iki cihanda yüzü ak olsun."

O felâketli günlerin acısını, Özi kalesinin sukûtu haberi ile felç olarak nefsinde ödiyen Birinci Sultan Abdülhamid.

Talihsiz padişahın bu uyarmaları da netice vermemiş, ardı arkası kesilmeyen bozgunlardan sonra ÖZÜ kalesi de düşman eline geçince, padişaha nüzul isabet etmişti. Kısa bir süre daha yaşıyan Birinci Abdülhamit, 1789 yılında Tanrının rahmetine kavuşmuştu.

Birinci Abdülhamitten sonra, Osmanlı tahtına Üçüncü Mustafa'nın oğlu Üçüncü Selim çıktı.

Sınır boylarında yenilgiler devam ediyor, İstanbul içinde türlü yolsuzluklar, rüşvetler, siyasî ihtiraslar son haddine ulaşıyordu.

Üçüncü Selim de, Amcası Birinci Abdülhamit gibi, iyi huylu, iyi kalpli, memleketinin kalkınmasını istiyen, batı medeniyetini özler bir padişah idi. Ne

çare ki, amcasından kendisine miras kalan idare kadrosu, gene eski idare kadrosuydu. Bu çürük malzeme ile kuvvetli bir devlet binası kurulamazdı.

HALKIN İNANIŞI VE SELİM'İN ŞAHSİYETİ

İstanbullular, Üçüncü Selim'in tahta çıkışını büyük şenliklerle kutladılar. Halk, PADİŞAH-I NEVCAH'tan çok şey ler bekliyordu. O zamanlarki inanışa göre, bir padişahta yedi evliya kuvveti vardı. Mahalle kahvelerinde, komşu evlerinde şu türlü konuşmalar oluyordu :

"— Hele bir kaç gün geçsin, padişahımız efendimiz atına bir atladı mıydı, o Moskof kâfirinin de, o Nemse yezidinin de başını koparır, karpuz gibi heybesinin birer gözüne koyarak At Meydanına döker."

"— Padişahımızın kılıcından geceleri kan damlar imiş. Atı da Has Ahırda eşinir, sefer ister imiş."

Gerçekte ise, yeni padişah - isminin de delâlet ettiği gibi - halim, selim, sanatkâr ruhlu ince bir adamdı. Şairdi, bestekârdı, hattattı. Kelimenin geniş anlamıyla, on parmağında on hüner taşıyan bir sanatçıydı. Fakat halk, Padişah Selim'i Hazret-i Ali, Battal Gazi, hiç değilse, büyük ceddi Yavuz Selim gibi bir meydan eri olarak düşünüyor, öyle kabulleniyordu.

Yeni padişahın ilk hatası, Sadrâzam Koca Yusuf Paşayı makamında alıkoymasıyla başladı. Koca Yusuf Paşa, açıktan açığa rüşvet alır, türlü zulümlerle zenginlerin malını gaspeder, "mal düşkünü bir pir" di. Üçüncü Selim de bunları duyuyor, biliyor, fakat esaslı bir değişikliği göze alamıyordu. Ara - sıra sert çıkışlar yapıyordu. Nitekim, Koca Sekban Başı'ya yazdığı bir tahriratta :

"Cenab-ı Hak içimi bilir. Kendim için bir şey istemiyorum. Fakat her kim devlete ihanet ederse, başını keserim, evladım olsa bile acımam." diyordu.

PADİŞAHIN YOBAZLARA CESARETLİ BİR ÇIKIŞI

Sınırlardan kara haberler geldikçe, devlet erkânını bir şaşkınlıktır alıyor, halkın dikkatini başka tarafa çekmek için meyhaneler kapatılıyor, kadınların giyinme tarzı yeni nizamlara bağlanıyordu.

Bu esnada garip ve ibret verici bir hadise oldu: Osmanlı İmparatorluğu ile İsveç Krallığı arasında bir ittifak imzalanacaktı. Yobazlar, böyle bir ittifakın "şer-i şerif" e aykırı olduğunu öne sürdüler. Hatta, Ordu Kadısı Şanî Zade bile bu yolda bir fetva verdi. Üçüncü Selim, ilk ve son cesaretini bu sırada gösterdi :

"— Böyle şeyler hoca efendilerin bileceği madde değildir. Onlar din ve diyanet işleriyle uğraşsın, devlet adamları da siyaseti yürütsün" dedi.

Ne fayda ki, genç padişahın gösterdiği bu medenî cesaret devam etmedi ve tereddütlerinin cezasını canıyla ödedi.

Üçüncü Selim, çok iyi kalbli, fakat çok gevşek tutumuyla bir çıkmaza giriyordu. Koca Yusuf Paşayı sadaretten azletmiş, yerine Kethüda Hasan Paşa getirilmişti. Kethüda Paşanın sadareti uzun sürmedi. FOKŞAN ve BOZOVA'da feci şekilde mağlûp olması üzerine sadaretden azledildi. Bu defa ortaya mühim bir mesele çıktı. Sadrazamlık görevi kime verilecekti?.. Bunun için çok garip, gülünç denecek kadar tuhaf bir usule baş vuruldu. O devirde vezirler : "Post Veziri", "Cenk Veziri" diye ikiye ayrılıyordu. Post Vezirleri saraydan yetişiyor, Cenk Vezirleri ise harp meydanlarında ün salmış, isim yapmış bahadırlardan seçiliyordu. Karar şöyleydi :

Altı tane post veziri, altı tane de cenk vezirinin isimleri birer kâğıda yazılacak, aralarında kur'a çekilecekti. Böyle yapıldı. Ne var ki, kur'a isabet eden vezirler, öyle kritik bir zamanda, sadrazamlık gibi zor bir vazifeyi kabul etmekten çekindiler. Kur'a isabet eden paşalar, birer bahane bularak özür dilediler.

İSTİHARE İLE SADRAZAM SEÇİLMESİ

Bu defa daha komik bir usule baş vuruldu : Padişah, Hamidi Zadeden istihareye yatmasını istedi. Şeyhülislâm Hamidi Zade, istiharaye yatacak ve rüyasında kimi görürse, o sadrazam tayin edilecekti. Hamidi Zade Mustafa Efendi üç gece istihareye yattı, fakat rüya göremiyordu. Buna karşılık, padişah sık sık rüyalar görüyor ve rüyasına

Üçüncü Sultan Selim ve saltanatının ilk günlerinde, Sadrazam olan Koca Yusuf Paşa.
(Resmin aslı, İstanbul mebusu merhum Selâh Cimcoz'un ailesindedir.)

her defasında Cezayirli Gazi Hasan Paşa giriyordu. Demek ki, gizli bir irade, Cezayirli Gazi Hasan Paşanın sadrazam olmasını istiyordu. Padişahın rüyası üzerine sadaret vazifesi Cezayirli Gazi Hasan Paşaya verildi.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması kolay olmamıştır. Rüyalardan ilham alınarak sadrazam tayini, hudutsuz bir rüşvet salgını, hırsızlıklar, para karşılığında düşman ordusuna casusluk, fitneler, ihtilâller bu "köklü çınar" ı kökünden sarsmağa başlamıştı. Nitekim o tarihten üç çeyrek asır sonra Sultan Abdülazizle Fransa seyahatı yapan Keçeci Zade Fuat Paşa, Üçüncü Napolyona hitaben :

"— Dünyanın en kuvvetli devleti, Osmanlı Devletidir. Zira, yüzyıllardanberi siz dışardan, biz içerden bunca uğraştığımız halde hâlâ yıkamadık," diyecekti.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa, oldukça büyük başarılar elde etti. Sultan Selimin rüyası bu bakımdan isabetli bir buluş olmuştu. Ne çare ki, Cezayirli Paşa "humma-yı muhrika" dan Şumnuda vefat etti.

Paşanın ölümüyle yeni bir hadise ortaya çıktı :

Sadrazam kim olacaktı ?..

Bir yanda padişah, öte yanda Şeyhülislam durmaksızın istihareye yatıyor, fakat rüya göremiyorlardı. Bunun üzerine tekrar kur'a usulüne baş vuruldu. Hamidi Zade, türlü kâğıtlara sadrazam namzetlerinin adlarını yazdı. Bunları bir kavuk içine koydu. Hep beraber Hırka-i Şerif odasına gidildi. Burada padişah elini kavuğun içine sokarak, rastgele bir isim çekti. Kur'a, Rusçuklu Hasan Paşa adında bir vezire isabet etmişti. Paşa, Rumelinde, RAHOVA sancağında bulunuyordu. Derhal bir tebdil hasekisi gönderildi. Bu haseki, Cellat Mahmut adıyla şöhret yapmış, yarı deli, fakat çok cesur bir haseki çavuşuydu. Şerif Hasan Paşa, sadaret emrini ve "mühr-ü hümayun" u alınca büyük bir telâşa kapıldı :

"— Padişahımın emirleri başım ve yüzüm üzerinedir. Ancak, ben bir sancak mutasarrıfıyım. Bunca değerli vezirler varken vezir-i azamlık bize düşmez," dedi.

Tebdil Hasekisi Cellat Mahmut, söz anlar cinsinden bir adam değildi :

"— Padişah emridir, uyulması gerekir," diye cevaplandırdı. Şerif Hasan Paşa direnmek, sadaret gibi çok ağır bir yükü, hele de öyle karışık bir zamanda omuzlarına almak istemiyordu. Cellât Mahmut'a :

"— Bre şahbazım, bre aslanım, Padişah hizmetinden kaçmayız. Uğuru hümayunlarına canımız, başımız fedadır. Deriz ki, biz bir garip sancak mutasarrıfıyız. Bunca ünlü vezirler dururken kendimizi bu makama lâyık görmeyiz," diye israrda bulundu. Haseki Cellât Mahmut'un kaşları çatılmıştı :

"— Baka Paşa, dedi. Sana mührü şerifi getirmişiz. Bunu öpüp başına koyman, buyruluya yüz göz sürmen gerekir. İllâ sen bilirsin."

Rahaova Muhafızı, bu sözlerin sonunu anlamıştı. Sadareti kabul etmezse başı gidebilirdi. Cellât Mahmut, açıktan açığa söylemiyordu ama, halinden tavrından anlaşılıyordu. Tebdil Hasekisinin halinde bir : "Ya mührü alır, ya başını verirsin" ifadesi vardı. Fazla direnemedi. Başım gözüm üstüne, diyerek sadaret mührünü aldı.

Şerif Hasan Paşanın ölüm korkusu bir süre sonra başına geldi. Nemselilere ve Ruslara karşı kaybettiği bir kaç muharebeden sonra Şumnuda idam edildi ve kesik başı İstanbula gönderilerek Sul tanahmet Meydanında teşhir olundu.

KOCA İMPARATORLUK NE HALE GELMİŞTİ ?

Devletin temelleri çatırdamıştı bir kere.., Yıkıntının önüne geçmek mümkün değildi. Şerif Hasan Paşadan sonra Sadrazamlığa Koca Yusuf Paşa getirildi. Yusuf Paşa ikinci defa sadaret makamına geliyordu. Birinci vazifesinden rüşveti ve hırsızlığı dolayısiyle azledilmişti. Bu gerçek ikinci sadaretinde açıktan açığa beyan ediliyordu. Bu "Hattı Hümayun" u bir ibret vesikası olarak ve biraz bugünkü Türkçeye çevirerek aynen veriyoruz :

"Sen ki, Yusuf Paşasın, bundan evvel yakışıksız hareketlerin olmasa, seni azletmezdim. Ama, sen benim istediğim gibi hizmet etmedin. Sadrazamlara, vezirlere, beylere değil bayağı ve adi adamlara yakışmayan hareketlerde bulundun. Rüşvet aldın, ahaliye zulmettin, hırsızlık yaparak mal topladın. Bunlardan daha fena olarak, orduyu, subayları ve kumandanları küstürdün. Orduya ve harp ihtiyaçlarına sarfedilecek paraları kendi zimmetine geçirdin. Seni bu yakışıksız hareketlerinden ötürü azletmiştim. Aradan bunca zaman geçti, inşaallah bu huylarından vaz geçmişsindir. Seni bu düşünceyle ikinci defa sadrazam yapıyorum. Eğer bu defaki sadaretinde, gizli veya açık bu gibi hareketlerini duyarsam, bu defa yalnız azletmem, başını da keserim. Devlet işleri birincisinde nasıl senin yüzünden bozulduysa, Allahın inayetiyle ikinci hizmetinde bu işleri düzeltmek gene sana nasip olur.

Benim dualarım senin üzerinedir. Tanrının yardımı da seninle olur inşallah."

Padişah, "belki uslanmıştır" düşüncesiyle, önce tecrübe ettiği hırsız, rüşvetçi, zalim bir veziri, ikinci defa sadarete getiriyordu. Böyle bir idarenin, erinde - gecinde başarısızlığa uğrayacağı muhakkaktı. Fakat biçare padişah, şaşırmış, çaresiz kalmıştı. Güvendiği dağlara kar yağıyordu. Muhteşem Süleymanın zamanında şevketin zirvesine ulaşmış olan Osmanlı İmparatorluğu, bulunduğu tepe noktasından aşağı doğru kayıyordu. Hatta buna kayma değil, yuvarlanma demek lâzımdı.

Kur'a ile, istihare ile sadrazam seçme, hırsız vezirleri bilerek tekrar iş başına getirme gibi aklın ve mantığın kabul edemiyeceği gülünç tedbirlerle devletin devamı mümkün değildi. Dışarda düşmanlar, içerde ihtilâlci yobazlar yavaş yavaş tesirini gösterdi. Üçüncü Selim yarım ve yumuşak tedbirlerle işi kurtarabileceğini sanıyordu. İsveç ittifakına "caiz değildir" fetvasını basanlara karşı aldığı sert ve olumlu vaziyetini bırakmasaydı, belki tarihin akışı başka bir istikamet alacaktı. Ne çare ki, Selim Padişahın bu derece "selim" oluşu hem kendi hayatına, hem de devletin çökmesine mal oldu. 1810 yılında, taht ve saltanat entirikaları yüzünden şehit edildi.

TARİH ve POLİTİKA

Gerçek tarihin geleceğin politikasını kendi hamuruyla yuğurma hakikatına rağmen, politikaya sürünmeme **gayretimizi bilirsiniz. Bu temeli zedelemeden Sizlere her sayı, sahasının üstadına,** tarihin bağrından yarınlara sesleniş'i **bir tek sahifeye sığdırmasını rica ettik : Mevzularında, mantığınızı ve vicdanınızı bulacağınız ümidindeyiz.**

İlkini sunuyoruz :

KARDEŞ KANI

Tevfik Fikret Tarih-i Kadim-i 1321 de yazmıştı : İlhamını da bir Kurban Bayramı arifesinde, deniz yoluyla Rumelihisarına giderken kayıklar içinde vükelâ sahilhanelerine götürülen süslü boyalı kurbanlıkların melûl ve mahzûn bakışlarından aldığını söylerler. Fikret gibi beşerî elemlere böylesine duygulu bir şair için ilhamın kaynağı kurbanlık koyunlar da olabilir: Çünkü yaşadığı devirde insan kanı, o koskoca imparatorluğumuzun sınırları içinde kurban bayramlarında hayır hasenât işlemek için akıtılan kanlardan nehirler yaratacak kadar cömert olan şair :

Din şehid ister, asümân kurban
Her zaman her tarafta kan, kan, kan.

feryadını, fevrî hislerin tuğyanı ile nasıl verebilmiş olabilir? Bu dertlenme, kirliliklerin dışında kalabilmiş hassas bir kalbin ümidsizlik feryadı idi. Aradan altmış beş yıl geçti...

* * *

Son günlerde gazete sütunlarından başlıyarak cild cild kitaplara mevzu olan ve tecessüsleri en cömert ölçüler içinde kendisine çekmekteki seslenişlere bakınız : KARDEŞ KANI'nın lekeleri kimlerin elinde imiş?

Adalet Cihazlarının hükme bağladığı davalar üzerinde vicdanları harekete getiren âmiller vardır: Politika, adalet sembolünün kapalı gözüne ışık tutabilecek kaynakları örter ve terazisinin kefesini ağırlık olursa, akıl ve vicdan, dosyayı ele alır. Neticeleri, siyasî baskıların tazyikinden sıyrılmış hüviyetine sahip kılıncıya kadar... Dreyfus için sadece Fransada 150 nci ESER çıkmıştır. Evet!.. Hakikî ESER budur: Gerçeği arama yolunda didinen emek kadar hangi himmet tebcile lâyıktır ?

Ve, hangi Fransız vatandaşı, Dreyfus davasına eğilen hakikat hasretlisi başın hassasiyetini çoğumsuyor ? Tam tersine, bu duyganlıkda adaletin ve hakkın kudsiyetini bulmanın rahatı içinde 1789 un oluk gibi akmış kanının boşa gitmiyen bedelini buluyor.

Abdülhak Hâmid LİBERTE'yi Paris'te Fransızca yazmıştı: Sadece bir Hürriyet değil, MEDENİYET şehidi olan Mithat Paşanın aziz hatırasına seslenen bu içli feryadın Türkçesi, 1908 den sonra basılabilmiştir. Dünyanın her yerinde haksızlıklar olur ve haksızlar, dünyanın her yerinde benzer telâşlar içindedir. Amma bir ülkede KARDEŞ KANI dökülmesinin artık bir SONunun gelmesi hasreti, yedisinden yetmişine kadar, halkın vicdanında yerleşmiş hak ve seviye gerçeği olunca, zulüm, hiç olmazsa susmasını bilmelidir.

Müşahit

Düşmanların fazilet ve vefasına hayran kaldıkları Padişah

SULTAN İKİNCİ MURAD'IN VASİYETİ

Yazan :
İBRAHİM HAKKI KONYALI

Ricaut'nun Almanca baskısında Sultan Murad'ın bir gravürü.

İçinde devletin kuruluş tarihine kadar çıkan mühim vesikalar da bulunan, Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul'da Sultanahmette Tapu Dairesinin sağındaki hazinede saklı bulunan arşivi, ot fiatından daha aşağı bir fiatla, okkası üç kuruş on paraya Bulgarlara satılmış, burada, Bulgar uzmanlarının beğenmedikleri, tarihî değerleri olmıyan kâğıtlarla, yeni devirlerin defterleri kalmıştı. Bu arada bazı pencere ve dolap kapaklarının arkalarında pek kıymetli ve çok eski vesikalar unutulmuştu. Bunlar, devamlı ve ısrarlı neşriyatım üzerine sonradan kurulan Başvekâlet Arşivine alınmıştı. Onlardan birisi de Sultan İkinci Murad'ın Arapça orijinal vasiyetnamesidir. Bu vasiyetname, arşivin "Maliyeden devredilen" vesikalar arasına konularak 162/14 numaraya kaydedilmiştir. Şark âbâdisi kâğıt üzerine yazılan vasiyetnamenin uzunluğu 3,25 metre, eni 0,22 metredir. Metin 63 satırdır. Nefis bir tevkiî hat ile yazılmıştır.

Vasiyetnamenin üstüne sonradan "Vakfiye-i cami-i şerif-i merhum ve mağfurunleyh Sultan Murad Han tabe serahü der mahruse-i Bursa" yazılmıştır.

Hicrî 824 (Milâdi 1421) yılında Bursa'da Osmanlı tahtına oturan Sultan İkinci Murad, Osmanoğulları Hanedanının en büyük hükümdarlarından birisidir. Kardeş kanı dökmeden, taht ihtirası ile kimsenin burnunu kanatmadan padişah olan genç Muradın damarlarında, devletin kurucusu Kara Osman'ın bir enerji iksiri olan kanı vardı. Osmanlı yurdu, Aksak Timur'un galebesi ile örselenmiş, fırsat kollıyan komşu devletler bir bir yurddan parçalar koparmışlardı.

İKİNCİ MEHMED (FATİH), BABASINI VAZİFEYE ÇAĞIRIYOR

İkinci Murad, iç ve dış düşmanlarla savaşmak zorunda kaldı. Tam 24 yıl bir yıldırım gibi ufuklardan ufuklara, serhadlerden serhatlere akdı, durdu. Çeyrek asır yalçın kayalardan, sarp uçurumlardan köpükler saçarak aktıktan sonra, düzlükte bir yatağa inen billûr bir su gibi duruldu. Onda

şahsi servet ve taht endişesi yoktu. Hicrî 848 (Milâdi 1444) yılında gönül hoşluğu ile tahtını 14 yaşındaki oğlu Sultan İkinci Mehmed'e bırakarak Manisa'ya çekildi. Genç hükümdarı küçümsiyen düşman komşular, yer yer baş kaldırdılar. Jan Hunyad, Haçlıların beslediği ve desteklediği muazzam bir ordu ile Varna'ya doğru yürüdü. Devlet ulûları ve genç padişah tehlikeyi sezdiler. İkinci Murad'ı tekrar vazifeye çağırdılar. O, oğlunun ve kumandanlarının yetkilerinden, yeterliklerinden bu tehlikeyi karşılıyabileceklerine emindi. Tahta dönmek istemiyordu. Oğlu ona şu mealde bir name (mektup) gönderdi :

"Baba! Eğer padişah Siz iseniz, din ve devletin hizmet istediği bir zamanda istiğna göstermeniz padişahlık vazifelerine uygun değildir. Eğer padişah ben isem, işte Size emrediyorum :

"— Silâh başına geliniz! İtaat etme lüzumunu Size hatırlatırım. Emir sahiplerinin emirlerine uymak vazife borcudur."

Bu davet üzerine eski padişah memleket savunmasına koştu. Varna'yı saran Jan Hunyad'a, Macar Kralı Vilâdislas, Eflâk Drakobanı (beyi) ve Papanın vekili de ordularile katılmışlardı. Savaşta Türk ordusu muzaffer olmuş ve Macar kralının başını koparmıştı. Vilâdislas'ın 250 arabaya yüklenen kıymetli eşyası, hazinesi ve mücevheratı Osmanlıların eline geçti. Kralın kellesi Bursa'da ibret taşında teşhir edildi. İri yapılı, dev cüsseli, zırhlı, kocaman kılıçlı, harbeli Alman esirlerinden bir kısmı zafernamelerle beraber zincire vurularak Mısır'a gönderilmişlerdir.

DÜŞMANLARIN ŞEHADETİ

Varna zaferinden sonra İkinci Murad, Edirne'ye döndü. Tahtına oturdu. Jan Hunyad yine rahat durmadı. Tekrar Jan Hunyad ve müttefiklerile, adını taşıdığı dedesi Murad Hüdavendigâr'ın şehit düştüğü Kosova ovasında karşılaştılar. İkinci Murad, dedesinin intikamını aldı. Jan Hunyad savaş yerinde on yedi bin ölü bırakarak kaçtı.

Padişah bu zaferden sonra yurdun kalkınmasına, umranına çalıştı. Bursa'da, Edirne'de ve daha başka yerlerde camiler, imaretler, medreseler, hamamlar, köprüler yaptırdı. Vezirleri ve kumandanları da onun izinden yürüdüler. İkinci Murad Avrupanın en zengin şehirlerini aldı, en zengin milletleri yendi. Germehisarını fethettikten sonra eline o kadar çok esir ve ganimet geçmişti ki, dilber bir cariye yüz akçeye kadar satıldı. Gaziler, altın, gümüş ve mücevherattan başkasına iltifat etmez olmuşlardı.

Araplar "Asıl fazilet, düşmanların şehadet ettikleri şeydir" derler. İkinci Murad'ın muasırı bir Bizanslı tarihçi der ki :

"O, zengin tabiatlı, sadık, vefalı, sözünde duran bir padişahtı. O'nun sözü, başka hükümdarların antlarla temin ettikleri imzalı antlaşmalardan daha emniyet verici idi. Zaferden zafere koşan askerleri altın, gümüş ve mücevheratı ölçeklerle paylaşırken O, dilese idi, hazinelerini ağzına kadar altın ve mücevheratla doldurabilirdi. Fakat O'nun asil kalbi, yalnız yurdun ve milletin refahı endişesi ile çarpıyordu. Vezirleri ve kumandanları, yurt ve halkseverlikte hükümdarlarını örnek alıyorlardı."

Fatih ve muzaffer hükümdar - bir rivayete göre - Germehisar'ı aldıktan sonra H. 850 (M. 1446) cemaziyelahirin birinci salı günü Gaziasker Mol-

la Hüsrev'i çağırarak vasiyetini yapmıştır. Bu vasiyetname, cumadelulânın ortalarında yazılmıştır. Vasiyetnamenin sağında Molla Hüsrev'in el yazısı ile Arapça şu anlama gelen üç satır okunmaktadır :

"Bunun içinde bulunan vasiyet benim yanımda yapıldı. Ben bunu vasiyet edenin ağzından dinledim. Allah hayırlarını kabul etsin. Ben Tanrı tarafından yardım ile müjdelenen askerlerin kadısı, gani olan Tanrının rahmetine muhtaç Feramürz oğlu fakîr Mehmet (1). Allah onu ve babasını ilâhî fazlı ile affetsin."

Vasiyetname, "güvenim yaradanımadır, rahman ve rahîm olan Allahın ismi ile başlıyorum," diye başlıyor. Çandarlı İbrahim Paşa zade Halil, Sarıca ve İshak Paşalar vasiyete şu şekilde şehadet etmişlerdir :

1 — Şehide bizalike Halil İbn-i İbrahim ufiyeanhüma,

2 — Şehide bizalike Saruca İbn-i Abdullah ufiyeanhüma,

3 — Şehide bizalike İshak İbn-i Abdullah ufiyeanhüma.

Vasiyetnamenin 10 ncu, 27 nci satırlarında kâğıdın eklenti yerlerine "bu eklemeler asıl kâtip tarafından yapılmıştır, doğrudur" anlamına gelen "Sahh-el-vaslu harreh-ül kâtib-ül asl" yazılmıştır.

MURAD HAN NASIL ANLATILMAKTADIR ?

Vasiyetnamede Sultan İkinci Murad şöyle anlatılmaktadır :

"Deniz ve karanın sultanı, islâmın yardımcısı, inatçıların ve azgınların köklerini kazıyan, onların zayıf ve fakirlere zulmetmelerine mani olan, Tanrıya şerik koşanların ve kâfirlerin kaatili, gazilerin ve mücahitlerin yardımcısı, Arap ve Acem hükümdarlarının efendisi, ümmetlerin dizginlerini elinde tutan büyük hakan, yüce sultan şehid Sultan Bayazid oğlu, mes'ut Sultan Mehmet oğlu, fetih babası Murad Han. Yüce Tanrı onun mülkünü ve saltanatını ebedî kılsın."

Bundan sonra vasiyetnamede padişahın H. 850 (M. 1446) yılı cumadelulâsının yedinci günü Gaziaskere vasiyetlerini gönül rızası ile ve tam bir hulûs ile dikte ettirdiği tesbit edilmiştir.

İkinci Murad, sahip olduğu bütün köleleri ölümünden kırk gün evvelden mutaber olmak üzere azad edildiklerini ve vefatından sonra Saruhan ili gelirlerinden yirmi bin Filorinin (2) Mekke, Medine ve Kudüs fakirleri ile kendi ruhu için Kur'an okuyanlara, tekbir getirenlere verilmesini vasiyet etmiştir.

Vasiyetnamenin en mühim kısmı padişahın toplu parasının, mücevheratının ve kıymetli eşyasının bulunmamasıdır. İkinci Murad dünyalığa hiç ehemmiyet vermemiştir. Öldüğü zaman onun bir yakut, bir de elmas taşlı yüzüklerinden başka bir şeyi yoktu. Evet, bu karanın ve denizin büyük sul-

---

(1) İkinci Murad'ın vasiyetnamesini tescil eden Feramürz oğlu Mehmet, Osmanlı kaynaklarında Molla Hüsrev şöhretile anılır. Babasının Rum veyahut Fransız dönmesi olduğu rivayet edilir. Babası kızkardeşini Osmanlı emirlerinden Hüsrev'e vermişti. Molla Mehmet küçüklüğünde eniştesinin yanında büyümüştü. Hüsrev kayını diye meşhurdur. Sonra bu kelimeler kısaltılarak kendisine "Molla Hüsrev" denilmiştir. Osmanlı devletinin üçüncü Şeyhülislâmıdır. İstanbul'un fethinden sonra H. 865 (M. 1460) yılında Şeyhülislâm olmuş ve H. 885 (M. 1480) yılında ölmüştür. Fatih onun hakkında "zamanımızın Ebu Hanîfesi" derdi.

(2) Filori, İtalyanca çiçekli demektir. Sonradan dilimizde altın sikke anlamına kullanılmağa başlanmıştır.

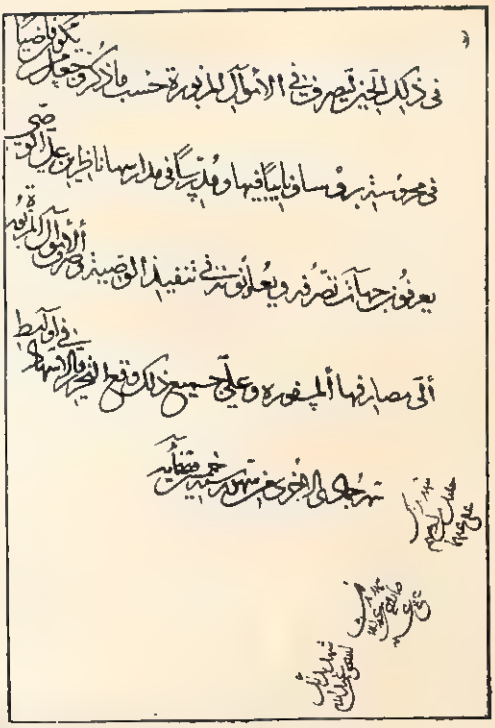

Tarihlerimizin **MOLLA HUSREV** olarak kaydettikleri ünlü Şeyhülislâm Feramurz oğlu Mehmed'in tescil ettiği İkinci Sultan Murad'ın vasiyetnamesinden bir sahife.

tanı, fetih babası padişah, dedesi Karaosman Bey gibi, para ve kıymetli hiç bir şey bırakmadan dünya köprüsünden "sürur ve gurur evi olan öbür dünyaya göçüp" gitmiştir.

PADİŞAHIN PARASI YOK !..

Padişah diyor ki :

"Yanımda delikli kırmızı yakutttan bir miskal ağırlığında bir yüzüğüm vardır. Bunu 1095 dirheme (gümüş paraya) satın almıştım. Bir de elmas taşlı yüzüğüm vardır. Vefatımdan sonra bunlar satılsın, cenazemin kefenlenmesine ve gömülmesine sarfedilsin. Artarsa bitinceye kadar yetmiş bin defa "Lâ ilâhe illallah" tevhid kelimesini zikredenlere verilsin.

Eğer derhal bu yüzükler satılmazsa, rehin konsun, alınacak para ile vasiyetim yerine getirilsin, sonra satılarak borcum ödensin."

Garbi dize getiren, zengin ülkeler fetheden koca padişahın parası yoktu. Kölelerini de ölümünden kırk gün evvelinden muteber olmak üzere azad etmişti. Kendisini Allah yanında karıncadan aşağı gören mütevazı padişahın vasiyeti, bu kadarla da bitmiyor, devam ediyordu :

"Ben ölünce Bursa'da oğlum Sultan Alaeddin'in yanına, onun kabrinden üç dört arşın kadar uzağa gömünüz. Cesedimi doğrudan doğruya toprağa koyunuz. Çünkü bu, Peygamber'in bize kadar gelen bir sünnetidir. Üstüme büyük sultanlara yapıldığı gibi türbe yaptırmayınız. Kabrimin dört tarafına yalnız bir duvar çektiriniz. Üstünü örtmeyiniz ki, Tanrının rahmeti olan yağmur, benim üstüme yağsın. Duvarların önüne hafızların oturarak Kur'an okumaları için saçak yapılsın. Bunlar için yalnız beş bin Filori sarfedilsin. Benim yanıma evlâdımdan ve akrabamdan hiç bir kimse gömülmesin."

VASİYETİ YERİNE GETİRMİYENLERE BEDDUA

Padişah, Bursa'dan başka bir yerde vefat ederse, cesedinin Bursa'ya nakledilmesini de şöyle vasiyet etmiştir :

"Eğer Bursa'dan başka bir yerde Tanrı'nın evine göçersem, cesedim bir perşembe günü Bursa'ya getirilsin, cuma günü toprağın altına gireyim. Sahip ve malik olduğum, Saruhan'dan getirdiğim, Türkçe'de Yanıçoğlanı denilenler, gerek Edirne'de yanımda bulunsunlar, gerekse memuriyetle başka yerlerde olsunlar, onlar da ölümümün kırk gün evvelinden muteber olmak üzere hürriyetlerine kavuşsunlar."

Bundan sonra padişah vasiyetini yerine getirmiyenlere, bunu değiştirenlere intizar ediyor. Vefat ettiği zaman sadrazam olan zatın, Bursa kadısının bu vasiyetini yerine getirmelerini istiyor. Bütün Bursa müderrislerini de bu vasiyete nazır yapıyor.

Sultan İkinci Murad, H. 855 (M. 1451) yılı muharreminin başında çarşamba günü kuşluk vaktinde Edirne'de ölmüştür. Cesedi kokmaması için Osmanlıların "salamura mumya" dedikleri şekilde mumyalanmış, on üç gün sonra Bursa'ya getirilerek, vasiyet ettiği yerde, vasiyetnamesine uygun olarak gömülmüştür.

Fetihlerin getirdikleri ve Elimizde kalabilenler:

GALATA KULESİ, ÜÇÜNCÜ SELİM, FRANSIZ ELÇİSİ

Fatih İstanbul'u kuşattığı zaman, Galata Cenevizliler elinde idi. Ancak kendilerini tehdid eden müşterek bir tehlike önünde birleşen Salib'in, huzursuzluk peşinde koştuğu hakikatını, Bizanslılarla, Cenevizliler ve Venedikliler arasındaki bitmez tükenmez didişmelerde de bulmak mümkündür : Cenevizliler, Galata'yı ellerinde bulundurmanın rahatı ile, iki taraflı siyaset takibine girişmişler ve Bizans İmparatoru Konstantin Dragazez'e gizlice haber gönderip, "Dinin müşterek düşmanı sarıklı Padişahın mağlup ve makhur olması için ellerinden geleni yapacaklarına emin olmasını, fakat Osmanlıları arkadan vurmak için en müsaid ânın gelmesine kadar kendisiyle iyi geçinme yolundaki hareketlerini mazur görmesini..." bildirirken, yedi kişilik heyeti Halil ve Zağanos Paşalara göndererek sadakat yemini yapmışlardı. Tâcidar olarak bütün meziyetleri nefsinde toplıyan Fatih, bu vaadlerin samimiyet derecesini hadiselerin tecellisine bırakırken, Cenevizlilere karşı ihtiyatkâr tavır takındı ve onların sözlerine bağlanmış gözüktü. Taa, donanmayı, kara yolundan Haliç'e indirinceye kadar!..

Haliç'i iki taraftan kesen meşhur zincirin bir ucu, bugünkü Galata kulesinin burclarına bağlı idi. Fatih, Bizanslıların dışarıdan alabileceği yardımın ölçüsünü tayin edebilmek için burcun ucundaki zenciri kopartmadı, fakat bugünkü Tophane önlerine sağlam mevziler kurdurdu. Cenevizliler, Padişahın gerçeği öğrenmiş olmalarının telâşı içinde merhametine iltica ettiler. Verilen emir kat'i oldu :

"— Galata kulesinin çevresindeki surlar iki gün içinde yıkılacaktır. Bu ândan itibaren Boğazların dışına çıkacak bütün Ceneviz gemileri Osmanlı donan-

Galata kulesinin, yangın kulesi olarak kullanılmıya başlanıldıktan sonraki hali. (Gravürde bile, kulenin çevresine kadar sokulmuş evlerin damları gözüküyor. Ne kadar garibtir ki, yangın'ı haber veren kule, 1794 ve 1824 de iki defa kendisi de yanmıştı!.)

masından izin alacak, hamulesini kontrol ettirecektir. Galatayı idare edecek Ceneviz heyetinde, iki Osmanlı vazifelisi bulunacak ve bunların tasdik etmediği hiç bir karar tatbik edilmiyecektir. Bizanslılarla münasebette bulunduğu tesbit edilen bütün Cenevizliler, ibret olarak, en şiddetli şekilde cezalandırılacaktır."

Yerine getirilmemiş vaadın mukabilindeki hüküm ağır, fakat o nisbette verimli oldu: Galata bölgesi, Fetih gününe kadar tehlike olmaktan çıkmıştı.

AYASOFYAYA GELEN HEYETLER ARASINDA

Fetihden sonra, Ayasofyadaki büyük merasimle, İstanbul hududları içindeki muhtelif din ve mezheplere, ırk ve milletlere, Orta - Çağ, hatta daha çok sonrasında eşi görülmemiş hak ve hürriyetler verilirken, Cenevizliler de, bir heyet göndermişler, kendilerinin de bu haklardan faydalandırılmalarını istirham etmişlerdi. Gelen heyet, sadakatin sembolü olarak, kopuk zencirden bir parça ile, Galata Kulesinin bayrağını da beraberinde iletmişti.

Fatih, Cenevizlilerin dileklerini kabul etmiş, Sen - Piyer ve Sen - Benuva kiliselerinin aynen muhafazasını irade etmişti. Arapların, İstanbul'u muhasara ettikleri zaman, eski bir kilise iken camie çevrilen ve bugün adı Arap Camii olan ibadet mahallinin tamir ve aynı ismi devam ettirmesini ferman eden genç hükümdar, Cenevizlilerin Bizanslılardan evvelce elde ettikleri bazı imtiyazları kaldırmış ve kaçan nüfusun yerlerine dönmeleri halinde kendilerine teminat da vermişti. Bugün de, İstanbul'un fethinden evvelki binaların bulunduğu yer Galata'dır. Meselâ Sen - Piyer gibi hanlar, hâlâ eski hallerinden hiç bir şey değiştirmiş olmadan kullanılmaktadır.

Bugün de, Beyoğlu için kullanılan "Pera" kelimesi, Rumca "Karşı Yaka" anlamına geliyordu. Bizanslılar zamanın da bugünkü Galata köprüsü yoktu ve sadece Eyubda, Haliç'de bir tahta köprü mevcuddu. Fetihden sonra da, Bizans'ı teşkil eden bugünkü İSTANBUL CİHETİ ile, Beyoğlunu teşkil eden o günün PERA'sı, uzun zaman kaynaşamadı : Rumların, Tatavla (bugünkü Kurtuluş) gibi, Beyoğlu yakasına yerleşmeleri yüzlerce sene sonra olmuştur.

ÜÇÜNCÜ SELİM DEVRİNDE

Fatih Sultan Mehmed'in, Osmanlı Türklerinin hakimiyetine vererek, cihan yüzünde yeni bir devir açtığı bu şehirler kraliçesi'nin geçmişi üzerinde Kritevolepulos'un da dediği gibi : "— Konstantin dahil hiç bir Bizans Kayzerine nâsib olmıyacak kadar derin ve samimî tetkiler..." yaptığına hiç şüphe yoktur. Daha sonraki Osmanlı Padişahları arasında, sadece Üçüncü Selim haşmetli dedesi gibi kule ile ilgilenmiş ve o tarihte her bakımdan dünya kültür ve sanatına hakim olan, takip ettiği siyasetle de Osmanlı İmparatorluğuna yakın alâka gösteren Fransa'nın ve dünya dili haline gelmiş Fransızcanın tesiri ile, İstanbul'daki Fransız sefiri General Sebastiyani'nin delâletini istiyerek, zamanının ünlü mimarlarından M. Cornell Foux'yu getirtmişti.

1794 de Galatada büyük bir yangın olmuş, kule'nin külâhı yanmıştı. Padişah, bir yangına kurban gitmemesi için külâhın taş olarak inşaasını istemiş, fakat Mimarbaşının mukavemet hesaplarında tereddüd etmesi üzerine tamiri, Fransız Mimarının gelmesine talik etmişti. Kule, Cenevizliler tarafından, Galata surlarının inşa edildiği tarihte beraberce yapılmıştı. Yapılan incelemeler göstermişti ki, kulenin inşaasında harcın içine mermer tozu ile katran da karıştırılmıştı. Fransız mimarı da, bizim Mimarbaşının kanaatına iştirak edince, yanan kulenin külâhı yine ahşap olarak yapılmış, fakat, ne kadar gariptir ki, Üçüncü Selim'in endişesi hakikat olmuş, kulenin külâhı 1824 de, İkinci Sultan Mahmud zamanında yine yanmıştı. Kulenin eski çatısı şimdikine benzemiyordu. Gerek Melling'in eserinde, gerek yüz, yüz elli sene önceki gravürlerde külâh, Orta - Çağ Lâtin kuleleri gibi sivri olup, dört tarafında, denizi kontrol edecek gözetleme köşkleri bulunmakta idi. On yedinci yüz yıldan sonra kule, yangın köşklülerinin gözetleme yerlerinden birisi olarak kullanılmış ve Beyazıt kulesi ile beraber ahşap İstanbul'un tamamen yanıp kül olmasını önliyen hizmetine

seksen sene öncesine kadar devam etmiştir. Üçüncü Selim, Galata kulesine birçok defalar çıkmış ve beraberinde olan Darüs - Saâde ağası Bilâl Ağanın istirhamı üzerine, kulenin civarında bir Halvetî dergâhı inşaasına müsaade etmişti. Melling'in eserlerinden anlaşıldığına göre, Üçüncü Selim devrinde bile, Tophane ve Fındıklıya inen sırtlar kesif ağaçlık, adetâ ormanlıktı.

Zamanla, bugünkü Ayazpaşa sırtları Karanlık Mezarlar adı ile şehrin Anadolu Yakasındaki Karacaahmet Kabristanından sonra en geniş defin mahalli olarak yayılmış, Galata kulesinin yakınlarına kadar gelmişti. Fransız mimarı Foux, Sultan Selim'in plânını bizzat çizdiği ve kendi adına izafetle bugün de SELİMİYYE denilen kışla ve mahalleyi tanzimle meşgul olduğu için Galata Kulesinin tamir ve tanzimini daha sonraya bırakmış, fakat düzenleme sırası Kulenin çevresine gelince, birçok kişiler, ellerinde mütevellîlik beratları ve şer'î hüccetler İstanbul kadısının önüne dikilmişlerdi : Anlaşılmış idi ki, Fatihden sonra, bilhassa İkinci Beyazıt zamanında, Müslüman mezarları için kilise muhitlerinden uzak semtlerde mahalle kabristanları kurulurken, kesif ormanlık olan bu sahada birçok kişiler toprak almışlar, daha sonra bunları vakıf yaptırmışlardı. Karanlık Mezarlar'ın imtidadı olan sahada geniş bir yıkım ve tanzim haberi çevreyi ayaklandırmıştı. Mısır hadiselerinin buhranlaşması, Napolyon Bonapart'ın Osmanlı hakimiyeti altındaki toprakları işgale başlaması, Fransa'nın İstanbul'daki itibarını kırmış ve general Sebastiyani Osmanlı Pâyitahtından ayrılmıya mecbur kalmıştı. Mimar M. Foux'nun karısı, heykeltraştı. Melling, Padişahın kardeşi Esma Sultanın teveccühünü kazanıp Saray hayatına ait o değerli albümünü hazırlarken, M. Foux'nun zevcesi de, birçok heykel ezkisleri yapmıştı. Napolyon'un satvet ve şevket devrinde bu sanat hareketleri, Paris muhitinin başlıca meşgalesi oldu.

BİR YANLIŞIN TASHİHİ

Melling'in albümüne kadar, aslında İKİ olan Galata kuleleri bazen TEK olarak gösterilmiş, bazen de birbirine karıştırılmıştı.

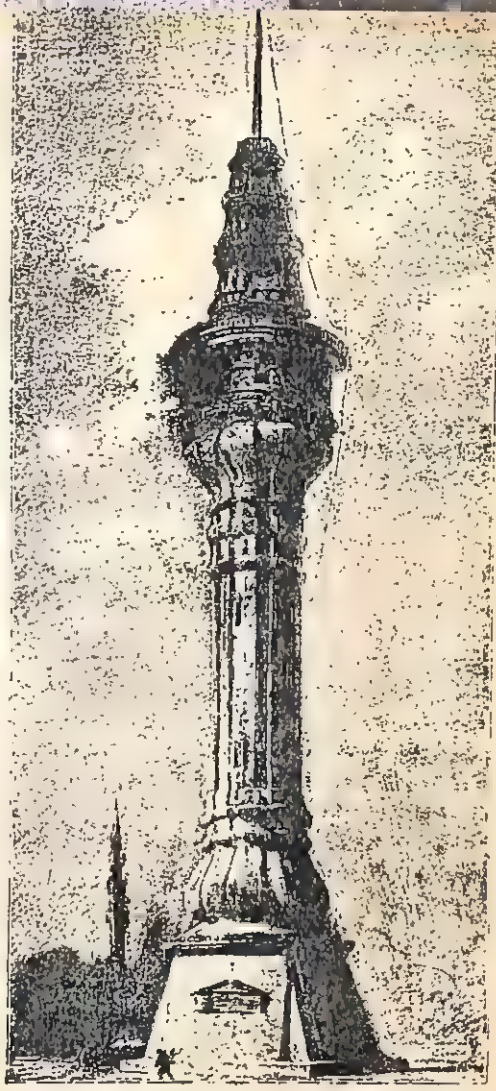

Bayazıt kulesi.. Batılılar, Galata kulesine nazire olarak yapılan bu kuleye "La tour du Sérasker = Başkomutan kulesi" derlerdi. Ahşap İstanbul'un yangın derdini ve bu tehlikeyi vaktinde haber vermek için kullanılan kulelerin manasını bilmiyen Lehistan Sefiri Vladislav Nikolsky, Bayazıt kulesini, Bab-ı Seraskeriden şehrin kontrolu için kullanılan gözetleme yeri zannetmiş, böylece yazmıştı!..

Fatih'in Cenevizlilere verdiği fermanda, GALATA ismine rastlıyoruz. Bazı tarihçilere göre bu isim, oralardaki eskiden inek ahırları ve süthaneler bulunması dolayısiyle, Rumca "süt" manasına gelen GALA, GALATEA'dan geliyordu. 1120 de İstanbul'da doğan ve 1180 de ölen tarihçi ve şair meşhur Çeçes'un iddiasına göre, Goluva'lara Rumlar GALAT derlerdi. Selt veya Kelt denilen bu ırklara mensup kabileler buradan geç-

mişler ve şehre kendi isimlerini bırakmışlardı. Rumların Lâtinlere, yani bizim Frenk dediğimiz Garb Hıristiyanlarına genel olarak GALOS dediklerine bakılırsa GALATA'nın asıl menşei anlaşılabilir. Çankırı ve Yozgat çevrelerinde, Türklerin Anadoluya gelmelerinden önceki kavimlere, Bizanslıların KELT ve GALD adını vermeleri de, GALATA'nın Cenevizlilerden önceki sakinlerinin kimler olabileceğini meydana çıkarıyor.

General Sebastiyani, belki gelmesine delâlet ettiği mimar Foux'nun tetkiklerinin neticesini hatıralarında neşreder. İstanbul'un Üçüncü Sultan Selim, yani Nizam-ı Cedid devrindeki manzarası için bu hatıralar çok değerlidir. Bizanslıların, Cenevizlilerin kulelerini yapmalarından evvel başka bir kuleleri olduğunu, Galata Kalesi denilen bu kalenin eski gümrük mahalline tesadüf eden kısmında bir kule bulunduğunu ve Haliç'i kapatan zincirin de, Galata Kulesi'ne değil, bu kale burcuna bağlandığını kaydediyor. Hatta Bizans İmparatoru tarafından Cenevizlilere kale yapmak imtiyazı verildiği zaman, bu kısım, imtiyaz fermanının dışında bırakılmıştı. Rumların İstanbul'u Lâtinlerden geri almaları sırasında Galata tarafındaki Cenevizlilerin hizmetleri dolayısiyle Rum İmparatoru Paleolog tarafından verilen bir imtiyazın fermanını bizzat gördüğünü kaydeden general Sebastiyani, 1303 de İmparator Andronik'ten Galatanın etrafının duvarla çevrilmesi imtiyazını da alan Cenevizlilerin 1341 de istihkâm haline getirdikleri duvarları tamamladıklarını, fakat Yıldırım Beyazıt devrinden sonra, Osmanlı Türklerinin şehri almak için her an taarruzlarının beklendiğine dair kayıtların, PODESTA denilen ve Cenevizlileri idare eden Âli Meclisin kayıtlarında bulunduğunu da anlatıyor.

Şöyle diyor General Sebastiyani :

"— Cenevizlilerin Bizanslar kadar gafil olmadıkları anlaşılıyor. Yıldırım Beyazıd'ın Güzelce Hisar'ı yaptırmış olmasının hakikî gayesini Vlâkerna sarayı kavramamışken, Galata'nın tüccarları sezinlemişler ve tedbir de almışlar. Timur hadisesi ve Osmanlı Padişahının esareti Galata çevrelerinde öylesine sevinç uyandırmış ki, Sen - Piyer ve Sen - Benuva kiliselerinde şükran merasimleri yapılmış. Ne zaman ki, Fatih Mehmed, o görülmemiş ordusu ile şehri kuşatmış, o zaman müdafaanın çaresizliğini anlamışlar, önce beklemişler, Bizanslıların erimelerini zevkle seyretmişler, kendilerini emniyette hissettikleri anda da, kadîm müttefiklerine ihanet edivermişler."

FRANSIZ ELÇİSİNİN ÖVÜNMESİ

Napolyon devri Fransız devlet adamlarında garip bir övünme ve kendilerini dünya yüzündeki bütün yanlışları düzeltme merakı vardır: General Sebastiyani de, İstanbul sefareti sırasında karıştığı her mevzu için böyle iddialardadır: Galata kulesinde bile!..

Şöyle der :

"— Benim gördüğüm ve Türklerin kısaca GALATA KULESİ dedikleri bina, Bizans İmparatorlarının Cenevizlilere verdikleri arazinin üzerinde yaptıkları surların bitim ve dönüm noktasında yapılmıştır. Eski ismi Tour de Chrit = İsâ Kulesi idi. Bir de, deniz kıyısındaki Galata kalesinin burcu vardı ki, üzerindeki büyük Salib (Hâç) dan dolayı bu kuleye Tour de saint croix = Salib Kulesi denilirdi. Birçokları bu iki kuleyi birbirlerine karıştırmışlardır. Galata kulesinin İmparator Zenon tarafından yaptıldığını iddia eden ve bizim dilimiz Fransızcaya da çevrilerek çocuklarımıza okuttuğumuz İtalyanca "Bizans Eserlerinin Tarihi" kitabının Galata bölümündeki hatayı tashihe şitâb eylerim. Padişah Sultan Üçüncü Selim de bu tesbitimle çok alâkalanmış ve memnuniyetini izhar etmişti."

Mütarekede Galata ve Beyazıt kulelerinin işgal kuvvetleri tarafından kullanılmak istendiği, fakat aralarında anlaşmazlık çıktığını Mabeyn Başkâtibi ve Sadaret Müsteşarı Ali Fuad Bey merhum kaydediyor.

Yarının şartları içinde Galata kulesi de, Beyazıt kulesi de, birer Turist tesisinin mevzuu olursa, Yahya Kemal'in ruhu azap duyar: Çünkü, İstanbul'u dile getiren büyük şair, İstanbul'un güzelliklerini duyabilme ve görebilme için irtifa arıyanlara acıdığını söylerdi. Amma bu füze devrinde insanoğlu gözümüzün ufukladığı bulutları bile yükselme hırsının sınırı saymıyor!.. — M. U.

Türkiye'de mükemmel bir tahsil gördükten sonra Yunanistan'a giden Niğde'li bir Rum kızı olan Elizabet Zaharyadis, Osmanlı tarihi ile ilgili araştırmaları sırasında Batnoz adasındaki manastır arşivinde Osmanlı İmparatorluğuna ait on ferman bulmuştur. Bu fermanlardan ikisi Fatih Sultan Mehmed'e, üçü İkinci Beyazıd'a, ikisi İkinci Beyazıd'ın oğlu Alemşah'a, bir tanesi yine İkinci Beyazıd'ın diğer oğlu Korkud'a ve ikisi de Kanunî Sultan Süleyman'a aittir.

Aşağıdaki yazı, Osmanlı Hükümetinin Batnoz' adasındaki manastır papazları ile olan münasebetlerini anlatmaktadır.

Batnoz Adasında Bulunan Fermanlar

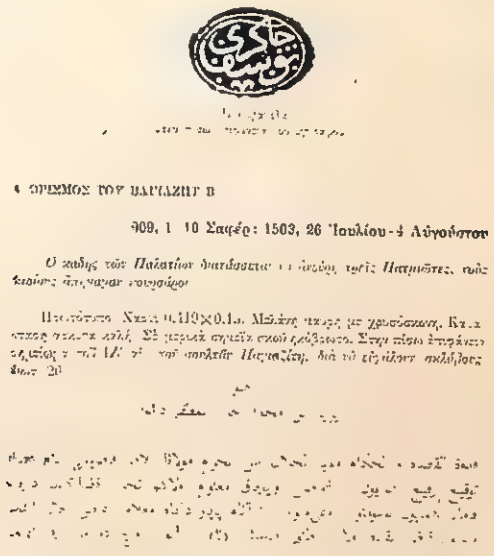

Elizabeth Zaharyadis'in 1966 yılında Yunanistan'da Rumca olarak neşrettiği ve Batnoz adası ile Osmanlı Hükümeti arasındaki münasebetleri inceliyen kitabının 220. sahifesi.

YAZAN : TEVFİK NEVZAT ÇAĞDAŞ

Batnoz (1) adası vaktile Adalar Denizinde Osmanlı Hükümeti idaresinde bulunan ve merkezi Rodos olan Cezair-i Bahr-i Sefid vilâyetinin Sakız sancağına bağlı bir adadır. Bu adadaki manastırda bazı Osmanlı vesikalarının bulunabileceğini Elizabet Zaharyadis'e, Napoli'de Şark İlimleri Üniversitesi Türkolojisi profesörü Mösyö Alessi Lâmbâsi tarafından telkin edilmiş ve bu sayede adı geçen vesikalar manastır arşivinde bulunup Elizabet'in eline geçmiştir.

Bu vesikalara dayanarak Elizabet Zaharyadis'in hazırladığı ve 1966 yılında Yunanistan'da Rumca olarak bastırdığı eser, Osmanlı Hükümetinin Yıldırım Beyazıd'dan itibaren Batnoz adası manastırındaki rahipler ile olan münasebetlerinden bahsetmekte ve Osmanlı Hükümetinin âdilâne idaresini meydana çıkarmaktadır.

Osmanlı Hükümeti, kuruluşundan itibaren adalet müessesesini icraat

(1) **Biz Türklerin "Batnoz" adını verdiğimiz adanın Yunanca ismi "Patmós" dur.**

ve harekâtın temeli haline getirmiş bir otorite idi. Daha Sultan Osman ve Orhan devirlerinde bile, Bizans idaresinin zulmünden bîzar olan Rumlar, birçok şehir ve kasabalarda kitle halinde ayaklanarak kendilerinin ilhak edilmesini padişahlardan istirham ederlerdi. Türk hükümdarları, zapt ve ilhak ettikleri memleket ahalisinin dinine, diline, örf ve âdetlerine müdahale etmeyi akıllarından bile geçirmiyerek onlara karşı daima şefkat ve müsamaha ile muamele etmişlerdi. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı Hükümeti az bir zaman içinde Afrika, Asya ve Avrupa kıt'alarında serpilmiş, inkişaf etmiş ve muazzam bir imparatorluk haline girmişti.

İMTİYAZLARIN DOĞURDUĞU FELÂKETLER

Osmanlı Hükümetinin zaptettiği ülkeler halkına gösterdiği bu aşırı şefkat ve müsamaha ile dinlerini, âdet ve an'anelerini muhafaza eden Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırplar, Çerkesler, Araplar, Arnavudlar bu sayede bilâhare istiklâllerini kazanmışlardır.

"Kırım Harbi ve Türkiye" başlığı altında bir eser yazan ve vaktile Osmanlı Bahriyesinde senelerce hizmet edip, bahriye mekteplerinde, Bahriye Nezareti salonlarında "Müşavir Paşa" diye fotoğrafı hürmet mevkiinde bulundurulan Sör Adolfus Slayt, eserinde Osmanlı Hükümetinin Asya ve Avrupa'da muazzam bir imparatorluk kuruşu sebebinin, takip ettiği adem-i merkeziyet siyasetinden, yani hakimiyeti altında bulunan ülkelerin tarz-ı idaresinde büyük bir müsamaha ile hareket edip, onların dahili işlerine müdaheleden imtina edişinden ileri geldiğini anlatır. Bu zat eserini yazmak için imparatorluk arazisi dahilinde otuz sene tetkiklerde bulunduğunu, imparatorluğun tabiiyetine girmiş Arap, Yunanlı, Sırp, Ermeni ve Kürtlerle temas ettiğini açıklar.

Bu kıymetli eseri, merhum Ali Rıza Seyfi arkadaşımız dilimize çevirmiştir.

OSMANLILAR ve ADALET

Osmanlı İmparatorluğunun her devrinde, gerek padişahlar tarafından çıkarılan fermanlarda ve gerek sadaretçe tebliğ olunan emirlerde daima, cins ve mezhep ayırmaksızın eşit muamele edilmesi lüzumunun ehemmiyetle üzerinde durulduğu anlaşılır.

Batnoz adası manastırına, Bizans hükümeti tarafından vakıf, temlik edilen hukuk ve arazi meseleleri hakkında on üçüncü asırdan 1522 senesine kadar manastır rahipleri ile Osmanlı Hükümeti arasında cereyan eden münasebetler ve hadiseler, yukarıda bahsettiğimiz fermanların tetkikinden açık surette anlaşılmaktadır.

Osmanlı hükümeti manastıra karşı bir hak tanımış ve karşılığında da kendilerine bir vergi koymuştur.

Manastır papazlarının Osmanlılarla münasebeti, Yıldırım Beyazıd tarafından Kuşadası ve etrafının işgalinden sonra başlamıştır. Bu tarihlere ait pek az vesika ele geçmiştir. Onbeşinci asrın ikinci yarısında ise, daha fazla ip uçları elde edilmiştir ki, bunların tetkikinden daha evvelki senelerin vaziyeti bir dereceye kadar aydınlanıyor ve Batnoz manastırı ile Osmanlı hükümeti arasında çeşitli anlaşmalar yapıldığı göze çarpıyor.

Şehzade Korkud'un Hicrî 917 (Milâdi 1511) yılında Deniz Kumandanı Hacı İlyas'a fermanı :

"Fermanım vasıl olunca bilesin ki, hâlâ Batnoz adası ahalisinden Papaz Klori bana müracaatla, denizde seyahat eden altı nefer adamının Hamza Reis tarafından esir edildiğini bildirdi. Bu işin tahkiki için bu fermanımı adamlarından Ahmet Çelebi ile size gönderiyorum. Bu fermanım size ulaşınca Hamza Reisi karada veya denizde, nerede olursa olsun bulup yakalamağa çalışın. Bu erkeklik vazifesidir. Kendisini her nerede ise, sorup, araştırıp mutlaka bulunuz. Batnoz adası haraç veren Hıristiyanlarının, levent taifesinden veya başkaları tarafından rencide edilmesine müsaade etmeyiniz. Bu hadisede suçlu olan leventleri bana bildiriniz."

MÜNASEBETLERİ ZORLUYAN SEBEPLER

Rodos ve Midilli gibi büyükçe adalar da dahil, On İki Adalar denilen İsporat adaları, üzerinde yaşıyan insanları besliyecek mahsulleri veremezler. Buralarda bol yetişen portakal, mandalin, limon, üzüm ve zeytin mahsulleri bittabi bütün iaşe ihtiyaçlarına kâfi gelmez, buğday, yağ ve peynir gibi ihtiyaç maddeleri dışardan getirilirdi. Meselâ Rodos adası bu gibi ihtiyaçlarını Marmaris ve Fethiye gibi yerlerden temin ederdi.

Batnoz adası gibi küçük bir kara parçasının ihtiyacı, her hususta diğer adalardan fazladır. Bu itibarla halkın doyması için Anadolu'nun lûtuf ve muaveneti elzemdir. Bunun için manastır rahipleri herşeyden önce bu mühim noktaya sarılmışlar ve Osmanlılarla anlaşmalara girişmişlerdir. Yapılan anlaşmaya ve çıkan fermanlara göre kendi paraları ile Anadolu'dan buğday, böğrülce vesaire alabileceklerdi. Bu hususta Osmanlı Hükümeti çok samimi ve müşfik davranmaktadır. Bazen manastır adamları, bu zahirelerin nakli sırasında karada veya denizde taarruza, müdahaleye uğradıkları zaman Osmanlılara şikâyette bulunurlar ve Osmanlı Hükümeti de bu şikâyeti samimi surette tetkik ederek suçluları cezalandırırdı.

AYDIN VALİSİ ALEMŞAH'IN FERMANI

İkinci Beyazıd'ın oğlu Alemşah, Aydın valisi bulunduğu sırada Nikola adlı bir Rum, kendisine müracaat ederek gadre ve zulme uğradığını bildirmişti. Bu şikâyet üzerine Alemşah Hicrî 902 (Milâdi 1496) yılında Balat (2) Kadısına ve Subaşısına bir ferman göndererek suçluların bulunarak

(2) Balat = Bağlat : Eskiden Aydın taraflarında ve Söke civarında bir kaza merkezi idi.

cezalandırılmasını istemişti. Alemşah'ın bu fermanını (bazı kısımlarını sadeleştirerek) aynen aşağıya alıyorum :

"Bu fermanım size eriştiği zaman bilesiz ki, hâlâ nefs-i Balat'taki haracgüzarlarımdan Nikola, bana müracaat ederek "güya küfrettiğimden ve dine sövdüğümden bahs ile, yalan yere isnat ve iftirada bulunan bazı kimseler, evimi basmışlar ve bir oğlumu öldürmüşlerdir. Çok gadre uğradım," diye şikâyette bulundu. Size bu fermanımı gönderdim ve buyurdum ki : Böyle tezvir ve uydurmalarla kimseye gadr ve zulüm edilmemeli. Bu hususu güzelce teftiş edesiz. Eğer mütecavizler yine taarruzlarına devam ederlerse, hepsini tutup buraya gönderesiz, burada tahkik olunsun. Bir daha bana bu yolda bir müracaat ve şikâyette bulunulmasına meydan vermeyüp dik kafalık edenleri bildiresiz. Eğer bu mesele evvelce sizinle halledilmiş ve neticeye bağlanmış ise, olduğu gibi bırakasız."

Batnoz manastırında ele geçen ve fotokopileri aynen neşredilen fermanların incelenmesi, Osmanlı Hükümetinin diğer azınlıklara olduğu gibi, Rumlara da ne kadar müşfik davrandığını ortaya koymaktadır.

Tarih — 213

P. LOTİ'NİN C. FARER'E VASİYETİ

"BEN ÖLÜRSEM TÜRKİYE'NİN DAVASINI SEN SAVUNACAKSIN,,

Yazan : CLAUDE FARRARE
Çeviren : SAMİH TİRYAKİOĞLU

Klod Farer İstanbul'a son gelişinde.

27 aralık 1921... İstiklâl Harbinin en ateşli günleri... Birinci ve İkinci İnönü ile Sakarya zaferleri ufukta birer ümit ışığı gibi parıldıyor ama 26 ağustos, 9 eylül, hele hele Lozan barışı daha çok uzaklarda. İstanbul, İzmir, Bursa, Edirne gibi başlıca büyük Türk şehirleriyle çevrelerindeki vatan toprakları henüz düşman işgali altında ve yabancı askerlerin zulümleriyle inim inim inlemekte.

İşte o 27 aralık günü Fransa'daki küçük Rochefort kasabasında oturan vefalı Türk dostu, büyük romancı Pierre Loti'yi bir Türk heyeti ziyaret ediyor. Heyet, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin o zamanki Paris temsilcisi Ferit Bir'in eşi, devrinin tanınmış yazarlarından ve zarif hanımefendilerinden Müfide Ferit (Bir) hanımla Paris temsilciliğimizin genç bir mensubudur. Millî mücadelenin başından beri haklı Türk dâvâsını galip devletlere karşı savunan Pierre Loti'ye bir hediye sunmağa gelmişlerdir.

Bu hediye, babalarıyla annelerini Yunanlıların kestikleri Türk yetimlerinin kendi elleriyle dokudukları bir halıdır. Pierre Loti felç geçirmiştir. Ağır hastadır. Güç konuşabilmektedir. Buna rağmen Türkiye'yi ve Türkçeyi unutmamıştır. Heyeti kabul etme işinde kendisine yardımcı olmasını, vaktiyle donanmada emrinde çalışmış olan, Türkiye'yi ve Türkleri onun kadar seven edip ve romancı Claude Farrère'den istemiştir. Bu vesile ile Claude Farrère Pierre Loti'yi son defa görmüş olmaktadır. Bu ikinci yazıda da onun bu ziyaretle ilgili intibalarının devamını ve sonunu okuyacaksınız.

Loti karşımızda, yüzyılların cilâladığı tahtadan kürsüde, çaprazlama konulmuş kuru hurma dallarından bir sayvanın altında oturmaktaydı. Oturmuş mu, uzanmış mı, ayakta mı olduğu pek belli değildi. Daha kıdemli olan öbür iki uşak onu bir elleriyle koltuk altından, bir elleriyle kalçasından tutuyorlardı.

Loti'nin ise ancak kır saçları, solgun ve kudretli yüzü, paltosunun yakasındaki kadifenin bir parçası görünüyordu. Modası geçmiş bir kaloriferle zar - zor ısıtılan bu camiin içi soğuktu. Fakat mumlar uşakların ceketlerinin altın sarısı düğmeleri ile yaşlı uşak Pierre'in kır sakalı üzerinde acaip ışıklar konduruyordu. Âzâde'nin mezar taşı da parıldamaktaydı ama çok az: Yalnız kitabesinin çok solgun altın yaldızları parıldıyordu.

Bütün bunlar masallara yaraşan bir tablo meydana getiriyor, o anda gözbebeklerime bir daha silinmemecesine gömülüp kazınıyordu. Bu manzarayı ölünceye kadar unutamıyacaktım: Evet, Loti kendi camiinde, Türkiye'den gelen bir

heyeti - bu heyetlerin sonuncusunu - kabul etmekteydi.

Evet, o karşımızda, uşakların altın sarısı düğmeli, lâcivert ceketlerinin arasındaydı. O düğmeler bu soluk, zayıf hayaletin, Loti'nin çevresinde; daha doğrusu yüzünde ışıltılar yaratıyordu. Saçı da sakalı da kısaydı. Bunların ikisi de gümüşi bir lekeydi sanki, bu lekenin içinde de gözlerin elmas gibi iki ışıltısı korkunç bir parıltıyla parlamaktaydı.

Kımıldamıyordu. Felçli gibiydi sanki. Biz de tamamen felce uğramış haldeydik. Kımıldamıyor, konuşmuyor, gözlerimizi bile kırpmıyorduk.

LOTİ, MÜFİDE HANIMI TEKRAR ÇAĞIRIYOR

İlk konuşan, Loti oldu. Müfide hanım da neden sonra ona cevap vermek için konuşmağa gayret edince, çok alçak sesle bir şeyler kekeliyebildi. Heyecanımı ilk dizginliyen ben oldum. İlk defa ben sesimin tonunu yükselterek, ondan daha yüksek sesle konuşmasını rica ettim...

Neler konuşuldu?.. Hatırlamıyorum. Hepimizin boğazı kaygıdan, heyecandan düğümlenmişti. Hem ne söyliyebilirdik ki? Yüreğimizden ruhumuza kadar felçli haldeydik sanki, bütün hatırladığım bu işte. Ve hiç birimiz de bir şey söylememiştik galiba.

Üç dakika sonra Loti'yi camiinde yalnız bırakıp büyük taş merdivenlerden, dar koridorlardan, Rönesans salondan geçerek, hepimiz mavi salona doğru kaçışıyorduk, hepimiz çılgın gibiydik.

İşte ancak mavi salona geldikten sonradır ki ev sahibinin vekili olduğumu, bu sıfatla bazı görevlerim bulunduğunu hatırladım.

Misafirlere çay ikram ettim. İstemiyorlardı ama ayak diredim, hem az-çok sert bir eda ile : Loti adına konuşmakta değil miydim? O halde işin tartışma götürür yanı yoktu. Onlar da durumu anladılar. Hemencecik, çepeçevre oturduk.. Pierre tekrar aşağıya inerek çaylarımızı getirdi.

Derken öteki uşak Lucien geldi, bana yaklaştı : "Türk hanım gitmezden önce Kaptan onu bir kere daha görmek istiyor," dedi. Söylediklerini Müfide Ferit hanıma anlattım, hemen ayağa kalktı :

"— Geliyorum," dedi.

HER YERDE ÂZADE'NİN HATIRASINI ARAŞTIRIYOR

Sonra tek başına Lucien'in peşi sıra çıkıp gitti. Biz de kendi aramızda konuşarak beklemeğe başladık. Bir şeyler konuşuyorduk ama başka şeyler düşünüyorduk. Ben şunları çok iyi düşündüğümü çok iyi hatırlıyorum :

"Az önce Loti, Müfide Ferit hanımın yüzüne ışık tutulsun diye işaret etmişti bana... Onu daha iyi görmek istiyordu... Nasıl oldu da düşünmedim bunu hemen? Loti her zaman bütün Türk hanımlarının yüzlerini görmek istiyor, "belki bunlardan birinin yüzü bana Âzâde'nin artık silikleşmeğe başlamış çehresini hatırlatır..." diye düşünüyor. Yukarısı o kadar karanlık ki, Müfide hanımın yüzünü görememiş olacak. Bu yüzden de, daha iyi görmek için yine çağırıyor onu. Boyuna ümid besliyor, ebediyen de besliyecek. Ömrü boyunca umacak ve umudunun gerçekleşip gerçekleşmiyeceğini anlamağa çalışacak."

Evet, bunları düşündüm. Ayrıca aklıma şu gelirdi hep: "Bu adam dünyadaki insanların en mutsuzlarından biri..." Şimdi bir kere daha böyle düşündüm.

Dereden tepeden konuşmağa devam ettik. Bir ara bir sessizlik oldu. Yukarıdan, perdenin ardından bize kadar bir takım sözler geldi. Uzaklığa rağmen, Doğu'ya alışık kulaklarım aldanmadı : Türkçe konuşuluyordu.

ANA DİLİNDEN EVVEL TÜRKÇE

Bunu oradakilere söyledim. Mauberger şu cevabı verdi bana :

"— Bundan dört ay önce Kaptana felc geldiği zaman hiç konuşamıyordu. Bu kötü an hemen hemen on beş gün kadar sürdü. Dili çözülüp de birkaç hece kekeliyebilecek hale gelir gelmez, Türkçe konuştu. Yani sonradan öğrendiği Türkçeyi, anadili olan Fransızcadan daha önce hatırladı."

Fakat yukarıda konuşmakta olan ses, Loti'nin değildi, Müfide Ferit hanımındı. Loti belki yine kurduğu hayalin peşindeydi de ziyaretine gelen çarşaflı hanımın, vaktiyle Âzâde'nin kendisiyle Türkçe konuştuğu gibi konuşmasını istiyordu herhalde.

Pierre Loti'nin çocukluk çağlarının geçtiği Hubertusstock şatosu.

Nitekim de öyle olmuş, aldanmamışım, Müfide Ferit hanım sonradan söyledi bunu.

Artık aşağıya inmişti, tekrar oturmadı. Gitmek, hemen gitmek istiyordu hem. Yüzüne baktım, daha da solgundu: Zambak gibi bembeyazdı. Loti ona olağanüstü, beklenmedik hiç bir şey söylememişti muhakkak... Bu konuşmadan sonra da yanında gizli kapaklı bir sır götürmüyordu. Fakat Loti kesik kesik söylediği birkaç hece ile onun benliğini altüst etmişti herhalde.

Loti hep böyleydi işte: Elinde bir büyülü değnek vardı da bununla mucizeler yaratırdı sanki. Şimdi de misafir hanımın ruhu bu mucizenin üzerine kapanıvermişti. Müfide Ferit hanım duyduğu bu son heyecanı bağrına basarak hemen gitmek istiyordu.

Mavi salondan çıkıp kırmızı salona geçtik. Orada misafirlere bu salonun Loti'nin dedelerinin de oturdukları yer olduğunu hatırlattım. Loti on üç, on dört yaşına rağmen çocuk kalmıştı, herkesle birlikte oyun oynamak isterdi burada.

PİERRE LOTİ'NİN YENİ BİR İSTEĞİ

Sonra koridoru, eski tahtadan cilâlı parmaklığı geçtik, iki tane tehlikeli basamağı aşıp kaldırıma ulaşınca çiseliyen yağmurun altında bekliyen otomobili gördük.

Misafirleri uğurladıktan sonra oturup üstadın sekreteri Mauberger ile birlikte akşam yemeğini yedik. Sonra onun yanına Mauberger'i gönderip şunu sordurdum :

"— Kaptanın bana başka bir emri yoksa, izin de veriyorsa gideyim artık..."

Niyetim, Paris'e dönüp işime gücüme devam etmekti. Ertesi sabah gidebilirdim meselâ.

Mauberger yukarıya çıktı, sonra yine geri geldi :

"— Eğer rahatsız olmazsa, işi de yoksa yarın da burada kalsın diye rica ediyor," dedi.

Biraz sonra Lucien geldi :

"— Kaptan, gelen Türk hanım da gitmesin, onu yarın saat iki buçukta bir defa daha görmek istiyorum, diyor" dedi.

Mauberger biraz kaygılı bir tavırla yüzüme baktı. Fakat telâşlanmasına sebep yoktu, pek âlâ mümkündü bu. Paris'e akşamları bir tek tren vardı, sekizi bilmem kaç geçe kalkıyordu. Müfide Ferit hanım bu trene yetişmeğe vakit bulamazdı. Tren de henüz kalkmamıştı ya hoş. Bunun üzerine Lucien'e :

"— Git Kaptana söyle, ben herşeyi yoluna koyarım. Türk hanım yarın saat iki buçukta burada olacak," dedim.

Lucien gitti, biz de onun peşinden çıktık. Çünkü ne yapıp yapıp Müfide Ferit hanımı bulmak, hem de çabuk bulmak gerekiyordu...

"HATIRLAMAZ OLUR MUYUM HİÇ?"

Daha önce de demiştim ya, Rochefort büyük bir yer değildir. Bir tek de oteli vardı. Daha saat sekizi çalmamıştı ki Müfide Ferit hanım yolladığım mektubu almış, "evet" diye cevap vermişti. Kısaca : "Hanımefendi, Pierre Loti sizi bir kere daha görmek istiyor," diye yazmıştım ona.

Ertesi gün tam saat iki buçukta geldi. Dünkü gibi hepimiz yine camideydik. Ortalık aydınlıktı. Bu sayede de dünküne göre daha normal, gerçek ve uzun bir ziyaret yapabildik ve bu, gittikçe daha teklifsiz bir hal aldı.

Rochefort'daki evde Pierre Loti'nin yatak odası.

Camiden çıkıp "Türk Odası" na geçtik. Burası hemen camiye bitişikti, baş köşesinde de altun oymalı bir çerçeve içinde, Âzâde'nin minyatür tarzında yapılmış portresi vardı.

Ziyareti sırasında Müfide Ferit hanım çerçeveye baktı, altında yazılı Kur'an âyetini okudu, sonra : "Bu portre kimin?" diye sordu.

Loti'nin cevap vermiyerek düşündüğünü, hem çok derin düşündüğünü görünce utangaç bir eda ile :

"— Belki hatırlamıyorsunuzdur," dedi.

Bunun üzerine Loti hemen cevap verdi :

"— Hatırlamaz olur muyum?... Her zaman da hatırlıyacağım... Ölürken hafızamdan en sonra silinecek olan şey bu olacak hatta."

LOTİ'NİN İKİNCİ VATANI : TÜRKİYE

Öleceğinden çok sık sözeder olmuştu çünkü. Aklı fikri bundaydı. İnatla bunu düşünüyordu hep. Hatta o anda adını hatırlıyamadığım birisi Paris'te bana, onun artık din işlerine de fazla önem vermeğe başladığını söylemişti.

Bir gün önceye göre bugün daha kolay konuşuyordu. Tabii eskisi kadar serbest değil, sonra o sert ve ahenkli sesi de gitmişti: Düşüncesinden yıldırım gibi fışkıranları sanki ifade edememenin sabırsızlığı içindeymiş gibi, acele acele konuşurdu hep... Şimdi bunlar çok geride kalmıştı. O kadar geride ki, sahiden geçip gitmiş olan bir geçmişin geri dönmesini bekliyemezdik.

Beyin kanaması ondaki söz ve konuşma mekanizmasını bir daha düzelmemecesine zedelemişti. Dün biraz âciz haldeydi, bunu da boyuna tekrarlıyordu. Bugün ise âciz değildi, kelimeleri bir araya getirebiliyor, anlaşılır tarzda söyliyebiliyordu. Böylece de fazla çapraşık olmamak şartiyle meramını ifade edebiliyordu.

Bir gün önce onun kekelediğini görünce göz yaşlarımı zor tutmuştum. Şimdi ise sevinçten gülümsemek geliyordu içimden... Loti'nin karşısında bulunan ve onun seyrettiği bu güzel yüz,

Pierre Loti'nin Rochefort'daki evinin "Türk Salonu" nda, Türk kıyafetiyle ve başında fesle çekilmiş bir resmi.

bütün Türkiye'nin ona harikulâde bir tarzda hatırlatılışı idi. Türkiye Loti için önce gençlik, sonra aşk, nihayet yurt demektir.., İkinci yurt şüphesiz, ama haksız yere, insafsızca ezilmiş bir yurt ki... Böylece de Loti o anda muhakkak ki son sevincini tadıyordu.

YEŞİL CAMİİN YAĞMA EDİLDİĞİNİ BİLMİYORDU

Acı bir sevinçti bu. Dürüst insanlar haksızlık karşısında umudsuzca isyan ederler. Dürüstler dürüstü olan Loti ise bu hal karşısında ölesiye isyan etmişti. Onu öldürmekte olan, ihtiyarlık değildi. Yetmiş iki yaşında yoktu henüz. Savaşın devamınca dövüşmüş, fakat bir delikanlı gibi hiç yorulmamıştı. Bu merd yürekli adam, kuvvete karşı hakkı savunduğuna inanmıştı. Zaferden sonra ise kuvvetin eskiden olduğu gibi yine hakka baskın çıktığını görünce birden çöküvermişti. Wilson, Lloyd George ve ötekiler kuvvetli Almanya'yı korumuşlar; zayıf Avusturya ile eli kolu bağlı Türkiye'yi çiğniyerek vaktiyle Bismarck ne yapacak idiyse onun tıpkısını yapmışlardı.

Evet, bunun bilinmesi, bunu herkesin bilmesi lâzım. Bu hale sebep olanların, işledikleri suçu bilmeleri gerek. Loti, birçok suçluların affedilip serbest dolaştıklarını, birçok masum milletlerin de kurban edilip acı içinde kıvrandıklarını görmekten muztarip...

"— Bunu da yaptılar ha! Bunu da yaptılar demek," dedi.

Sonra eline baktı : O el ki eskiden kaatillerle barbarlara karşı çok amansız davranmıştı. Sonra bana baktı, gözleriyle beni sorguya çekti.

Ben hemen atıldım :

"— Merak etmeyin üstad," dedim, "söz veriyorum, sizin yerinize ben protesto edeceğim bunu, sizin yerinize ben sesimi yükselteceğim."

Bana hararetle teşekkür etti. Emin olmak ihtiyacındaydı. Sadece kuru bir söz değil, bir yemin istiyordu. Yemin ettim. Yine yüzüme bakarak ısrar etti :

"— Benden sonra.., ben öldükten sonra da sen benim yerime bu işe devam edeceksin, değil mi?" diye sordu.

Tekrar yemin ettim.

Şimdi iş bitmişti. Gün kararıyordu, hemen hemen gece olmak üzereydi. Saat dördü geçmişti. Loti çok yorulmuştu. Türkiye'den kendisine gösterilen bu son saygı nişanesi ve yapılan bu son ziyaret onun için son, fakat çok büyük bir sevinç vesilesi olmuştu. Müfide Ferit

"Kimse yoktu!,,

Geceler şairi diye şöhret bulan Alfred dö Muse hakkında bizim ulu şairimiz Fikret :

Karşında senin ah ne zillet
Şair mi denir bizlere haşa !

diye Fransız şairinin kudretini, şanını ne güzel meydana koyar.

Bir akşam Muse, Viktor Hügo ile kolkola madam Jirarde'nin suaresinden çıkmışlardı. Hügo irticalen yazdığı şiirler için kendisini tebrik etti. Yalnız kafiyeler hususunda pek lâkayt davrandığını söylüyerek, buna dikkat ederseniz şiirleriniz cidden enfes parçalar olacak dedi. Alfred evvelâ bu sözleri sükûnetle dinler gibi göründü. Sonra gençliğin gururu ve alkolün tesiri ile birden bire kükriyerek :

"— Benim şiirlerimi siz anlıyamazsınız. Benim eserlerim bir asır sonra da yaşayacaktır. Halbuki sizinkiler çoktan unutulacak" dedi. Hügo sükûnetle :

"— Doğru söylüyorsunuz. Kim bilir bana ara sıra getirip gösterdiğiniz manzumelerinizden dolayı kendi kendinizi ne kadar tenkit ediyorsunuzdur," demiş ve ayrılmıştı.

Bu sebeble iki şair on seneden fazla dargın kaldılar. 1852 de, Fransa Akademisi Muse'yi âza intihab etti. Muse ilk defa içtimaa geldiğinde reise şu suali sordu :

"— Reis efendi, Viktor Hügo burada mı?"

Bu sual reisin hoşuna gitmediğinden cevap vermedi. Muse tekrar sordu :

"—Hügo burada değil mi? Söylesenize."

Reisin sustuğunu görünce içtimaı terkederek çıktı gitti. Meclisi niçin terkettiğini soranlara şu cevabı verdi:

"— Çünkü orada hiç kimse yoktu."

Bu cevabı Hügo duymuş ve yeniden dost olmuşlardı.

hanım da onu çok iyi anlıyordu. Bu yüzden bu son dakikaları kısaltacak yerde, mümkün olduğu kadar uzattı : Baha biçilmez dakikalardı bunlar ve hatıralarla dolu daracık odayı kaplamağa başlıyan gece, karanlığı içinde bu dakikaları da eritmeğe başlıyordu..,

Fakat ne de olsa gitmek lâzımdı. Doktor bana hastayı fazla yormamamı söylemişti. Onun için hareket işaretini ben verdim.

Bunun üzerine o üç kat merdiveni inip misafirlerini kendisi uğurlamak istedi. İtiraz ettik. Hatta Müfide Ferit hanım öfkelenmiş gibi davrandı :

"— M. Farrère nasıl olsa sizin yerinize gelecek değil mi?" dedi. "Sizin yaptıklarınızı da bundan sonra o yapacak, az önce söz de verdi nitekim."

"LOTİ'DEN AYRILIŞIM ÇOK ACIKLI OLMUŞTU..."

Fakat o birden gülümsedi. Korkunç derecede kederli yüzünde iki günden beri gördüğüm ilk gülümseyişti bu.

"— Yooo," dedi. "Sizi uğurlamak gibi bir konuda Farrère'e hiç güvenemem doğrusu..."

Ve aşağıya indi.

Yani daha doğrusu, ilkin biz aşağıya indik, onu mavi salonda bekledik, sonra Pierre ile Lucien onu aşağı kata kadar getirdiler, yani taşıdılar. Orada kendisi kaskatı bir halde, yalnız koltuk altlarından vaktiyle emrinde hizmet eden iki gemici tuttukları halde, ilerledi.

Sonra da herşey bitti. Yine kırmızı salondan geçtik. Yine sofayı, tahta parmaklığı, çukur basamakları aştık. Herşey bitti. Kapı da kapandı.

Türk heyeti gidince Loti yukarıya çıktı. Bir gün önceki gibi dinlenmeğe başladı. İlkin onu yalnız bıraktım. Sonra saat altıda beni yine yanına çağırttı. Beyaz kireç badanalı küçük odada, iri odun kütükleri şöminede yanarken yine son defa başbaşa kaldık.

İkimiz de bir şey söylemedik. Yani konuştuklarımız başkalarını değil de yalnız ikimizi ilgilendiriyordu.

O 28 aralık çarşamba günü saat yediye çeyrek kala, ona "Allahaısmarladık" demek için koltuğunun önünde diz çöktüm. Sağ elini öptüm. Beni yerden kaldırdı, kendine doğru çekti : "Yok yok, öyle değil," diyerek alnını bana uzattı. Başımı iki eliyle kavrıyarak kendisi de beni alnımdan öptü. Sonra gözlerini dikip hiç bir şey söylemiyerek ben gidinceye kadar, odadan çıkıncaya kadar arkamdan baktı.

O günden sonra Loti'nin kendisini bir daha görmedim. Yalnız on yedi ay sonra, kapalı tabutunu gördüm: Tabutu vasiyeti gereğince Oleron adasına götürüyorlardı. Şimdi de o, ebedi uykusunu, Rochefort şehrinin karşısında, Charente nehrinin ağzında bulunan bu küçük adada uyuyor...

32 Senelik ümidli devresinden sonra Tanzimat'ın yıkılışı ve

BİR SADRAZAM İKİ SÜRGÜN VAKİTSİZ ÖLÜM

Şirvani Zade Mehmet Rüştü Paşa (1828-1874)

YAZAN : CEMAL KUTAY

Bazen, birbirinin tam karşısında olan iki ana fikir, bir sokağın iki ucuna yerleşir ve aynı sokağın iki sâkininin şahsında tecelli eder: Tanzimat'ın ÜÇ BÜYÜK BAŞ'ından birisi olan Mehmet Emin Âli Paşa ile, Sultan Aziz'in saltanatının sonuncu sekiz yılındaki acı hadiseleri şahsında temsil eden Mahmut Nedim Paşa, Bebek'de, Balta Limanının iki ucundaki sahilhanelerin komşusu idiler ve birincisinin ölümü feryatları yükselirken, ikincisinin onun yerine İmparatorluğun kaderini eline alarak satvet ve şevket devri başlıyordu...

1871 de Âli Paşa, oldukça uzun süren hastalığı sonunda hayata gözlerini kaparken, iki kişi derin bir nefes almışlardı: Bunlardan birincisi devrin Padişahı olan Sultan Aziz'di ve asıl saadetinin temelini kaybettiğinin farkında değildi. Gerçekte de kendisinin önce tahtından, sonra canından edeń hadiselerin başlangıcı, duyduğu ânda derin bir nefes aldığı bu ÖLÜM' dü : Eğer Âli Paşa 56 yaşında hayata gözlerini kapamamış ve daha on yıl yaşamış olsaydı, sadece kanlı Fer'iyye Sarayı hadisesi olmamakla kalmıyacak, belki 1876 - 1908 devresinin acılarını bu ülke görmiyecekti: Çünkü Tanzimat, ilân yılı olan 1839 la Âli Paşanın ölümü ile kapanan 1871 arasındaki otuz iki sene içinde, ne gayesinden, ne prensiblerinden zerrecesini fedâ etmemiş, Mustafa Reşid Paşa da, Keçesi zade Fuad Paşa da, Âli Paşa da, ne bahasına olursa olsun kanun ve hukuk devletinin ana gayelerini savunmuşlardı.

Fakat, Âli Paşanın sahilhanesinin bitim duvarında sınır çiti başlıyan Mahmut Nedim Paşa, komşusunun cenâzesi kaldırıldığı gün, o koskoca İm-

paratorluğun en yüce makamı olan ve merkezî monarşilerin bütün şartlarına sahip Osmanlı devletinde Padişahın vekil-i mutlak'ı unvanına da sahip Makam-ı Sadaret-i Uzma'ya gelince, gömülen Âli Paşanın daima şükranla anılacak naaşı olmakla kalmadı: Tanzimat'ın her kararı kanun ve kanunun hükmüne bağlıyan prensibleri oldu: Bu idrâk ile, 1871 den sonra beş yıllık gizli açık didinmeler olacak, nihayet Sultan Aziz tahttan indirilerek BİRİNCİ MEŞRUTİYET'e gidilecekti.

İLK KURBAN ŞİRVANÎ ZADE RÜŞTÜ PAŞA...

Takip ettiği aşırı Rus politikasından dolayı tarihlerimizin kendisine NEDİMOF dedikleri ve her temel kararı alırken, Moskof sefiri meşhur general İğnatyef'e "— Başımıza bir iş açmasın. Başkaca çâre yoktur.." düşüncesiyle sorduğunu samimiyetle itiraf eden Mahmut Nedim Paşa, mağrur ve müteazzım Sultan Aziz'in yanındaki yerini sağlamlaştırırken, çevreye gözdağı vermek için, Tanzimat'ın kapadığı keyfî sürgünler ve padişahın fermanıyla İstanbul'dan uzaklaştırılmalar devrini açtı: İlk kurbanı da, zamanının en genç vezirlerinden Şirvanî Zade Mehmet Rüştü Paşa oldu...

1828 de Amasya'da doğmuş olan Şirvanî Zade Rüştü Paşa, Amasyalı âlimlerden meşhur Halidî Tarikatı Şeyhi İsmail Sıracüddin Şirvanî Efendinin oğlu idi. Önce babasından Medrese ilimlerini tahsil etmiş, 23 yaşında İstanbul'a gelerek icâzet almıştı. Müderrislik pâyesini emsalleri arasında en genç yaşında alan Mehmet Rüştü Efendi, Suriye ve Cebel-i Lübnan ıslâhatına giden Keçeci zade Fuad Paşanın dikkatini çekmiş, zekâ ve mizacını takdir ederek beraberinde götürmüş, bu devredeki hizmetinden dolayı 1863 de VEZİR rütbesi ile Şam valiliğine tâyin ettirmişti: O tarihte otuz beş yaşında olan bu şahsiyetin, Müderris cübbesini çıkarıp VEZİR üniforması giymesi epeyce dedikodulara yol açmıştı. Lâyık gençleri en hareketli çağlarında önemli vazifelerin başına geçirmek gibi, bürokratik devlet anlayışının benimseyemiyeceği bir görüşü de getirmiş olan Tanzimat'ın en liberal ve açık fikirli şahsiyeti olan Fuad Paşa, tenkidlere verdiği cevabda: "— Bu memleketin romatizmalar ve aksırıklar çağı gelmeden hizmet edebilecek insanlara da ihtiyacı vardır. Ne sâl iledir, ne mâl iledir, cihanda ululuk kemâl iledir." demişti.

Şamda iki sene valilik yapan Mehmet Rüştü Paşa 1865 de İstanbula getirtilerek Evkaf Nazırı, daha sonra Hazine-i Hassa, Maliye, Adliye Nazırlıkları yapmıştı. Mahmut Nedim Paşanın 1871 deki Birinci Sadrıazamlığı günlerinde de bu makamda bulunuyordu.

Yeni Sadrazam, Şirvani zadenin genç şahsında, Tanzimat'ın fikir ve gayelerini bulduğundan ilk kuvvet gösterisini onun şahsında yapmak istedi: Sultan Aziz'e, kendisinin "— Âli Paşanın ölümünden sonra ülkenin encâmı ne olacak?" diye ağladığından bahsetti. Mağrur, asabî ve Tanzimat'ın hukuk-u şâhanesinden bazı esasları elinden aldığı düşüncesinde olan padişah, evvelce verdiği sözü unutarak, hakkında hiç bir mahkeme kararı olmaksızın, Şirvânî Rüştü Paşanın "— O gece İstanbul'dan çıkarılmasını ve doğduğu yer olan Amasyaya sürülmesini..." irade etti!

MİTHAT PAŞANIN DÖNÜŞÜ VE HÜKÜMET REİSLİĞİ

Şirvanî Zade Amasyada iki seneye yakın kaldı. Bu müddet içinde, vezirliği bırakıp, yine müderris cübbesini giyerek babasının Halidî Tekkesinde inzivâya çekilmek istedi. Onun bu düşünce ve arzusuna, değerli bir âlim olan babası İsmail Siracüddin Şirvanî mani oldu : **"— Bu devlet seni mevkilere lâyık gördü ve vezaret verdi. Bu yolun akibetlerini ve encamını bilmeden girmemen icab ederdi. Eğer bir haksızlığa duçâr olduğuna samimiyetle kani isen onunla mücadele etmen şarttır: Şerre boyun eğilmez, haksızlık reddedilir ve ıslâhına gayret edilir."** dedi.

Bu sırada İstanbulda büyük değişiklikler olmuş, Talebe-i Ulûm'un nümâyişleri, Yeni Osmanlıların fiili siyaset sahnesine girişleri ve saray üzerindeki tazyikler sonunda Mahmut Nedim Paşa sadaretten azledilmiş, Sultan Aziz, biraz da zorla ve hadiselerin tazyiki altında, Osmanlı Türklerinin siyasî hayatında Hürriyet Hareketlerinin gerçek baş'ı ve yeni devirler tatbikatçısı olan Mithat Paşayı sadrazamlık makamına getirmişti.

Mithat Paşanın ilk işi, haklarında mahkeme kararı olmadan sürülmüş devlet adamlarının cezalarını kaldırtmak oldu. Bu kararı, Tanzimat'ın sarih hükümlerine uymadan işlenmiş bütün hareketlerin ıslâhı takip etti. Şirvânî Zade öyle bir gazaba uğramıştı ki, vekilharcı ve kapıkethüdası bile sürgünden kurtulamamıştı!

1872 de Orman ve Maadin Nazırı olan Rüştü Paşa, daha sonra ikinci defa Evkaf ve Maliye Nazırlıklarına getirildi. Mithat Paşa, Sultan Aziz'le anlaşamamış, Hazinenin korunması, israfın önlenmesi, vergilerin âdil şartlara bağlanması, ziraat, ticaret, sanayi sahasındaki ıslâhat hareketlerini İmparatorluğun derlenip toparlanmasına esas mesned saymanın şuuru içindeki çabası, iç ve dış düşmanların karşı koymasına sebeb olmuş, bilhassa Mısır Hidivi İsmail Paşanın, Mısır adına istikraz, ordu ve donanmasını kuvvetlendirmek fikrini devletin bu topraklardaki hükümranlık hakkı ile bağ-

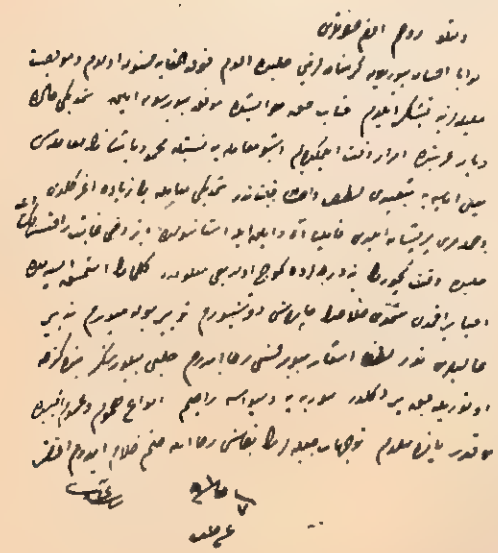

Şirvanî Zade Mehmet Rüştü Paşanın İKİNCİ sürgününden Mithat Paşaya mektubu. (Haleb'den gönderdiği şikâyet satırlarından kısa zaman sonra, Hicaz valiliğine nakledilecek, Taif'te Karahumma'dan 46 yaşında ölecektir.)

daşmaz sayarak reddetmesi üzerine, İsmail Paşanın Valde Pertevniyâl Sultana takdim ettiği 100.000 altının da tesiriyle azledilmiş, önce Mütercim Rüştü Paşa, daha sonra da Şirvanî Zade Rüştü Paşa Sadrazamlık makamına gelmişti : Büyük ve ciddî ıslâhat fikirleri olmıyan genç sadrazamın bu makamda uzun zaman kalacağı tahmin ediliyordu.

İKİNCİ VE ÖLÜMLE NETİCELENEN SÜRGÜN

Fakat siyasetin ufukları tahmini güç neticeler taşıyan bulutlarla doludur... Şirvanî Zade Rüştü Paşanın sadrazamlığı sırasında, Seraskerlik makamında, meşhur Hüseyin Avni Paşa vardı. Mahmut Nedim Paşanın, Şirvanî zade gibi gazabına uğrıyan Hüseyin Avni Paşa, Saray içinde sevgilisi olan Arz-ı Niyâz Kalfadan, Padişahın aleyhindeki teşebbüs ve hareketlerinin duyulduğunu gece yarısı haber almış, yeni bir felâketi önleme heyecanı içinde teşebbüsü güç bir iş yapmış, çok ileri saatte Dolmabahçe Sarayına giderek Padişahı uyandırmış ve hakkında bir tertibin hazırlandığını haber vermiş, bu ihbarın içine Şirvanî Zadenin de adını karıştırmıştı. Şahsını asla sevmemekle beraber, askerlik mesleğindeki değerini takdir ettiği Hüseyin Avni Paşanın, Ordudaki nüfuzunu da bilen Padişah, anî kararla, Şirvanî Zadeyi Sadrazamlıkdan azletmiş, Halebe vali olarak sürülmesini irade etmiş, mühr-ü hümâyunu da Hüseyin Avni Paşaya vererek, sadaret makamına onu getirtmişti !

İstanbul üzerinde yıldırım tesiri yapan hadisenin, birincisinde olduğu gibi ilk kurbanı olan Şirvanî zade, yine birincisinde olduğu gibi, kararın verildiği gün, yola çıkarılmış, ailesinin bile daha sonra gönderileceği tebliğ edilmiş idi. Bu sahifeler içinde klişesini gördüğümüz mektubunu, Sultan Aziz'in sürmiye cesaret edemiyerek, Meclis-i Vükelâya memur Nazır, yâni sandalyasız bakan olarak vazifelendirdiği Mithat Paşaya yazmıştır. Şirvanî zade bu mektubunda, kendisini unutmıyan ve teselli eden Mithat Paşaya teşekkürlerini bildirdikten sonra diyor ki: "— **Şimdiki halde gurbette vakit geçiriyorum. Bu muameleye göre Mahmut Paşanınki, yani Amasyaya sürülmem lutuf ve ihsan kabilindendir. Şimdiki pek ziyade ağır geldi. Cümlemizi perişan etti. Familyam ah-ı enîn içinde İstanbul'da biz dahi gayet rahatsızız. Şimdi halâsın çâresini düşünüyorum, tedbir bulamıyorum. Tedbir-i âlileri nedir, lütfen iş'ar buyurulmasını rica ederim. Haleb'i bilirsiniz. Bendenizce oturulacak yer değildir. Suriyeye ve Sıvas'a razıyım. Bunca keder içinde bu kadar yazabildim. Yüksek teveccühlerinizin devamı ricasındayım efendimiz.**"

Şirvanî Zade Rüştü Paşa, bu derdden kurtulma çârelerini düşünüyorum diyordu. Kader kendisine, dünya mihnetlerinden kurtulmanın yolu olarak ÖLÜM'ü takdir etmişti. Haleb'den kurtulmak istiyen Şirvanî Zadeye, Hicaz'a vali olduğunu tebliğ ettiler : Aynı derd ve keder içinde yola çıktı, Taif'e gelmişti. Burada Karahumma'ya yakalandı, on dört sene sonra Mithat Paşanın boğdurulacağı, mahkeme kararı olmıyan binlerce sürgünün istirab izlerini kalın duvarlarında saklıyan kalede, son hasta günlerini yaşadı, 1874 senesi temmuz ayında, kırk altı yaşında hayata gözlerini kapadı.

UNUTULMAZ ZAFER **Bizim tarihlerimizin "Körfez muharebesi", Batı tarihlerinin Preveze muharebesi adını verdikleri, Barbaros'un Türk deniz kudretinin haşmetini isbat etmiş şanlı zaferini sanat tarihinde ebedîleştiren ne tablolarımız, ne eserlerimiz, ne bestelerimiz var... Yukarıdaki klişe, "Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye'nin 17 inci sahifesinden alınmıştır. Eğer onlar böyle bir zaferin sahibi olsalardı, kimbilir, dünyayı nasıl velveleye verirler, ne şâheserler ortaya koyarlardı...**

Biri zaferin, öteki yenilginin hatırasıyla iki deniz savaşı:

PREVEZE ve İNEBAHTI

YAZAN : FERİDUN DİRİMTEKİN

Birbirinden 33 yıl 10 gün ara ile cereyan etmiş olan Preveze (27 eylül 1538) ve İnebahtı (7 ekim 1571) deniz muharebelerinden çıkarılması lâzım gelen neticeler çok mühimdir. Bu iki deniz savaşının tetkiki, bundan sonra cereyan eden deniz muharebelerinin muzafferiyet veya mağlûbiyet sebeblerini ortaya koyar.

Preveze, deniz korsanlığından yetişmiş, denizi ve deniz savaşlarını çok iyi bilen, kuvvetli bir iradeye sahip bir komutanın, kendinden daha üstün bir donanma, ve deniz savaşlarında şöhret kazanmış bir amirale karşı nasıl galip geldiğini; Lepente (İnebahtı) ise, hiç bir deniz savaşında başarı göstermemiş bir komutanın, boş bir gururla, personeli terhis edildiği için zayıf düşmüş bir donanma ile harbi nasıl kabul ettiğini ve deniz savaşlarında bilgi sahibi olanların tekliflerini dinlemiyerek donanmasını nasıl mağlûbiyete sürüklediğini gösterir. Bu iki deniz muharebesini tetkik için e-

limizde yegâne deniz harbleri tarihi de Kâtip Çelebinin "Tuhfetul kibar fi esfar-ül bihar" adlı eseridir. Bu eser, diğer Osmanlı tarihleri ve son asırlarda yazılmış deniz harbi tarihlerimizle karşılaştırılırsa, şu netice ortaya çıkar :

DONANMA AKDENİZ'E HAREKET EDİYOR

Polia seferi, vakitsiz geri çekilme kararı ile nihayetlendikten sonra, kışın bir donanma hazırlığı ile geçmişti.

Evvela içinde 3000 yeniçeri bulunan 40 parçadan mürekkep bir donanma, deniz beylerile beraber Akdeniz'e çıkmış, daha sonra Barbaros Hayrettin Paşa kumandasındaki 90 parçalık bir donanma ile birleşmiş ve bunlara Salih Reis komutasındaki bir korsan filosu da iltihak etmişti. Donanma evvela İslanköy'de toplanmış, sonra Eğriboz'a gitmiş, oradan da Mora'ya doğru hareket etmişti. Bu esnada şöhretli Amiral Andrea Doria komutasındaki İspanyol, Venedik, Portekiz, Ceneviz, Papalık, Malta şövalyelerinden ve Floransa gemilerinden mürekkep 300 parçalık bir donanma da Korfo'da toplanmıştı. Bu donanmada, o devrin en büyük ve ağır toplarile mücehhez olan 12 galeas sınıfı tekne de vardı. Düşman donanması Preveze'yi muhasara etmekte idi.

Barbaros Hayrettin Paşanın keşif maksadile ileri gönderdiği Salih Reis komutasındaki filo, Parga karşısındaki Paxos adasına kadar ilerleyince, Osmanlı donanmasının yaklaştığını öğrenen Andrea Doria, Preveze muhasarasını kaldırarak donanmasını Korfo'da toplamıştı.

Barbaros Hayrettin Paşa harp sahasına gelince muhasaradan zarar görmüş olan Preveze kalesini tahkim etmiş ve düşmanın karaya asker çıkarmasını önlemek için burada bir kuvvet bırakmış, donanma da Preveze'de toplanmıştı.

25/26 eylül 1538 yılı gecesi düşman donanması, donanmamızı yakmak için karaya asker çıkarmak istemiş, fakat bu teşebbüs daha evvel oraya bırakılmış olan korsanlıktan yetişmiş filo komutanlarının gayretile önlenmişti.

PREVEZE ZAFERİ

26 eylül 1538 sabahı düşman filosu, Aya Mavro adası yakınında demirlemişti. Sabahleyin birkaç düşman gemisi, liman ağzına gelerek Türk gemilerini topa tutmaya teşebbüs ettiler. Bunun üzerine Barbaros, donanmasını limandan çıkararak düşman üzerine ilerledi. Limanın 8 mil açığında 2 donanma karşılaştı. Andre Doria'nın donanması demirlerini bırakarak harekete geçti. İki donanma karşılaşınca Andrea Doria baş taraflarında bulunan bütün toplarıyla birden ateş ederek Türk donanmasını sahilden uzaklaştırmak istedi ve muharebeyi kabulden çekindi. Türk menbalarına göre Barbaros, guruptan evvel 40 parça gemiyle düşman hattı harbini yardı. Geceden istifade eden düşman, geri çekilmeye mecbur oldu.

Ertesi gün iki donanma İncir limanı açıklarında tekrar karşılaştı. Düşman donanması ağır toplarla mücehhez 12 büyük gemiyi ileri sürmüş, diğer gemiler bunların himayesinde geride yer almışlardı. Evvela düşmana müsait esen rüzgâr, sonradan durmuş ve bu suretle büyük gemiler hareket edemiyecek bir vaziyete girmişlerdi. Hayrettin Paşa, düşmanı muharebeye sürüklemek için ileri sürülen galeasları topçu ateşi altına aldı ve düşman gemilerinin yakılmalarını emretti. Düşmanın büyük gemilerindeki toplar bizimkilerden daha ağır, fakat menzilleri kısa idi. Onun için bu gemileri kendi topları menzilinden daha uzaktan ateş altına almak kabil oluyordu.

Bu vaziyet karşısında Andrea Doria, Türk donanmasını bu ağır gemilerle diğer gemiler arasına almak için bir manevra yapmak istedi, fakat Barbaros'un mukabil hareketi buna mani oldu. Düşmanın hafif gemileri, tekrar büyük gemilerin arkasına iltica ettiler. Bunun üzerine Barbaros, bu ağır gemilerin yanından geçerek düşman hattı harbini yardı, geride bulunan kadırgalara hücum etti. Bu hücum karşısında Andrea Doria muharebe edemiyeceğini anlıyarak geri çekilme kararını verdi; ağır gemilerini götüremiyeceği için yakıldı veya terkedildi.

Düşman donanması geceden faydalanarak çekilmeye muvaffak olmuştu. Bu suretle daha zayıf, fakat komutanı daha müteşebbis ve kudretli olan bir donanma, kendisinden daha kuvvetli bir donanmayı mağlûp etmiş oluyordu.

YABANCILARIN GÖZÜ İLE PREVEZE SAVAŞI

Preveze savaşı hakkında yazılanlar arasında büyük farklar vardır. Meselâ "Andrea Doria et Barbarousse" isimli bir kitap yazmış olan Fransız Amirali Jourien de la Greviere, **"Lepente körfezine doğru hareket eden Andrea Doria, rüzgâr durduğu için Aya Mavro adası önünde demirlemişti. Barbaros'un filo halinde tertiplenmiş donanmasını görünce, sığınacak limanı mevcut olmıyan bir sahilde muharebeyi kabul için 3 saat tereddütte kalıyor, sonra Türk donanmasını karşılamak üzere hareket ediyordu. Hareket nizamı şöyle idi: Önde Naveler bulunacak, donanmanın diğer kısmı bunların gerisinde yer alacaktı. Fakat rüzgâr durduğu için bunlar bulundukları yerde demirlemeye mecbur oldular. Barbaros yarım ay şeklinde tertip ettiği donanma ile düşman üzerine hareket etti. Türk gemileri demirli olan ağır düşman gemilerini top ateşile hırpalamaya başlamıştı. Bu esnada Andrea Doria donanmasının yaklaştığı görüldü. Bu donanma, muharebeye girecek yerde Türk donanmasını sahilden uzaklaştırmak maksadıyla akşama kadar manevrayla meşgul oldu ve iki donanma arasında bir temas mümkün olmadı. Nihayet Andrea Doria geri çekilmeye karar verdi. Barbaros bütün kuvvetiyle geri kalmış gemilere hücum etti ve bunları zaptetti".**

İşte, bunun içindir ki, Amerika Deniz Akademisi Profesörlerinden W. O. Stevans ile A. Westctte tarafından yazılan "Sea Power" isimli eserde bu muharebe için şöyle denmektedir :

"Müttefik donanma büyük bir sayı üstünlüğüne malikti, galebe etmesi lâzım geliyordu, netice aksi oldu. 27 Eylül 1538 de Türk donanması tekrar denize açıldı. Venedikliler gayet büyük kalyonlarını Sessele limanında bırakmışlardı. Türk donanması akşama kadar bu kalyonlara taarruz etti, fakat ağır topları karşısında bir netice alamadı. Bu esnada Doria, 10 mil uzakta resmi geçit hareketleri yapıyor ve muharebeye girmiyordu. Bu suretle kendi gemisinin güvertesinde, kurşuna dizilmeye en çok liyâkat kesbetmiş bir kumandan olmuştu Doria...

Ertesi gün rüzgâr çıkınca Doria, donanmasına Korfu'ya hareket emrini verdi. Muharebe meydanında kalan Barbaros, tabiî buna çok güldü; çünkü kendisi daha zayıf bir donanma ile düşmana taarruz etmiş, neticede iki kadırga ve beş nef zaptederek muharebe meydanına hâkim olmuştu."

ANDREA DORİA (1468 - 1560)
(Barbaros'un şahsında tecelli eden Türk denizcilik kudreti önünde dize gelmiş bir Hıristiyan ümid ve şöhreti...)

PAPALIĞIN TERTİP ETTİĞİ YENİ BİR HAÇLI SEFERİ

Kıbrıs'ın zaptı, Şeyhilüslâm Ebussuud Efendinin fetvasıyla karar altına alındıktan sonra Venedik'e harp ilân edilmişti.

Bu maksatla hazırlanan ordu ve donanma 27 mayıs 1570 de İstanbuldan hareket etmiş ve Lefkoşe muhasarasına başlamıştı. Ayrıca donanma Piyale Paşanın komutası altında denizlerde dolaşmış ve Lefkoşa'nın zaptından sonra Girit'e hareket ederek oradaki şehirleri vurmuş, sonra Magosa'nın muhasarasına başlanmıştı.

Bu esnada Papalık, İspanya Kralı Phi-

lip'le beraber bir haçlı seferi tertibile meşgûldü.

Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa bunu önlemek ve Venediklileri bu ittifaka girmekten menetmek istiyordu. Bunun için İstanbul'da bulunan Fransız sefiri, hükümetinin aracılığını temin için Fransaya gönderilmişti.

Türk ordusu Lefkoşe'nin zaptından sonra Magosa'yı da muhasara edince, Venedikliler haçlı ittifakına girdiler ve 21 mayıs 1571 de İspanya - Venedik Cumhuriyeti ile Papalık arasında bir muahede imzalandı. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde kullanılmak üzere 100 kadırga, 100 muhtelif gemi ve 50 bin kişilik bir kuvvet hazırlanacak ve bu donanma mayıs ayında Messina'da toplanacaktı. Donanmaya İspanya kuvvetleri kumandanı ve İmparator V. Şarl'ın gayrimeşrû oğlu Don Juan d'Autriche komuta edecekti.

MÜTTEFİKLERİN VE OSMANLILARIN KUVVETİ

Messina'da toplanan donanma, 21 eylül 1571 de buradan hareket etti. Bu donanma 72 İspanya, 6 Malta, 3 Sardunya, 12 Papalık kadırgasından mürekkepti. Bunlara daha sonra Sebastian Veniero komutasındaki 108 kadırga ve 6 galiasdan mürekkep bir Venedik donanması da iltihak etti. Bu suretle donanma kuvveti 201 kadırga ve galias'e yükseldi. Kâtip Çelebi de bu donanma hakkında hemen aynı rakkamları verir. Diğer Türk Deniz Harp Tarihleri de mevcudu 230 olarak gösterir.

1570 - 1571 kışı İstanbul'a dönen Türk donanması, İlkbaharda Serdar Vezir Pertev Paşa ve Kaptan Müezzinzade Ali Paşa komutasında denize açılmıştı. İçlerinde galias sınıfı gemi bulunmayan 250 parçadan mürekkep bu donanma, evvelâ Kıbrıs'a giderek cephane ve sair malzemeyi bıraktıktan sonra Marmaris'e gelmiş, oradan Girit'e doğru yola çıkmış, Cezayir Beylerbeyi Uluç Paşa da 20 kadırgayla donanmaya iltihak etmişti. Donanma bundan sonra Adriyatik Denizine girmiş ve Dalmaçya'ya kadar ilerliyerek Ülgün ve Bor kalelerini almış, İyoniya adalarını vurduktan sonra kışın yaklaşması üzerine İnebahtı limanına çekilmişti. Burada yeniçeriler, derya beylerinin timarlı sipahileri, gemicilerle kürekçilerin bir kısmı türlü sebeplerle donanmayı terkederek kendi memleketlerine dönmüşlerdi. Bu suretle donanma askersiz kalmış, kürekçileri de eksilmişti. Halbuki Osmanlı İmparatorluğu bir harp içinde bulunuyor ve düşmanlarının büyük bir donanma hazırladıklarını bilmesi lâzım geliyordu. Ayrıca kış mevsimi de gelmemişti. Buna rağmen sanki herşey bitmiş gibi bu tarz-ı hareket donanmayı zayıf bir vaziyete sokmuştu.

CAHİLANE BİR CESARETİN AKIL VE MANTIĞA GALEBESİ

6/7 ekim gecesi Korent körfezine gelen müttefik donanma, öğleden sonra Echina adaları açıklarında görüldü. Bunun üzerine vezir Pertev Paşa, Kaptan Ali Paşa, Cezayir Beylerbeyi Oruç Paşa, Trablus Beylerbeyi Cafer Paşa ve donanmada bulunan sahil beyleri toplandılar. Deniz ve korsan harplerinde yetişmiş bir komutan olan Oruç Paşa, yeniçerilerin, sipahilerin ve kürekçilerin ayrılmış olmalarını hatırlatarak düşmanla muharebeyi kabul etmenin doğru olmıyacağını, müstahkem olan İnebahtı limanında kalarak noksanlar tamamlandıktan sonra muharebenin kabul edilmesini teklif etti. Bu fikir Pertev Paşa ve sahil beyleri tarafından desteklendi ise de Ali Paşa, şimdiye kadar hiç bir deniz harbinde muvaffakiyet göstermemiş olmasına rağmen lüzumsuz bir cesaret göstererek askerin noksan olmasının muharebeden çekinilmesini icap ettirmiyeceğini ileri sürerek muharebeye karar verdi. Bunun üzerine Oruç Paşa muharebenin kabulü halinde açık denize çıkılmasını, sahilden uzaklaşılmasını teklif etti ise de, bu da kabul edilmedi. Cahilane bir cesaret, akıl ve mantığa galebe çalmıştı.

7 ekim 1571 pazar günü öğleyin Türk donanması limandan çıktı. 252 gemiden mürekkep olan donanma 3 fırkaya ayrılmıştı. Kaptan Ali Paşa merkeze, Oruç Paşa sol cenaha, Eğriboz Beyi Salih paşazade Mehmet Bey sağ cenaha kumanda ediyordu.

Müttefik Donanma Komutanı Don Juan, donanmasına yarım ay şeklinde bir

nizam vermişti. Venedik Amirali Barbarigo, 53 kadırga ile sol kanatta, Jean Andrea Doria 54 kadırgayla sağ kanatta, Don Juan da diğer büyüklerle beraber merkezde yer almıştı. Geride de Santa Cruce komutasındaki ihtiyat bulunuyordu. Don Juan ve diğer komutanlar, gemilerle bir çıkış yaparak Türk amiralinin bulunduğu gemiyi öğrenmek istediler. Bunun üzerine Pertev ve Ali Paşalar aynı hareketi yaparak düşmana yerlerini bildirdiler.

Don Juan, 6 büyük galias'ı ileri sürerek kendisi bunların gerisinde yer aldı.

İki donanma bir müddet hareketsiz kalmıştı. Bundan sonra muharebe başladı.

Muharebe evvela müttefiklerin sol cenahından başladı. Eğriboz Beyi Mehmet Bey ve Gavur Ali harekete geçerek bu kanada komuta etmekte bulunan Barbarigo'yu her taraftan sardılar ve Barbarigo bu çarpışma esnasında bir okla ağır yaralanarak 3 gün sonra öldü. Merkezde Kaptan Ali Paşa ve Serdar Pertev Paşa kadırgaları Don Juan ve yanındaki diğer komutanların bulunduğu iki kadırgaya aborda (1) oldular ve askerler arasında kanlı bir çarpışma başladı. Bir an Osmanlı amiral gemisi zaptedilmek tehlikesi geçirdi ise de, yetişen iki kadırganın askerleri bunu önlediler. Bu sırada Don Juan'ın amiral gemisi Reale de tehlikeye girdi. Amiral gemisini geride bulunan iki kadırga ve ihtiyat filodan yetişen gemiler kurtardılar. Bu esnada savaş sahasında Don Juan'ı aramakta olan Kaptan Ali Paşa ağır surette yaralandı, ölmeden başı kesilerek bir mızrağa saplandı ve Venedik amiral gemisinin direğine çekilerek Türk amiral gemisi zaptedildi. Serdar Pertev Paşa'nın gemisi de aynı akibete uğradı, fakat kendisi denize atlıyarak bir Türk sandalı tarafından kurtarılarak karaya çıkarıldı. Düşman ihtiyat filosunun savaşa müdahalesile Türk donanmasının sağ kanadı ve merkezi mağlup edilmişti.

ULUÇ ALİ PAŞANIN KAHRAMANLIĞI

Haçlıların sağ kanadında ise vaziyet tamamile aksi olmuştu: Bu kanad'a komuta eden Uluç Ali Paşa, yaptığı manevralarla Andrea Doria filosunu asıl donanmadan ayırmış ve bunun bir kısmının etrafını çevirerek 15 kadırga zaptetmiş, Amiral Jean de Cord'u öldürmüş ve donanmasını darmadağın etmişti. Jean de Cord'un yardımına gelen Venedik donanması da büyük zayiat vermişti.

Uluç Ali Paşa, merkez ve sağ cenah mağlûbiyetini görünce yanındaki Cezayir ve diğer gemilerle düşman hattı harbini yararak denize açılmış ve 60 parça gemiyi Meton'e getirmişti.

Bu muharebede Türk donanmasının bir kısım gemileri zaptedilmiş, sağ kanattaki gemilerin bir kısmı da karaya oturtulmuş ve yakılmıştı.

Ecnebi kaynaklara göre 94 ü karaya oturan gemiler olmak üzere Türk donanması 224 gemi kaybetmiş, 3468 esir alınmıştı. Yine bu kaynaklara göre muharebede 30 bin Türk ölmüştü. Müttefikler ise 15 kadırga kaybetmişler ve sekiz bin asker zayiat vermişlerdi.

Uluç Ali Paşa donanmayı İstanbul'a getirdiği zaman, ismi padişah tarafından Kılıç Ali'ye çevrilmiş ve kendisine derya kaptanlığı verilmişti.

Lepente muharebesi "Sea Power" de açıklandığı gibi bir deniz muharebesinden fazla, gemilerde bulunan deniz piyadelerinin muharebesi olmuştu. Yalnız Uluç Ali Paşa kendi cenahındaki düşman filosunu manevralarla asıl donanmadan ayırmış ve bunları mağlûp etmişti. Neticesi itibarile de Lepente kati bir zafer değildir. Çünkü Sadrazam Sokullu Mehmet Paşanın söylediği gibi Osmanlı İmparatorluğunun o zamanki mali durumu, bu gemilerin demirlerini gümüşten, halatlarını ipekten ve yelkenlerini atlastan yaptıracak bir kuvvete malikti. Galipler zafer sütunları ve kiliseler inşaa ederlerken, Osmanlılar, bütün kış, yaşı çok ilerlemiş Piyale ve Kılıç Ali Paşalarla beraber çalışarak İlkbahar için büyük bir donanma hazırlamaya başladılar. Bu hususda has bahçeden bile arazi alınarak üstü ka-

(1) Gemilerin muharebede yanyana gelmesi.

palı sekiz göze (2) yapıldı.

İlkbaharda sekizi büyük galias olmak üzere 250 gemiden mürekkep donanma, Kılıç Ali Paşanın komutanlığında denize açıldı. Türk galiasları Lepente muharebesine iştirak eden Venedik galiaslarından daha büyüktü. Bu donanma Moradan tekrar kuzey'e giderek müttefik donanma ile karşılaştı. İki taraf da muharebeden çekindi. Kılıç Ali Paşa, personeli yepyeni ve deniz muharebesine alışmamış olan bir donanmayla muharebeye girmek istemiyor, evvela bunları deniz harplerine hazırlamak istiyordu.

İkinci sene kışın hazırlanan yeni gemilerle beraber donanma ihtiyar Piyale Paşa ve Serdar Kılıç Ali Paşa olmak üzere tekrar denize açıldı. Bu donanma 12 galias ve 258 kadırgadan mürekkepti. Önce Adriyatik ve İtalya sahillerini vurdu. Müttefik donanması, tanınmış iki amiralin komutasındaki bu donanma ile muharebeyi kabulden sakındı. Türklerin kısa bir zamanda bu kadar kuvvetli bir donanma hazırlamaları ve Adriyatik sahillerinde görülmeleri, Venediklileri müttefiklerinden ayırmaya mecbur etti. Venediklilerle 300.000 altın tazminat, ayrıca vergi vermek şartıyla bir sulh yapıldı. Bu suretle Lepente muharebesi düşmanlar için neticesiz bir galibiyet olmuştu.

Bu iki deniz muharebesi bize, Osmanlı donanmasının meslekten yetişmiş, deniz harbinde tecrübeli Amirallerin kumandasında bulunduğu zaman daima zafer kazandığını göstermektedir.

(2) Gemi inşa tezgâhlarında işçilerin kışın rahat çalışabilmeleri için yapılan üstü kapalı kızaklar.

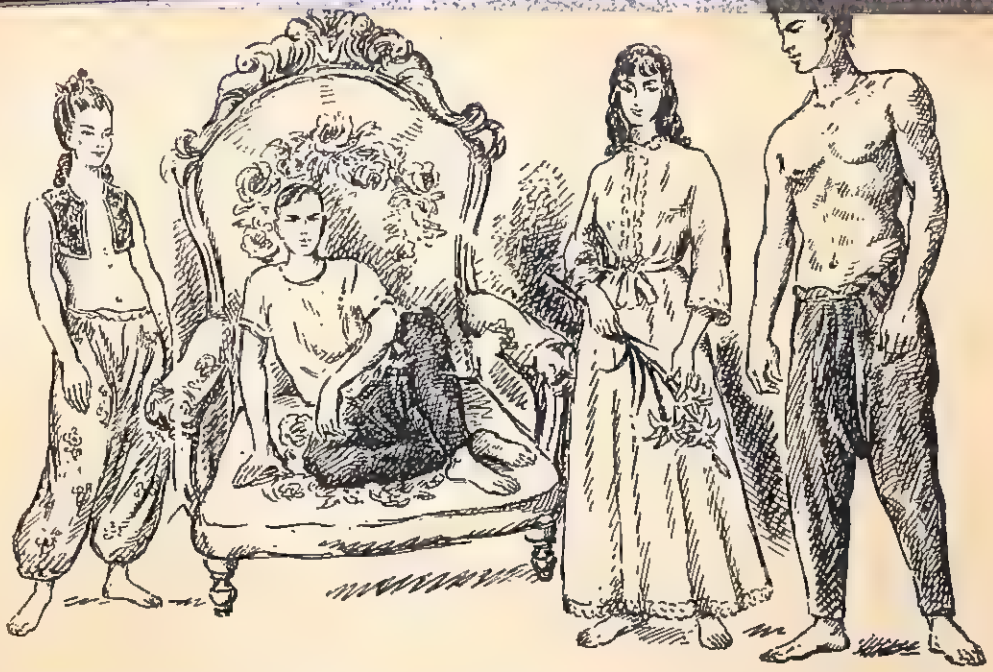

Üstad Reşat Ekrem Koçu'nun "Kabakçı Mustafa" isimli eseri için ressam Sabiha Bozcalı'nın yaptığı kompozisyon.

KABAKÇI MUSTAFA AYAKLANMASININ ARDINDAKİ "İSTANBUL HAYATI„

Yamaklar ve Marşan'ın Kızları

YAZAN : REŞAD EKREM KOÇU

1807 de Yukarı Boğaz Kalelerinin muhafızları olan ve hepsi Karadeniz Yalısı uşaklarından seçilerek toplanmış Yamakların ayaklanması ile başlayan, Üçüncü Sultan Selimi Osmanlı Tahtından indiren kanlı ihtilâlden sonra korkunç bir anarşi devri başladı. Başlarında kara puşu, başlık, kabalak; sırtlarında kara bezden mintan ve zıbka denilen yine kara bezden bacakları dar ve ağı kırmalı, bol bir dondan ibâret mahallî kıyâfetlerini giye gelmekte olup yeniçerilere yamak bir asker ocağı sayıldıkları için "Yamaklar" diye anılan Yukarı Boğaz Kalelerinin Karadeniz Uşakları, yeni Padişah Dördüncü Sultan Mustafa'ya verdikleri yemin ve söze uyarak kalelerine şehbaz nümâyişi ile döndükleri halde, yarım pabuçlu çıplak ayaklarını, İstanbul'dan, Galata ile civarından çekememişlerdi. Tophane kâtiplerinden Üsküdar'lı halk şâiri Âşık Râzi, dedesinden dinleyip kaleme aldığı hâtıralarında şöyle diyor :

"... Hepsi seçme, boylu boslu, kaşlı gözlü, müşekkel elli ayaklı, sırım gibi, tığ mürâhik ve nevhat iki bin nefer hâl-i vahşetde tâze Lâz uşağı ihtilâl günlerinde İstanbul şehrine öyle velvele salmışlardı ki, bir hafta on gün kadar kahvehâneler, hanlar, hamamlar yamaklar ile dolmuştu. Cümle İstanbul halkı onlardan bahsederdi. Bir yamak civan aşçıya, kebapçıya,

şerbetçiye, şekerciye, bozahâneye, kahvehâneye varsa cümle esnaf: "Buyur canım, civanım, kahramanım!" diye aşırı muhabbet ile karşılar, yedirir, içirir, kahve ve çubuk, şekerleme, gülbeşeker, devâi misk, gül suyu ve buhur ikram edip, berber ise tıraş akçesi almaz, hamam çıplağı dellâk garipler dahi hizmetinin bahşişini bağışlayıp döktüğü terin hakkını helâl ederler idi. Niceleri nice mallı ağaların baş tâcı oldu."

YAMAKLARIN İKBAL GÜNLERİ

Âşık Râzi, ihtilâlden sonra yamaklığın nasıl moda olduğunu da şöyle anlatır :

"İstanbul'un kopuk, hayta ve hergele esâfil ve erâzili, kaldırım oğlanı, mühmel dilberânı ve pırpırı fetâ daltabanı cümle Lâz kesimi esvablar tedârik edip yamaklık tasladılar. Bilen bilir, onlara yüz vermez, ama bilmeyen yamak sanıp ikram ve hürmeti o itlerden dahi esirgemezdi. Hattâ nice beyzâdeler, paşazâdeler kara bezden don ve mintan giyinip ve şâhin başlarına kara puşular sarınıp "yamağız" diye yalın ayak sokaklara düşmüştü. Ama görenler :

Taban depse de yalın ayak
Nazlı beyden olmaz yamak

derlerdi. Zirâ elinde ayağında nasırından gayri yamakların al benisi ki Lâz kavmine mahsus vahşettir, gayri kimsede olmaz. Hele nâzenin hanımlar, subaşı defterinde müseccel fâhişeler, yamak adını duyunca çileden çıkarlardı. Yosma ağzından söylemişlerdir :

Salın gel yalın ayak
Nezrim var bir al yanak
Mâşukumu sorarsan
Şu tığ gibi Lâz yamak

Dilberlerin mümtâzı
Vahşet üzredir nazı
Yüz altını saymalı
Adımına en azı

MARŞAN'IN KIZLARI ve İKİ YAMAK

"Galata'da Ceneviz Konağında oturur Marşan (has isim olmayıp Fransızca tüccar anlamına kelimeden galat olsa gerek) adında gaayetle zengin bir Fransızın iki kızı olup, hafif meşreblikleri ile meşhur imişler. Bu kızlar bir gün Büyükdere Çayırına gittiklerinde İstanbul'un nâzenîn hanımları ile yosma nigârlarının akıllarını çeldikleri gibi Kara Mustafa ve Katırcıoğlu Mustafa adında iki civelek yamak frenk mahbûbelerini de dîvâneye döndürmüşler idi. Kızlar da yolunu bulub hâl-i vahşetde deli poyraz Lâz uşaklarını Ceneviz Konağına dâvet etmişler. Bir kere ayaklarını alıştırdıktan sonra Marşan'ın kızları gaayet şehvetengîz esvablar giyip kâh gecelikler, kâh şarkkârî câmedanlar ve şalvarlar ile arzı endâm idüb oğlanları dahi nîm uryan soyarak ve delikanlıları gece yatısına dahi alıkoyarak cünbüş ve muhabbet ederlermiş; Kara Mustafa büyük kızın, Katırcıoğlu Mustafa da küçük kızın kırığı olup babaları Marşan bu manzarayı görür ama görmezlenirmiş.

Rahmetli dedem der idi ki, o zamanlar şöyle bir nümayiş olmuş: Galata frenklerinin kibarları kapularında bir kaç nefer pençeli ve çehreli Lâz

uşağı yamak istihdam eylerlermiş. Madamalarla ve onların kızları ile yağlı ballı sohbet ve muhabbet eylerlermiş: Tilsit muhadesinin akdi münâsebeti ile Fransa Elçisi sarayında maskeli balo olur, Marşanın kızları Mustafalarının yüzlerine de birer maske geçirip oğlanları kara donları ile, ayaklarında çapulaları ile baloya götürürler, konakda tâlim edip öğretdikleri için Lâzlar polka ve kadril ve vals oyunları oynamış ki, Fransız elçisi General "Sebastiani" gaayetle meşrebi ve mezhebi geniş acâib bir adam imiş, balonun armağanı olan Bonaporte'in (Napoleon Bonapart'ın) birer kıt'a altın çerçeveli tasvir nişanını oğlanların boynuna kendi eliyle aşmışdır.

Marşanın küçük kızı babasının rızâsı ile din-î islâmı kabul idüb mâşuku Katırcıoğlu Mustafa ile evlenmişdir. Çok yaşamışdır. Sarıyerde yalıda otururdu, "Grosmama Nigâr Hanım" derlerdi; Lâz Mustafasından Rüstem Bey nâmında bir oğlu olup Mühendishânede okumuş, ressam idi.

Büyük kıza gelince; mâşuku Kara Mustafanın Beşiktaş Mevlevîhânesi vakasında tutulub Rumeli Hisarı Kalesinde idam edilmesi üzerine verem olup ölmüştür...".

MEVLEVİHANE VAK'ASI

Müverrih Cevdet Paşa, Âşık Râzi'nin "Mevlevîhâne Vak'ası" dediği hâdiseyi şöyle anlatıyor :

"... Karadeniz Boğazı yamakları cülûsu hümâyundan beri pek ziyade yüze çıkarak Boğaziçinde ve İstanbulda müsellâh gezip dolaşırlar, kalelerine fâhişe götürüp kapatırlar, türlü fisku fücur ile kanaat etmeyip chli ırz kadınlara takılmak ve âlenen işret iderek sarhoş olub sokaklarda ve meydanlarda nâra vurmak gibi bîedebâne hareketlere cesâret ederlerdi. Pâdişahdan lutuf ile muamele gördükçe şımarıp azmışlardı. Pâdişahın hemşîresi Esmâ Sultan hasta olub tebdili hava için Beşiktaşda Çırağan Sâhilsarayında bulunuyordu. Pâdişah da recebin on üçüncü çarşamba günü (16 eylûl 1807) kızkardeşini ziyârete gitti. Beşiktaş Mevlevîhanesinin günü idi. Yahya Efendi Meydanı kadın erkek mahşerî kalabalıktı. İki nefer yamak sarhoş oldukları halde saray kapısı önünden geçerlerken bostancılarla kavga çıkarıp piştov ile ateş etmişler. Meydanda bulunan bir kaç nefer yamak da piştov sesine koşmuş ve sarayın bostancıları ile yamaklar arasında bayağı cenk olup birkaç bostancı maktul ve mecruh olup yamaklar eşkiyâsından yaralı olarak tutulanlar da Rumeli Hisarı Kalesine gönderilerek o gece zindanda îdam olunmuşlardır."

1904 ile 1905 arasında ölmüş olduğunu tahmin ettiğimiz Üsküdarlı halk şâiri Tophane kâtiplerinden Âşık Râzi, dedesi Asâkir-i Mansure binbaşılarından Hacı Mustafa Ağanın 1894 de 104 yaşında öldüğünü söyliyerek o zatın maceralarla dolu hayatını anlatırken: "..Yüzü aşkın, fakat akli ve hafızası yerinde olarak vefat etmiş dedem Hacı Mustafa Ağa, Alemdar Mustafa Paşanın sağ eli yerinde meşhur Pınarhisar âyânı Uzun Ali Ağanın oğludur; "Vak'ai Selimiye" sırasında 18 yaşında bir delikanlı imiş.." diyor. Dedesinden naklettiği sözlerin doğruluğu bugün artık münakaşa edilemez. O kadar zengin ve renkli hâtıralar nakletmişdir ki, her biri usta kalemler elinde birer roman konusudur.

MİNARE MUSİKİMİZDE TEMCÎD'ler

Yazan :
CEMALEDDİN SERVER REVNAKOĞLU

Klâsik mabed musikimizde icra tarzı, edası, tavrı ve muhtevası bakımından çok cazip bir hususiyeti olan ve yakın zamanlara kadar, minarelerimizde, cami mahfillerinde daima okunan, fakat şimdi nedense tamamile terkedilen ve bu yüzden unutulmıya yüz tutan "saba salâları, cuma salâları, cenaze salâları, cami na'tleri, mahfil sürmesi, savtlar, duraklar ve ta'rifhanlıklar" gibi eski an' ane hayatımız ve folklorumuzla da ayrıca ilgili dinî musiki eserlerimiz ve bunlar arasında bir de "Temcîd" ler vardı ki, bu güzel şeylerin kendi usulü ile icra edilmesi ve aksamadan devam ettirilmesi için resmî "cihet" ler halinde vakıflar bırakılmıştı.

Cami veya Tekkede temcîd'e çıkmak ve temcîd kafilesini muvaffakiyetle idare etmek müezzinliğin, zâkirliğin mutad vazifeleri içinde, bilhassa musiki vukufu bakımından pek önemli ve çekici olanlarından biri idi. Bir minare korosu halinde yapılır, gayet de debdebeli olurdu. Kudret ve tesiri altında herkesi meclûp ederdi.

Üç ayların girdiğini takvimden önce temcîdlerden öğrenirdik. Gelişini geceden haber verirdi.

★ ★ ★

Temcîd, Arapçada tazim ve senâ eylemek manasınadır. Çoğulu "temcîdât" gelir. Minarelerde ezan-ı şeriften ayrı olarak Cenab-ı Hakk'a karşı yapılan dua, tazarru' ve münacaat'lara alem olmuştur.

NE ZAMAN İHDAS EDİLDİ ?

Kitaplara geçmiş mazbut rivayetlere göre, Asr-ı Saadet'te, Peygamber Efendimizin ilk müezzini Hazret-i Bilâl-i Habeşî tarafından ihdas ve icad olunmuştur. Sabah ezan-ı şerifindeki "Essalâtü hayrun minen nevm" (namaz uykudan hayırlıdır) ilâvesi gibi Temcîd'in sözleri de kendisinin imiş.

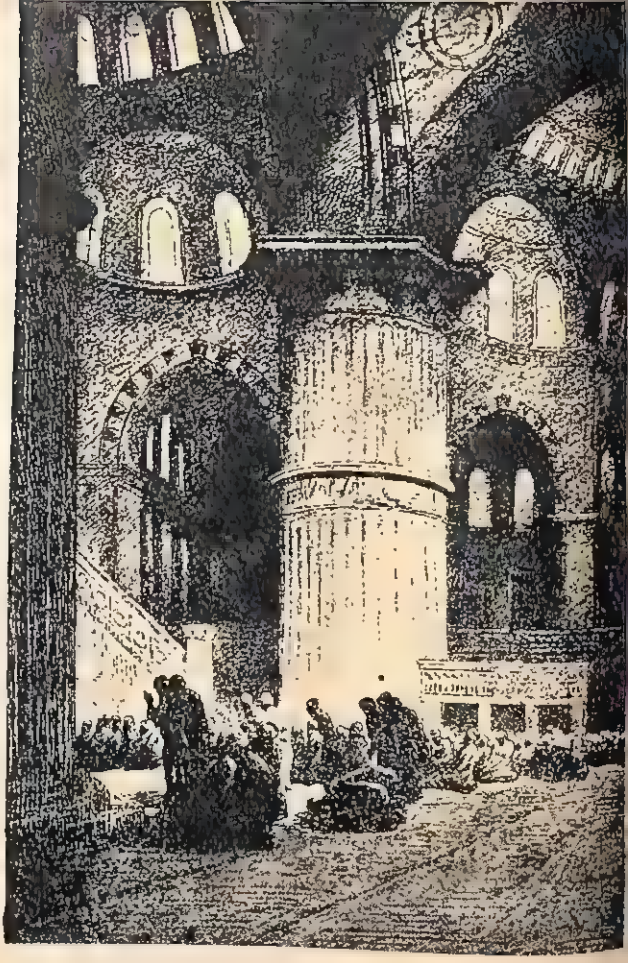

Dinî günlerin cemiyetimizin manevi varlığındaki huşû ve vecdi zirvesine çıkardığı devirlerde bir selâtin camiinde fecri bulan müminler.

Musikiye hevesli, sesi güzel olup da kendi civarında veya başka bir yerde Temcîd'e çıkmamış bir semt delikanlısı hemen yok gibidir. İçlerinde en ustasının veya nöbetçi müezzininin idaresi altında evvela bir kişi tarafından "Yâ Hazret-i Mevlâm" denilir (1) ve hemen üç kelime-i tevhid okunurdu. Arkasından kitab ve şeriat sahibi Peygamberlerden bir kaçının, en az dördünün isimleri yad edilir; sonunda âlemlerin sultanı Peygamberimiz Efendimize "Salât-ü Selâm" getirilir. Kur'anı azimüşşanın ekseriya

(1) **Lûgat ve gramer bakımından bunun doğrusu "Yâ Hazret-i Mevlâ", yahut "Yâ Hazret-i Mevlây" dır. Eskiden beri nedense yanlış olarak daima "Yâ Hazret-i Mevlâm" denilmektedir.**

esma-i ilâhiye'yi ihtiva eden "Necaib" kısmından bir âyet-i celile okunur. Bunu müteakip bir beyitten ibaret münacaat veya na't-ı Resûl, salâlar tavrında okunup bittikten sonra hep birlikte "Vel hamdü lillâhi Rabbil âlemin!.." denilir; en yüksek seslisi tarafından "Fâtiha" edilirdi. Fâtiha-i şerifeyi, herkes içinden okuyup bitirdikten sonra, yine aralarından birisi "Mâkâne Muhammedün ebâ ehadin mir ricaliküm..." yahut "Sübhane Rabbike Rabbil izzet-i..." âyet-i kerimelerini aynı perdeden tilâvet eylerdi.

MİNARELERDEKİ MUSİKİ SALTANATI

Temcîdler, "Üç Aylar" a mahsustu. Recebin birinci gecesinden başlar, Ramazan-ı Şerifin son teravih gecesine kadar devam ederdi. İlk gecesi yatsı namazından çıkıldıktan sonra nöbetçi müezzin başta ve hepsinin önünde, dışarıdan gelen hevesli, gönüllü kafilesi ile, üç beş kişiden on iki kişiye kadar artıp eksilen bir kalabalığın iştiraki ile minareye çıkılırdı .

Kandil ve Kadir geceleri bu kalabalığa candan, gönülden katılanlar daha da fazlalaşır, zenginleşirdi. Minarelerin musiki saltanatı, manevi depdebesi, bu ulvî gecelerin şerefine daha neşeli, daha zevkli, daha kuvvetli, daha coşkun ve uzun olurdu.

Namazdan sonra musiki severlerden ve meraklı dinleyicilerden meydana gelen ikinci bir cemaat, minarenin dibinde toplanır, Temcîd'i ayakta takip ederler, bazen de bunun musiki bakımından münakaşasını yaparlardı.

Tevarih namazları arasında okunan tevşih'lerde ve Ramazan İlâhilerinde olduğu gibi, Temcîdlerde de Ramazan-ı Şerifin ilk haftasından on beşinci gecesine kadar :

"— Merhaba! Yâ merhaba!.. Şehr-i Ramazan merhaba!.." Onbeşinden sonra da, gönüllere hüzün veren bir eda ile

"— Elvedâ.. Elvedâ.. Dost elvedâ..."

diye bağlanırdı.

Ara yerde okunmak üzere Kur'an-ı Kerimden alınan parçalar, ekseriyetle :

"Küllü men aleyhâ fân !
Külli şeyh'in hâlikün illâ veche
Rabb'ül meşrikayn-i ve Rabb'ül mağ-
beyn"

âyetleri idi. Bu âyet-i kerîmeleri her gece bir kişi ayrı ayrı okurdu. Âyet-i celîlenin en sondan cümle teşkil eden birkaç kelimesi, yahut son lâfz-ı şerifi, yüksek perdeden beraberce tekrar olunurdu.

TEMCÎDLER ve MAKAMLAR

Temcîdler, bestelenmiş ilâhi veya tevşih şeklinde olmadığı için her zaman mu ayyen bir makamdan okunması şart değildi. İlk münacaat, hangi makamdan okunur, hangi perdeden tutturulursa, onu takip eden tevhid-i şerifler, lâfza-i celâller ve salât-ü selâmlar da aynı makamda okunur ve makam her vakit, her defasında değiştirilebilirdi. Daha ziyade meselâ Rast, Uşşak, Segâh, Hicaz, Neva, Huseynî, Acem, Acem Aşiran, Eviç, Muhayyer, Şehnaz gibi ana makamlardan biri üzerinde seyirler yapılır, okunacak "şuul" ve ilâhiler, ona göre tertiplenirdi. Bu şekilde her gece bir başka makama geçilirdi. Temcîd başından sonuna kadar hep aynı makam üzerinde devam edip giderdi. Bazan Nehavend ve Suzinâk'den yapılmış ilâhîlerin de okunduğu olurdu. Temcîd'in başlaması, bitmesi en azı yarım saatten bir buçuk saate kadar uzardı; uzatılabilirdi.

Temcîd'e girerken en önce okunması usulden olan Arapça münacaatın Arak makamında ve Durak Evfer'i usulünde, Üç Mihraplı camii imamı Hatip Zakirî (2) tarafından bestelenmiş bir parça-

---

(2) **Hatip zâkirî Hasen Efendi: Zamanının büyük musiki üstadlarındandır. Unkapanı çevresinde, Küçükpazar'da, Fâtih'in hocalarından Molla Hayreddîn'in yaptırtmış olduğu "Üç Mihrablı" yahut, Kazancılar camii şerifinin imam ve hatîbi idi. Müezzin bulunmadığı zaman o vazifeyi de kendisi görürdü. Halvetiyye tarikatinin "Cerrahiye" şubesinden Karagümrükte Hazret-i Nureddin âsitanesinin zâkirbaşılığında bulundu.**

Evliya Çelebi, Hatib Zâkiri'den bazı ilâhiler geçmişti; ondan hürmet ve meclûbiyetle bahseder. Mustafa Itrî de onun mektebine mensup idi.

Hatib Zâkiri aslen Foça'lıdır. İstanbul'a gelip Halvetiye tarikatine girmiştir.

"Füsûs" şârihi Sofyalı Bali Baba halifelerinden Filibeli Nureddin zâde'nin (Şeyh Mustafa Muslihuddin Efendinin) hizmetinde bulunup, ondan feyz-ü himmet aldıktan sonra inkişaf etmiş ve büyük şöhret sahibi olmuştur. Musikide üstadane kudretinden dolayı kendisi-

sını, rahmetli Dr. Suphi Ezgi'nin, Seyyid Nizam Dergâh-ı Şerifi Zâkirbaşısı Cerrahpaşalı Hoca Fehmi Efendi merhumdan notaya alıp, 1945 yılında kendi kitabında yayınlamış olması, dinî musikimizin bu kısmına ait eserlerden tesbit edilmiş bir örnek vermek içindir. Yoksa Temcîd'in okunuş tarzı, bir makam-ı mahsusa münhasır değildi. Yalnız cuma günleri, cuma namazı vaktinden bir saat önce okunan cuma salâlarının, "Segâh Maye" üzerinden okunması, değişmiyen bir usulden idi.

İstanbul'a yakın şehirlerden meselâ Bursa'da ve yalnız Emir Sultan camii şerifinde tarz-ı kadîm usulü ile ve bu makama göre bir kişi tarafından okuna gelmesi, hâlâ devam ettirilmektedir. Bu defaki Bursayı ziyaretimde yine rastladım. Ve hamdolsun dinliyerek neşveyâb oldum.

ANADOLU YAKASINDA OKUNDUĞU YERLER

Temcîdler, esaslı ve devamlı olarak İstanbul'da bir kaç yerde okunurdu. Önceleri Üsküdar'da Hazret-i Hüdai ve Hazret-i Nasuhi hanikah-ı şeriflerinde başlamış, sonra İstanbul'a geçmişti. Hazreti Hüdai hanikahında üç aylardan başka her hafta pazartesi - cuma geceleri de Temcîd okunması usulünü ihdas eden ve bunun vakfını koyan Hazreti Hüdai'nin kendisidir.

Çengelköyü'nde, Havuzbaşı'nda, Kaadiriyeden Şeyh Nevruz'un Tekke ve camiinde de mubarek gecelerde temcîd okunurdu. Tekkenin son postnişini Efganî zade Şeyh Mehemmed Nureddin Artam (Toplu İğne) cuma günleri, cuma namazı kılınan tekkesinin minberinde, ilmî ve islâmî mevzular üzerinde kudretli, belâgatli hutbeler irad eylediği gibi, henüz 14 - 15 yaşlarında iken tekkenin mensupları ve güzel sesli zâkirleri ile beraber Temcîd'e çıktığını, bilhassa ilâhi ve şuuller okunurken koronun üstünde yüzen gür sesi ile ortalığı çınlattığını, semtin ve tekkenin eskileri hatırlarlar.

Şeyh Nureddin'in gençlik çağlarından ve askerlikteki esirlik hayatından içli dışlı arkadaşı, çok yakın dostu ve tekkesinde zikir halkası ortasında, başında "sikke-i şerife", sırtında beyaz tennure, gözler kapalı vecd içinde semâ eden Ömer Rıza Doğrul'un da, mubarek gecelerde bu Temcîdlere katıldığı olurdu.

İstanbul Mevlevilerinin pek irfanlı, fâzıl, kâmil insanı, zamanımızın semazenler üstadı, bahriye subaylığından emekli Mahmut Bahir-ül mevlevi (Şeref Tuğ) Nureddin Artam'ın, Ömer Rıza'nın dergâh-ı şerifte zikr-ü tevhid, minarede Temcîd arkadaşı olarak hayatta kalmış tarihi bir şahsiyettir. Konya'da yıllardır yapılan Mevlânâ ihtifallerinde her manası ile bahir ve bariz bir sima olarak daima göze çarpar. Bilgisinden, yetkisinden her zaman istifade olunur.

İSTANBUL TARAFINDA NERELERDE OKUNURDU ?

Kaadiriye tarikatinde Eşrefoğlu Abdullah-ı Rumi'den sonra diğer ikinci bir Pîr sayılan Tosyalı Ali Efendi zade İsmail-i Rumî'nin yattığı Tophane'de, İstanbul Kaadirihanesinde, daha eski ismi ile Hacı Pirî camii şerifinde, Kocamustafapaşa'da, cenab-ı Sünbül Sinan hanikahında (Sünbül Efendi camii şerifinde), Aksaray'da, Cerrahpaşa caddesinin baş taraflarında, Fâtih devri dergâhlarından Oğlanlar (Olanlar) Tekkesinde (3), Karagümrük çevresinde Hırka-i

ne "Fârâbî-i Sanî" derlerdi.
Topkapı Sarayı Bağdat Kütüphanesinde 402 numarada kayıtlı büyük bir yazma ilâhi mecmuasında, dini bestelerimizden bir çok şuuller, ilâhiler ve bunların arasında "Salâtı Ümmiyye", Sabah Salâtı, Cenaze Salâtı, camii şerif na'tleri, bilhassa Itrî'nin eseri bilinen bayram tekbirleri güftesi, bestesi hepsi Zâkirî Hasan Efendiye ait gösterilmektedir. Kendisi Hicrî 1032 de vefat etmiş, imam ve hatipliğinde bulunduğu Üç Mihraplı camii şerifinin yanındaki medresenin bahçesine gömülmüştür. Camii şerifin banisi Hoca Hayreddin Efendinin yanında yatıyorsa da taş konulmamıştır.

(3) Oğlanlar = Olanlar Tekkesi: Başı boş dolaşan âvare gençlerle kimsesiz çocukların himaye altına alınması için kurulmuş bir dergâh idi. Sonradan sarayın İç Oğlanları da burada tarikat terbiyesi görmüşlerdir. Bundan dolayı "Oğlanlar Tekkesi" denilmiştir. Olgun er kişiler manasına "Olanlar Tekkesi" de derlerdi ve bunu edebe daha uygun bulurlardı. En eski adı "Gavsi Tekkesi" dir.
Ne yazıktır ki, bu dergâh-ı şerifin baştanbaşa mermer kaplı, mükellef türbesin de yatan Hamzaviyye ricalinden "Dil-ü

Osmanlı Türkleri, Selçuklulardan iktidarı devir aldılar : Anadolunun TÜRKLEŞME ve MÜSLÜMANLAŞMA safhasının şerefli ve vazifelerini müdrik vârisleri oldular. Bizlere, baha biçilmez eserler bıraktılar. Hepsi, zamanla harap olmaktadır. Neslimizde, sayıları iki elin parmakları arasına sığacak kadar mütevazı kadirşinâs âlimler, artık birer hârabe hâline gelmiş ve getirilmiş ecdâd yadigârlarının huzurunda, son tâzimlerini ifa etmekte ve meded feryadı içinde, kaybolanların değerini anlatmıya çalışmaktadır. Yukarıdaki klişede, sahifelerimizi tezyin eden tetkikin sahibi üstad Cemaleddin Server Revnakoğlu'nu böyle bir yıkıntı içinde, inkâr edilmiş abidât önünde tekrimle tetkikde görüyoruz.

Şerif camiinde, Eğrikapı'da İvaz Efendi cami ve tekkesinde okunması mutad olan Temcîdler, üç aylar'da başlardı; ramazan-ı şerif girinceye kadar sürerdi.

Süleymaniye camii şerifinin Temcîdleri yalnız ramazan-ı şerif gecelerine mahsustu.

Eyyüb'de, Hazret-i Halid camii kebirinde okunan Temcîdler, Sultan İkinci Mahmud'un şair ve derviş kızı Âdile Sultanın vakfı idi. Bu camii şerifin ve Aksaraydaki Oğlanlar Tekkesinin Temcîdleri için senede otuz lira "atıyye-i seniyye" ayrılmıştı.

Minarelerde Arapça mazbut metinleri ile başlayan ve yakın zamanlara kadar usûl ve an'anesi ile devam ettirilen Temcîdlerin, Türkçe kısımları ile koro halinde okunması ve kendisine mahsus olan icra tarzı şöyle idi :

Evvelâ "Başefendi" denilen müezzinbaşı veya nöbetçi müezzin, yahut içlerinde en usta bilinenlerden birisi, tavr-ı mahsusu ile şu münacaatı okurdu :

Yâ Hazret-i Mevlây; yâ mevlel mevali!
Entel Kerimü, Enter Rahim-i yâ Allah !
Entellezi teferrede bil fadl'ı vel kerem-i vel ulâ !
Veya hatem mer risalet-i veya ehlel verâ!.

Bu Arapça kısma biraz daha devam edildikten sonra buna yakın manada Türkçe olan şu diğer münacaatı, yine aynı kimse o perde üzerinden ilâve eylerdi :

Dânâ" müellifi Oğlanlar şeyhi İbrahim Efendinin son istimlâklerde yıktırılan tarihî türbesi, aradan uzun yıllar geçtiği halde hâlâ yaptırılamamış ve İbrahim Efendinin o günlerde yerinden alınan, belki de alınmıyan kemik parçaları 1956 dan beri bir münasip yere gömülmemiştir. Türbenin kıymetli kitabeleri, nakışlı taşları, Aksaray'da, Pertevniyal Valde Sultan camii şerifinin avlusuna atılmıştır.

Kitabe kırıklarından, taş parçalarından meydana gelen ve ayaklar altına serilen bu sergi, hâlâ avluda kaderini beklemektedir.

İlâhî ben kimem ki idem sana münacaat,
Kapında çün eylerem arz-ı hacât,
Ey Kerîm-i lemyezel, vey padişah-ı bî zeval,
Saltanat küllî senindir, hiç sanâ irmez zeval.

dedikten ve karara yakın bir iniş yaptıktan sonra içlerinden birine devrederdi. O zat bırakılan perdeyi tutarak aynı makamda üç defa :

Lâ ilâhe illâllah,
Hakk lâ ilâhe illallâh,
Dost Lâ ilâhe illâllâh,

der ve bu tevhid-i şeriflerin sonunda Peygamberlerimizden birinin ismini eklerdi. Meselâ ilk peygamber olan Hazreti Adem aleyhisselâmdan başlıyarak sırasile :

Âdem safiy yullah,
Nûh neciy yullah,
İbrahim Halîl ullah,
İsmail zebîh ullah,

gibi her birinin sonunda ayrı ayrı "yâ Allah! Dost Allah! Bir Allah" denilir ve birlikte cumhur yapılırdı. Nihayetlerinde tekrar üç kelime-i tevhid çekilirdi. Sonunda Arapça ilâhi demek olan şuullerden ve o makama uygun Türkçe ilâhilerden biri veya bir kaçı üstüste okunur; ve bırakılan perde biraz daha yükseltilirdi. Havanın müsaadesine, minarede bulunanların sayısına göre de devamı uzatılır veya kısaltılırdı. Bunlar arasında ekseriyetle Eyyubî Zekâi Dede Efendinin Acem makamında bestelediği şu Arapça ilâhiyi okumak âdet olmuş gibi idi :

Teyekkazu teyekkazu yâ niyâmû,
Kad hezemel fecre cünûd-üz zâlâmi,
Yâ nâimen intebih an nevmike,
Ente tenamü ve Rabbüke lâ yenamü.

"UYANIN, UYANIN EY GAFİLLER!"

Evvelce İstanbul tekkelerinde, zikir sırasında kıyam ism-i celâlinde, kıyam tevhid-i şerifinde, sonlara doğru Acem makamı gösterildiği zaman zakirler tarafından okunan ve uykuda kalanları ikaz etmek istiyen bu şuul'un Türkçe manası, mealen şöyledir :

Uyanın uyanın ey uyuyanlar !
Ey uykuda kalmış gafiller !
Fecr-i sadık çıktı karanlıkların askerlerini bozdu ve dağıttı,
Ey uyuyan, uykundan uyan !
Sen hâlâ uyuyorsun, halbuki Rabbin uyumaz (âgâh ol gaflette kalma).

Bu da bittikten sonra içlerinden birisi kısa bir aşr-ı şerif okur (4). Son âyet-i kerîmesi cumhurla tekrar edilirdi. Yine bir kişi hateme olarak (sonunu bağlamak üzere) :

"Salavat-ullahi alâ Nebiyyina ve alâ cemi-il Enbiya-i vel Evliya-i veşşüheda-i vessalihîn ve radyallahü tealâ an eshabi Resul-illah-i aleyhim ecmain." der ve bağlar.

"Aleyhim ecmain" den sonra yine hep beraberce "vel hamdü lillâhi Rabbil âlemîn yâ Allah" denilirdi.

Bunun da sonunda en yüksek seslisi, tekkelerde, âyin-i şeriflerin nihayetinde şeyh efendilerin yaptıkları gibi, elleri çaprazlama göğsünde, hafifçe baş keserek kıble tarafına döner; gayet tiz perdeden "takabbel minnâ!" diye olanca sesile bağırır; etrafındakiler bir ağızdan ve aynı perdeden "Yâ Allah Huu!" diye bağrışırlar, çağrışırlar ve bu hatemeyi (bağlantıyı) coşkun âvazelerile ilâhi bir gulgûle haline getirirlerdi.

GEÇMİŞ ZAMAN OLUR Kİ...

Temcîd okumak, ayrıca aylıklı, munzam bir vazife değildi. Mubarek gecelerde müslüman halkın ibadet zevkini arttırmak için yapılırdı ve müezzinlerin cümle-i vezaifinden sayılırdı.

Yukarda yazdığımız gibi dışarıdan sesi güzel ve arzu edenler de Temcîd'e çıkmak için minarenin kapısı önünde sıraya girerler ve Şerefede dolaşırken tatlı edaları ve gür seslerile ortalığı çınlatırlardı. Nedense hepsi bırakıldı, hepsinden vaz geçildi. Mabedlerin manevi hayatına kasdedildi. Bu günahı işliyenlerin suçları büyüktür.

---

(4) Kur'an-ı Kerîm'den okunacak sure-i şerifenin veya sure-i şerifeden alınmış parçanın, on âyet-i celîleyi geçmemesi şarttır. Nerede olursa olsun makbul ve muteber olanı budur. Zira "Aşır" kelimesi Arapça'da on demektir. Eslâf (bizden öncekiler) bunu böyle düşünerek yapmışlardır.

HAREM'de... **Sultan İbrahim, Osmanlı Padişahları arasında, Harem hayatını bir ân terketmemekle şöhret yapmıştı. Saltanatının ilk iki senesinde çocuğu olmamış, kendisi, Hânedan-ı Al-i Osmanın son erkek ferdi olduğu için annesi Kösem Sultan telâş içinde tedbirler almış, Cinci Hoca bile bu sebeble sahneye çıkmıştı. Saltanatının ikinci yılından sonra, dünyanın dört tarafından saraya doldurulmuş binbir ırk, din, milliyetten güzel kadından öylesine çok çocuğu olmuştu ki, bu sahifelerde maceralı hayatını okuyacağımız Şehzade Osman, bir hakikatin de ifadesi olabilir.**

OSMAN

(Patra Ottomane)

Sultan İbrahim'in Oğlu mu idi?

YAZAN: ERDEM YÜCEL

Tarihimizin en talihsiz ve belki de en az incelenmiş simalarından olan Sultan İbrahim (1615 - 1648), Osmanlı tahtına geçen padişahların onsekizincisidir. Onun hakkında yapılan tetkiklerin büyük bir kısmı ciddî vesikalara, etüdlere dayanmadığından, verilen hükümler umumiyetle gelişi güzel ve o nisbette de hissî olmuştur. Sultan İbrahimden bahseden yazarlar, umumiyetle deli, aptal gibi ithamları ona kolayca yakıştırmışlar, daima tuhaf kabul edilen hareketlerini nazarı itibare almışlar, fakat asıl onun çocukluk ve ilk gençlik yıllarında geçirdiği çekilmez hayatının genç dimağı üzerinde yaptığı tesirleri tam olarak araştırmamışlardır.

Birinci Ahmet ile Kösem Sultan gibi zeki iki insanın çocuğu olan Sultan İbrahim'de doğuştan bir anormallik olmasına maddeten imkân yoktur. Gayet şiddetli ve o nisbette müstebit bir padişah olan Dördüncü Murad, saltanatı sırasında Topkapı sarayında kardeşine tahsis edilen dairesinde tam manasıyla bir hapis hayatı yaşatmıştır. Kanunname-i Al-i Osman'ın verdiği hakka dayanan Dördüncü Murad, bu arada üç kardeşini birden öldürtmüş, Sultan İbrahim ise

ancak annesi Kösem Sultanın himayesiyle ölümden yakasını kurtarabilmiştir. Bu yüzden daima korku ve her an öldürülme endişesi içerisinde günlerini geçirmiş, her kapı açılışında karşısında cellâdları beklemiş, dolayısıyla bu durum sinirlerinin bozularak asabi mizaçlı olmasına sebep olmuştur.

"— BANA TAHT VE SALTANAT GEREKMEZ"

Dördüncü Murad, yaşadığı hayatın bir neticesi olarak genç yaşta öldüğü zaman, Sultan İbrahim 25 yaşında bulunuyordu. Kendisine durum bildirildiği zaman ilk önce bunu kardeşinin bir hiylesi sanmış ve odasından dışarı çıkmak istememiştir.

O gece Kapı Ağası, mahbus bulunduğu odanın önüne gelip de :

"— Şehzadem, mübarek başınız sağ olsun. Birader-i Sa'd-ahteriniz Sultan Murad dâr-ı bekaya gitti; taht ve saltanat sizindir."

deyişine inanmamış, bir tuzağa düşürüleceğini zannederek :

"— Siz bana mekr ü âl edersiz. Bana taht ve saltanat gerekmez. Karındaşım sağ olsun, benden ne istersiz?" (1)

Sultan İbrahim ancak Kösem Sultan geldikten ve Dördüncü Murad'ın nâşını gördükten sonra kendinde tahta çıkacak kuvvet ve cesareti bulabilmiştir.

Cûlus merasiminde ise ellerini açarak:

"— Ey Rabbim; Bana saltanatı nasib ettin... Biraz sonra koca bir ülkenin bütün insanlarının mal ve can emniyeti iki dudağımın arasından çıkacak bir kelimeye bağlı olacak... Yeryüzünde irademin önüne geçecek bir irade bulunmıyacak.., Eğer ben, zulüm ve gadr ile insanların üzerinde bir kâbus olursam, kudreti ilâhiyeni göster, ruhumu kabzeyle" diye dua etmiştir. (2)

Bundan da anlaşılacağı veçhile bu sözler, akli muvazenesi bozuk bir kimsenin ağzından çıkmasına imkân bulunmıyan, bir hükümdarın söylemesi icab eden ilk sözlerdir. Ayrıca "bana taht ve saltanat gerekmez" sözleri de bir acz ifadesi olarak kabul edileceği gibi, bir oyuna gelmeme, bir temkin ifadesi olarak da kabul edilebilir.

Ne kadar garip tecellidir ki, bütün hayatı boyunca, daima cellâttan korkan Sultan İbrahim'in sonu, gene onun eliyle olmuştur.

PADİŞAHIN ŞAHSİYETİ

Yaradılışta süse, gösterişe, bilhassa samura düşkün olan Sultan İbrahim, Osmanlı tahtına oturduğu zaman ilk icraatı sırasında kaleme aldığı hatt-ı hümayunlarında rüşvete mâni olunmasını emretmiş, ayrıca piyasanın narh meseleleri üzerinde durarak halkın aldatılmasını önlemiye çalışmıştır. Üzerinde bilhassa durduğu meselelerin başında, halka zulüm edilmemesi, onun emniyetinin, güvenliğinin sağlanması ve asâyiş gelmektedir.

Fakat bütün bu arzularına rağmen Sultan İbrahim hasta idi, hastalığının ne olduğu ve ne zaman başladığı ise bugün için henüz meçhuldür. Mamafih has talığı hakkında bildiklerimiz, sadrazam larına bizzat yazmış olduğu mektuplardır ki, bunlardan da öğrenildiğine göre, bilhassa bayılma, ağrı ve kulak tıkanmasından şikayet ederek epeyce ıstırap çektiğidir. Padişahın hekimbaşıları, bir kaç defa azledilip sonra tekrar yeniden tayin edilen Cemalizade Mehmet Efendi ile, Sakızlı İsa Efendidir. Ayrıca diğer tanınmış hekimler ile İstanbula gelen yabancılardan da istifade edilmiş, bunlardan şifa bulunamayınca, bu defa işin manevi cihetine, hocalara, şeyhlere baş vurulmuştur.

Kriz geldiği zamanlar hareme kapanan Sultan İbrahim, idareyi zaman zaman sadrazamlarına bırakmıya mecbur olmuş, onlara yazdığı hatt-ı hümayunlarından da anlaşılacağı veçhile, kendilerini memleket işlerine vakfetmelerini istemiştir. Aynı zamanda Dördüncü Murad'ın da sadrazamı olan Kara Mustafa Paşa, değerli bir devlet adamı olmasına rağmen sonradan sadarete getirilen Mehmet Paşa, Salih Paşa ve Hezarpâre Ahmet Paşa, padişahın hastalığından da istifade ederek, daima onu müşkül duruma düşürmüşlerdir.

---

(1) M. Çağatay Uluçay, Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı ? "Tarih Dünyası" İstanbul 1950 S. 6, s. 243.

(2) Reşad Ekrem Koçu, Âşık ve Şâir Padişahlar, İstanbul 1950, s. 23 - 24.

SARAYDAKİ ENDİŞE VE DEDİKODULAR

Saltanatının ilk yıllarında Sultan İbrahim, sarayı bir başka yönden daha telâşa düşürmekte gecikmedi. Zira Osmanlı tahtının veliahtı daha henüz ortada yoktu; eğer padişah bir oğul bırakmadan ölecek olursa, bu hanedanın sonu demekti. İşte, muhtemel bir durumu önlemek amacıyla o zaman padişaha cariye takdim etmek ve bir veliaht temînine çalışmak saray erkânının başlıca düşüncesi olmuştu.

Bu sırada Sultan İbrahim'in Darüssaade Ağası Sümbül Ağa da, bu maksatla, Zâfire isminde bir Gürcü cariyeyi saraya getirmiş bulunuyordu. Fakat bir müddet sonra cariyenin bir çocuğunun dünyaya gelmesi, ortalığı karıştırdı, çeşitli dedikodulara sebep oldu. Vaziyeti kurtarmak maksadıyla Sümbül Ağanın evlâd edindiği ve Osman ismini verdiği çocuğun babası meçhul olup, bir rivayete göre Sultan İbrahim, bir diğer rivayete göre ise cariye daha saraya girmeden önce gebe idi. Tam o sıralarda, Haseki Turhan Sultanın Şehzade Mehmedi (Dördüncü Mehmet) dünyaya getirmesi, bu hadiseyi zihinlerden kısa zamanda sildi ve unutturdu.

Sümbül Ağanın saraya getirdiği Gürcü cariye Zâfireyi bir başka vazife daha bekliyordu: Turhan Sultanın bünye itibariyle zayıf oluşu, sütünün kâfi gelmeyişi, Zâfireyi Şehzade Mehmede süt anne yapmakta gecikmedi. Bu arada da Sultan İbrahimin kendi şehzadesinden daha fazla, cariyenin çocuğuna yakınlık göstermesi, onu dizinden indirmeyişi, sarayda yeniden dedikodulara sebep oluyordu.

SULTAN İBRAHİMİN HİDDETİ

Nihayet zaman zaman gerginleşen bu durum, bir sonbahar günü patlak vermekte gecikmedi: Sultan İbrahim, karşısında Zâfire, kucağında çocuğu ile oturduğu sırada, Turhan Sultanın duruma müdahale etmesi, işi çığırından çıkarmıya kâfi geldi.

"— Şevketlum, dizinize oturtulup sevilecek bir çocuk varsa o da bu şehzadenizdir." diyerek Şehzade Mehmedi göstermesi, zevkine karşı bu beklenmedik müdahale, padişahı çılgına döndürmüştür. Turhan Sultanın üzerine bir canavar gibi atılarak kucağından oğlunu kapmış ve önündeki mermer havuza fırlatmıştır (3).

Hastalığı da, deliliği de, tarih önünde hâlâ bilmece olan Sultan İbrahim.
(Ricaut'nun tarihinden)

Sultan İbrahim'in, cariyenin çocuğunu Şehzade Mehmedden daha ziyade sevmesi, yakınlık göstermesi, kendi başına bir felâket getirmesinden korkan Sümbül Ağayı ötedenberi fazlasıyla endişelendiriyordu. Patlak veren bu hadisenin üzerine vazifesinden affını isteyen Sümbül Ağa, önce Hacca gitmek, sonra da inziva yeri olarak kabul edilen Mısıra yerleşmek müsaadesini saraydan kopardı.

Bunun üzerine Sümbül Ağa yanına Zâfire ile oğlunu, bütün servetini alarak o sırada Kahire kadılığına tayin edilen Bursevî Mehmet Efendi ve bazı Hacı namzetleri ile birlikte, İbrahim Çelebi isminde bir kaptanın gemisine binerek yola çıktı. Sümbül Ağa biraz da servetine göz diken saraydaki düşmanlarından çekindiğinden, İstanbuldan bir an önce ayrılmak hususunda çok acele etmiş, açık denizde her hangi bir korsan taarruzuna maruz kalınacak olursa, müdafaa maksadıyla geminin kâfi

(3) Reşad Ekrem Koçu, Osmanlı Papazı Osman "Aylık Ansiklopedi" İstanbul 1949 Seri II, C. 1, s. 86.

derecede donatılmasını da bekliyememişti.

ZÂFİRE VE OSMAN ESİR DÜŞÜYOR

Fakat bu sırada her tarafta casusları bulunan ve boş durmıyan Malta korsanları, İstanbuldan kıymetli eşyalarla dolu, müdafaa kuvveti zayıf bir geminin yola çıktığını haber almışlar, Adalar Denizinde bir aşağı bir yukarı dolaşarak avlarını beklemiye başlamışlardı. Sümbül Ağa ve beraberindekiler Rodos limanına vâsıl oldukları sırada, kendilerine korsanların her an fırsat kolladığı haberi verilmiş ve bir müddet orada kalmaları tavsiye edilmiş ise de onları ikna etmek kâbil olmamış, derhal yola çıkmak için ısrar etmişlerdir.

Geminin tekrar yola koyuluşundan kısa bir müddet sonra, Rodos ile Girit adaları arasındaki bir mevkide fırsatı kollıyan korsanlar taarruza geçmişler, ümitsiz bir müsademe sonunda Sümbül Ağa ile İbrahim Çelebi şehit olmuş, Bursevî Mehmet Efendi (4), Zâfire ve çocuğu esir düşmüştür.

Savaştan sonra korsanlar, gemileri Giride götürmüşler, aldıkları ganimetlerden adanın Venedik valisine hisse vermişler ve bu arada bilhassa esirler arasında bulunan Zâfire ile oğlu ise, dikkat nazarları üzerlerinde toplamışlardır.

BATI DÜNYASININ SİYASÎ EMELLERİ

Bu hadisenin hemen akabinde Venedikliler, çocuğun babasının Sultan İbrahim olduğunu ve Şehzade Mehmedden de bir kaç gün önce doğduğunu, dolayısıyla Osmanlı tahtının hakikî varisi bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu iddiaya göre çocuk, Turhan Sultan ile Kösem Sultanın birlikte çevirdikleri bir saray entrikası neticesinde çeşitli desiselerle İstanbuldan uzaklaştırılmıştı.

Hadise üzerine bilhassa Batı Hıristiyan dünyası ciddiyetle eğilmiş ve onu Osmanlı şehzadesi olarak kabul etmiş, bundan bir takım siyasî neticeler sağlamak istemiştir. Kendisine Padre Ottamane ismi takılan bu talihsiz çocuk ise, bir manastıra kapatılmış, bütün mukavemetine rağmen vaftiz edilmiş, bir müddet sonra da İspanyaya gönderilerek orada ilâhiyat tahsil ettirilmiştir. Bu arada Papa tarafından, Osmanlı şehzadesi olarak kabul edilmiş ve ona yakışacak tarzda muamele görmüştür.

Sümbül Ağa vak'asının İstanbul'dan duyuluşu, bilhassa Sultan İbrahim'i aşırı derecede üzmüş, bunun neticesi olarak zaten o tarihlerde pek dostane olmıyan Osmanlı - Venedik münasebetleri ciddî bir safhaya girmiştir. Bu olay Sultan İbrahim, Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa gibi bir Venedik seferini zarurî görenleri teşvik etmiş ve umumî savaş taraftarlığının artmasına sebep olarak, neticede de buna karar verilmiştir.

OSMANLI TAHTINDA HAK SAHİBİ Mİ İDİ ?

Bundan sonra aradan geçen yıllar içerisinde Girit savaşı çok kanlı safhalar geçirmiş ve ada Osmanlılar tarafından Kandiye şehri hariç tamamen zapt edilmiştir. Bu esnada İstanbulda bir yeniçeri ayaklanması neticesinde önce Sadrazam Hezarpâre Ahmet Paşa öldürülmüş ve arkasından da Sultan İbrahim tahttan indirilerek yerine henüz daha 7 yaşında bulunan Dördüncü Mehmet geçirilmiştir.

Diğer tarafta ise Padre Ottamane'nin gayreti, Fransaya giderek Osmanlı tahtının varisi olarak kabul edilişi, Sadrazam Fazıl Ahmet Paşaya gönderdiği mektuplar, dağıttığı beyannameler bir netice vermemiş, Kandiye şehrinin teslim oluşundan sonra da ehemmiyetini kayberek unutulmıya terkedilmiş, genç yaşta tutulduğu hastalıktan kurtulamıyarak ölmüştür.

Asıl adıyla Osman, takma adıyla Patra Ottamane; Sultan İbrahim'in hakikaten oğlu ve Osmanlı tahtında hak sahibi mi? Bugün de esrarını hâlâ muhafaza eden ve tarihin derinliklerine gömülmüş sayısız olaylardan biridir. Eğer hakikaten oğlu ise, o da babası gibi talihsiz ve hayatı boyunca acı çekmiş insanlardan biridir.

(4) **Dördüncü Murad zamanında şeyhülislâmlığa yükselen Bursevî Mehmet Efendinin "Esirî" mahlasını kullanması, buradan ileri gelmektedir.**

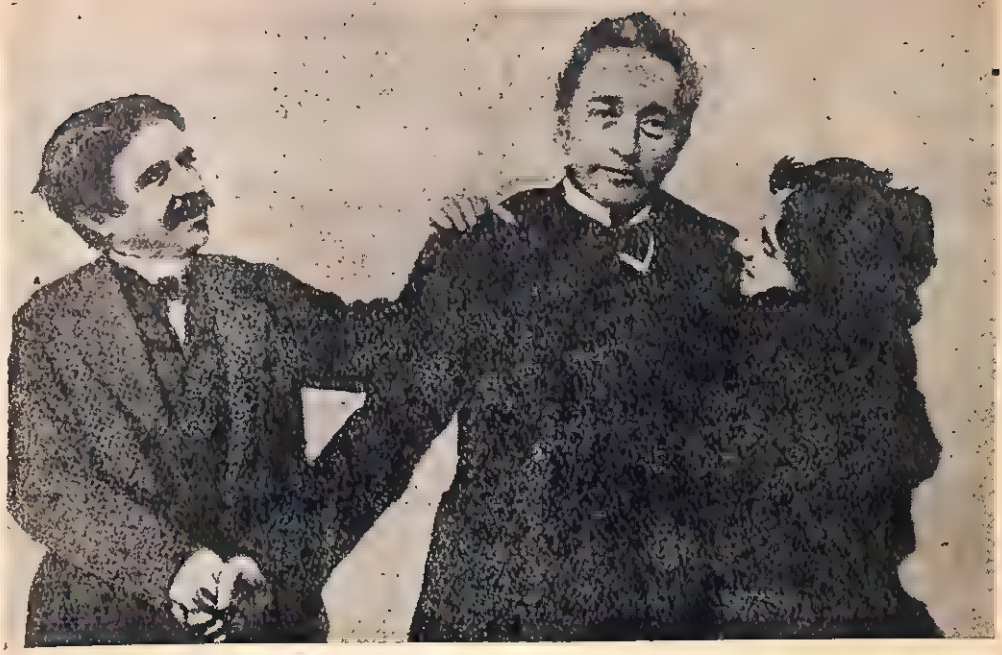

İkinci Meşrutiyet yıllarında edebiyat ve sanat meraklılarının rağbet gösterdikleri Minakyan Tiyatrosundan bir sahne: Minakyan Efendi, bir tarafında Ahmet Fehim Efendi, diğer tarafında Kinar Hanım ile bir rolde.

"Payitaht,, ın son devri içinde bir önceki nesil

İKİNCİ MEŞRUTİYET YILLARINDA İSTANBUL HAYATINDAN TABLOLAR

— 6 —

YAZAN : A. CEMALEDDİN SARACOĞLU

İkinci Meşrutiyet, yani bundan altmış yıl evvelki, İstanbul'un o bolluk, bereket senelerinde ne kadar az para ile ne kadar çok çeşitli şeyler yendiğini, nasıl ucuz ve ferah bir ömür sürdüğünü bundan evvelki sohbetlerimizde anlatmıştım. Fakat bu hayat ucuzluğu karşısında medenî bir şekilde eğlenmenin, vakit geçirmenin de ne derece zor olduğunu bu alanda pek fakir olduğumuzu da izah etmiştim.

Bugünün İstanbullusunun şimdiki tiyatro, sinema, bar, gece kulübü, çay lokalleri bolluğu karşısında o zamanın bu alandaki fakirliğini iyice kavrıyabilmek için bu sohbetimi o devrin tiyatrolarına, sözüm ona eğlence yerlerine tahsis edeceğim, sizleri o alanda dolaştıracağım.

Bir kere o devirde sinema henüz emekliyen bir yeni doğmuş bebek çağında idi. Tepebaşı amfitiyatrosunda Fransız Gaument filim müessesesinin

basit ilk el filimleri gösterilirdi: Evvelâ tabiî bir manzara, Paris'in o devirde uğradığı sel baskını ile ilgili bir kaç sahne, sonra da o devrin pek gözde bir komiği olan Max Linder'in bir komedisi, yahutta yine Fransız yapısı bir dram, sesli filim henüz icad edilmemiş, renkli filim ise Avrupa'da dahi bilinmeyen birşey olduğu için bu siyah - beyaz kordelâlar gösterilirken, perdenin önündeki tek piyanoda, geçirilen filmin mahiyetine göre ya oynak, yahut da ağır aksak bir müzik çalınır, güya seyirciler eğlendirilirdi. Hepsi bu kadar...

Sonraları eğlendirici olmaktan ziyade ruh sıkıcı bu sinema seansları, İstanbul semtine, Direklerarasına da sıçradı amma, arada sırada kopup kesilen bu titrek temaşanın zevk ehli, nükte meraklısı İstanbulluların temaşa zevkini tamamile doyurabildiği de pek şüpheli idi. Ünlü Şarlo'nun beyaz perdede görülmesi yıllar sonradır ve Birinci Dünya Savaşının ilk senelerine rastlar.

O GÜNÜN TİYATROLARI

Tiyatro bahsine gelince : İkinci Meşrutiyetin İstanbul'u, sinemaya nisbetle bir hayli zengince idi. Dikkat buyuruldu ise, zengin demiyorum da, zengince diyorum.. Çünkü o zamanın tiyatroları da bugünkü sahnelerimizle kıyas edilirse öyle ahım şahım şeyler değildi.

Evvelâ bu tiyatroların artistlerinin yüzde doksanı, Türkçeyi bozuk şive ile söyliyen Ermeni oyuncular idi. Hele o kaç, göç devrinde Türk kadınının sahnede boy göstermesi imkânsız olduğu için, kadın artistlerin hepsi Ermeni, Rum kadınları idi.

Tulûat kumpanyalarına gelince, dramdan ziyade komediler oynanan bu sahneler, daha millî, daha cana yakın idiler. Çünkü bunların başında bulunan Hamdi merhum, rahmetli kel Hasan, Şevki Efendilerden başka artistlerin çoğu da Türk sanatkârları idiler. Tabiî bunların da kadın artistleri, kantocuları Ermeni, Rum, Musevi gibi azınlık mensubu idiler.

Şöyle kaba taslak bir istatistik yapmak gerekirse, denilebilir ki, o devrin Türk tiyatrosu Minakyan'ın idaresindeki topluluk (Ermeniler), operet topluluğu (yine Ermeniler), tulûat kumpanyaları (Abdi, Hasan, Şevki Efendiler), Galata'daki (Amerika, Avrupa) pandomim kumpanyaları (Rumlar) ve nihayet tam anlamı ile millî birer sahne olan "Orta Oyunu" ile Kâtip Salih merhumun büyük yenilikler gösterdiği "Hayal Perdesi" yani karagöz oyunları karşımızda sıra ile yer alırlar.

MİLLÎ SAHNEYE DOĞRU İLK ADIMIN ATILIŞI

Her ne kadar bunlardan evvel meşhur Güllü Agop Efendinin yönettiği "Osmanlı Tiyatrosu" varmış amma, Gedikpaşa'daki lokalinde çalışan bu topluluğa ben yetişmedim, bir oyununu dahi görmüş değilim. Sonraları işittiğime göre, bu tiyatroda Namık Kemal'in "Vatan Piyesi" oynandığı bir gece halk coşmuş, piyesi çılgınca alkışlamış ve bu gösteriden fena halde ürken devrin Padişahı Sultan Hamid tiyatroyu kapatıp, Agop Efendiyi de Hünkârın bir nevi hususî tiyatro ve müzik sanatkârlarını barındıran "Muzıka-i Hümayun" a almış, hatta Güllü Agop Efendi din değiştirip Müslüman olmuş ve Yakup ismini almış, dolayısile de piyasadan çekilmiş.

İşte istibdad yıllarının o boğucu baskı günlerinde İstanbul'un temaşa hayatı bu dar çerçeve içinde İstanbulluları eğlendirmiye çalışırdı. Amansız bir sansürün devamlı kontrolü altında "Vatan", "Hürriyet", "İhtilâl", "Cumhuriyet", "Ayaklanma" gibi Yıldız Sarayını çileden çıkaran kelimelerin, hatta padişahın oturduğu sarayı hatırlattığı için "Yıldız" kelimesinin ağıza alınmasının dahi şiddetle yasak olduğu bir devirde, o zamanki sahnelerimizin yok olmamaları bile şaşılacak bir şeydi.

Ancak 1908 yılı temmuzunda İkinci Meşrutiyet ilân olunduktan sonradır ki, Türk sahnesi de, Türk basını, Türk tarihi, Türk düşüncesi gibi, biraz nefes alabildi ve Fransa'da yetişmiş Burhaneddin Tepsi merhum başta olmak üzere, bir takım sahne heveskârı Türk gençleri millî bir Türk sahnesini yaratabilmek için ilk adımları atmış oldulardı.

MİNAKYAN TİYATROSU

O devrin edebiyat ve sanat meraklısı geçinen tabakası "Minakyan" Efendinin tiyatrosuna rağbet gösterirlerdi. Göz yaşından ziyade kahkahayı sevenler ise, dramdan çok komediden hoşlandıkları için Abdi, Kel Hasan, Şevki merhumların oyunlarını tercih ederlerdi.

Huzurunuzda hemen itiraf edeyim ki, ben bu son zümreye dahildim. Hâlâ da radyoda hıçkırıkla süslenmiş ahlı, oflu bir piyesle karşılaşsam, hemen düğmeyi çevirir, o feryatları sustururum. Buna mukabil, hele o eski günleri hatırlatan, tam anlamı ile millî bir orta oyunu faslını can kulağı ile dinlerim. Fransız komedilerine, vodvillerine de bayılırım. Yani demek istiyorum ki, bir şoven, bir ham ervah, koyu bir Turancı değilim. Ne varki, bundan altmış yıl evvel rahmetli babamdan ilk tiyatroya gitmek izni kopardığım vakit, merhum lalamı yanıma katar "Minakyan" a gönderirdi. Amca zadem şehit Macit Memduh merhumun refaketinde de yola çıktığım vakit, yolumuz yüzde doksan Minakyan topluluğuna yönelirdi.

Minakyan topluluğunun bir çok temsillerini seyretmişimdir. Çoğu Fransızcadan dilimize çevrilmiş olan bu piyesler arasında "Simon e Mari," "Balmumcu", "Tunçtan Kızlar", "Paris Fukarası", "Paçavracılar", "Dilenci Karı", "İki Öksüz Kız", "Fazilet Mağlûp Olur Mu?", "Peçeli Kadın", "Meyhane Faciaları", "Falcı Karı", "Demirhane Müdürü", gibi en aşağı beş perde, yedi sekiz tabloluk piyesler vardı. Fakat dedim ya, o bozuk Türkçe şive ve lehçe pek sinirime dokunurdu. Bununla beraber Ermeni artistler arasında Çobanyan, Misak, Fasulyacıyan Efendiler, Hekimyan, Şirinyan, Nuvart Hanımlar gibi gerçekten kıymetli sanatkârlar vardı. Vardı amma ne bileyim ki, o Ermeni şiveli Türkçeden hiç hoşlanmazdım ve Hamdinin, Abdürrezzak merhumların komedilerine bayılırdım.

Üstad Ahmet Rasim merhumdan sonraları öğrendiğime göre, rahmetli Hamdi Efendi kendi kendini yetiştirmiş, Allah vergisi bir nekre halk sanatkârı imiş. Orta oyunculuğundan sahneye yükselmiş..

Abdürrezzak merhuma gelince, o Hamdi Efendiden de yüksek bir derecede imiş, ve halk kendisini pek tutarmış. Nitekim bir şahıs etrafında halkın ilgi gösterip, toplanmasından ürken Abdülhamid, onu da tıpkı Güllü Agop gibi hususi tiyatrosuna, Muzika-i Hümayun'a alıp, piyasadan çekmiş.

Vehimli padişah her şeyden kuşkulanıp ürktüğü gibi, sahne ve orta oyunu sanatkârlarının halk tarafından sevilmelerinden de hoşlanmazmış.

GÜLLÜ AGOP TİYATROSU

Güllü Agop Efendinin imtiyaz sahibi bulunduğu Osmanlı Tiyatrosu ise, hem dram, hem operet oynarmış. Bunu arşivimde bulunan 1882 tarihli iki tiyatro ilânından öğrenmiş bulunuyorum. Aynı belgeler "Minakyan" Efendinin de bu tiyatroda, yani Güllü Agop Efendinin yanında yetişmiş olduğunu gösteriyor.

Bu ilânda şöyle deniliyor :

Şehzadebaşında, Vezneciler Caddesinde müceddeden inşa olunan
OSMANLI TİYATROSU
İmtiyaz-ı mahsusu Güllü Agop Efendi zir-i idaresinde
Hırsız Simon - Dram 4 perde

Bu piyeste "Simon" başrolünü Minakyan Efendi oynamaktadır. Bu ilândan giriş parasının bir hayli yüksek olduğunu da öğreniyoruz. Birinci mevki loca 60, ikinci mevki loca 40, üçüncü mevki loca 30, birinci mevki koltuk 15, ikinci mevki 10, üçüncü mevki 5 kuruş ki, o altın para devrinin geçer akçasını bugünkü kâğıt para rayici ile karşılarsak, beher kuruşu lira olarak kabul edebiliriz. Nasıl ki, 25 kuruşa satılan bir gazete, bir simit, o devirde onar para, yani kuruşun dörtte biri idi. Demek oluyor ki, Minakyan Efendinin baş rolünü oynadığı "Hırsız Simon" piyesini birinci mevki locadan seyredebilmek için bugünkü para ile tam "60 lira" ödemek gerekiyormuş.

Yine 1882 yılında bir tiyatro ilânına göre, aynı "Osmanlı Tiyatrosu" nda "Belhelen" operetinin oynanmakta olduğunu görüyoruz. Fakat bu ilânda tiyatro müdürü olarak "Fasulyeciyan" ismine rastlıyoruz. Ben sahne tarihimizle uzaktan, yakından ilgilenmediğim için bu Osmanlı Tiyatrosunun ne zaman Gedikpaşa'dan Vezneciler'e naklettiğini, ne zaman müdür ve sahip değiştirdiğini belirtecek durumda değilim. Bu alanda uğraşanlara bu kadarcığını belirtmekle yetinirim.

TİYATRO BİNALARI

O devrin tiyatro binalarına gelince, Beyoğlu ve İstanbul cihetindeki bir kaç tanesi bir tarafa bırakılacak olursa, çoğu salaş binalardan ibaretti. Hele yaz mevsiminde Kuşdilinde, Üsküdar Bağlarbaşında ve diğer sayfiye köylerinde olanlar Hakkuran kafesi gibi ahşap, berbad sahnelerdi. Buralarda sigara içilir, oyun seyrederken yemek yenilir, perde aralarında da sucular, gazozcular, eğlencelik denen sakız leblebisi, kabak çekirdeği satanlar, avaz avaz iskemleler, peykeler arasında dolaşarak kafa şişirirlerdi.

Kaç, göç devri olduğu için hanımlar kafesler arkasında güya piyes temaşa ederlerdi. Bu baskıya rağmen bazı haspalarla zamparalar arasında işaretleşmeler, mektup alıp vermeler gırla gider, semtin kabadayı geçinen külhanbeyleri, yampiri yürüyüşleri, afili tavırlarile caka satarlar, her oyundan evvel mutlaka sahnede endam gösteren kantocu nâzeninlere lâf atar-

عثمانلی تیاترو سی

Güllü Agob'un sahibi bulunduğu "Osmanlı Tiyatrosu" nun 1882 tarihli ilânının baş tarafı. Bu ilânda aynen şöyle deniliyor :

Şehzadebaşında, Vezneciler Caddesinde müceddeden inşa olunan

OSMANLI TİYATROSU

İmtiyaz-ı mahsusu Güllü Agop Efendi zir-i idaresinde

HIRSIZ SİMON

Dram 4 perde.

lar, racon keserlerdi. İşte, buram buram tüten sigara arasında ve bu dekor içinde güya tiyatro seyredilirdi.

Pek iyi hatırlarım, bu yazlık tiyatroların akşam temsillerinde tiyatroya entari, hırka ile gelen semt ihtiyarları, hatırlı kişiler de vardı. İşin tuhaf tarafı, bu lâubali temaşagerler asla yadırganmazlar, hatta pek hatırlıları fazla izzet ve ikram da görürler, tiyatro içinde ayrıca bir tiyatro sahnesi yaratmış olurlardı.

HAYAL PERDESİ YANİ KARAGÖZ FASILLARI

Elli altmış sene evvelki İstanbul'un temaşa âleminden bahsederken, o devirde önemli bir sanat kolu olan hayalîlerden, yani Karagöz oynatan sanatkârlardan lâf açmamak haksızlık olur. Çünkü o devir çocuklarının, hatta büyüklerinin başlıca eğlencelerinden biri de Karagöz Perdesi idi.

Sinema perdesinin karagöz perdesini öldürdüğünü söylerler. Nitekim son yıllarda İstanbul'un herhangi bir semtinde "Hayal Perdesi" kurulmaz oldu ve bu tarihî temaşamız tam manasile tarihe karıştı. Bu bir acı gerçektir. Fakat ben bu kaybın millî temaşamız hesabına büyük bir gaflet olduğu kanısındayım. Hele Yunanlılar Türk'ün beş yüz yıllık Karagöz'ünü benimseyip bugün hâlâ canlı bir şekilde ayakta tutmakta olduklarını işittikçe büsbütün üzülüyor, hayıflanıyorum.

O devirde İstanbul'un gerçekten zevkle seyredip dinlediği ünlü hayalîleri vardı ve bunların başında rahmetli Kâtip Salih Efendi gelirdi. Bu zat büyük bir sanatkârdı.

Bugün en iyi Türkçe yazanlarımızdan kıymetli edip, büyük hekim ve faziletli insan sayın Fahri Celâl Göktulga Beyefendi bakın, birçoklarının "Karagözcü" deyip belki geçiverdikleri bu zat hakkında ne diyor :

"Hayali Kâtip Salih Efendi merhum, hukuk-ı kadîmemize binaen, ben-

denizi çokça kollardı. Başım ağrısa, baş ucumda bulunurdu. Ben de kendisine çok hizmet etmişimdir. Hacıvatla Karagöz'e harikulâde bir İstanbul ağzı konuştururdu. Malûmunuz olduğu üzere Hacivat müstehzi, etrafını hor görür, işi sarakaya (alaya) almaktan hoşlanırdı, okumuş, yazmış, gazelhan, düpedüz okuması yok, yazması kıt halk adamıdır. Kâtip Salih Efendi deve derisi tasvirlerini de kendisi yapardı.

Hacivat, ince, narin, beli kırık, zarifti. Ekseriya ferahnaak perdesi göstererek, uzaktan gölgesi görünerek gözüküverirdi. O ses, biraz hasta edalı idi.

On kere demedim mi sana sevme dokuz yâr,
Sekizde sefa, dokuzda cefâ, onda bir iş var,

diye Karagöz'ün kapısına musallat olur. Karagöz, "Çocuk uyuyor" bahanesile eski dostunu deflemek istedikçe, inadına inad, müsahebeti tatlı ahbabını dışarı çıkmıya zorlar. Nihayet, Karagöz tepesine iner, gırtlak gırtlağa bir marazadır başlar. Bu bir dost gırtlaklaşmasıdır.

Karagöz Hacivat'a "gözümü çıkardın" diye mırıldanırken Hacivat : "— Aman Karıgöz'üm, (karagözüm değil), bacağıma bir hal oldu!" diye sızlanır. Karagöz'ün sesi kart mı, karttı. Eğer biraz genç olsa bütün hüviyetini kaybeder gibi olur. Muhaveredeki rikkat, Hacivat'ın lûgatlı, nükteli, dokunaklı sözlerine hep acaip manalar vererek bir güzel "İstanbul ağzı" konuşturan Salih Efendinin bir ikincisi daha gelmedi. Şimdiki acaip dilimize Hacivat'la Karagöz, kimbilir, neler diyorlardır. Haydi hayırlısı..."

Bu satırları yazan üstad, benim bildiğim bugün yaşayan en büyük lisan bilginimizdir ve bunları "İstanbul ağızları" başlığı altında yayınladığı harikulâde bir lisan incelemesi sonucu olarak kaleme almıştır.

O MAHİLER Kİ...

Şunu demek istiyorum ki, bugün Turizm dâvamıza verilen önem karşısında, Karagöz perdesinin ortadan kalkması, ne kadar büyük bir kayıp ise, Türk dili hakkında incelemeler yapan kişiler için de daha büyük bir kayıptır. Bereket versin ki, bizim hesabımıza bunu Almanlar yapıyorlar ve eski hayâl oyunlarını, bütün incelik ve zarafeti ile, cilt cilt yayınlıyorlar. Sayın profesör Ritter, bu muazzam eserin üçüncü cildini de bana göndermek lutfunda bulundu. Yalnız dil bilginleri değil, eski Türk kadın ve erkek kostümleri hakkında da fikir edinmek istiyen bilginlerimiz merak ederlerse, hiç sanmam ya, onlar hesabına bir Alman profesörünün zahmetlere ve fedakârlıklara katlanarak yaratmış olduğu bu kıymetli eseri fakirhanemde görürler ve belki de ihmallerinin parlak bir belgesi karşısında şaşırıp kalırlar.

Karagöz deyip geçiyoruz ama, eloğlu onu benimsiyerek yaşatıyor, başka bir eloğlu da ondan faydalanıp bir bilim şaheseri meydana getiriyor.

Galiba bugün en büyük kusurumuz öz kıymetimizi bilmemek olsa gerek. Tevekkeli ecdad :

O mahiler ki, deryâ içredirler, deryayı bilmezler,

dememiş...

Düşen iktidarlardan hesap sorma çabası

İKİNCİ MEŞRUTİYETTE DİVAN-I ÂLİ HAREKETLERİ

— 8 —

Yazan :
NECMEDDİN SAHİR SILAN

Müşir Osman Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşanın takririndeki maddelerin harekât ve sevkiyat-ı askeriyedeki fenalıklarla ilgili olduğunu ve bunlardan başka "inhizamı intac eden daha bir çok fenalıklar" ın bulunduğunu belirttikten sonra bütün bunların kâmilen meydana çıkarılması için, mevzubahs takririn Harbiye Nezaretine gönderilmesi suretile, bitaraf zatlardan teşkil olunacak komisyon tarafından vuku bulacak tetkiklerle fenalıkların esbabının meydana çıkarılacağını ve bundan sonra İrade-i Seniyye ile teşekkül edecek Divan-ı Harb'de mes'uliyeti tebeyyün edenlerin muhakeme edileceğini söyledi.

"Encümen-i Mahsus" adına konuşan Topçu Feriki Rıza Paşa, esasen lâyihadaki teklif ile "Encümen-i Mahsus" un bu babtaki nokta-i nazarının da bu merkezde olduğunu bildirdi.

Takrir sahibi Çürüksulu Mahmut Paşa, "Encümen-i Mahsus'un kararı veçhile bu cihetin daire-i aidesi olan Harbiye Nezaretince ariz ve amik tetkiki ile aledderacat mes'ullerin meydana çıkarılması icap" ettiğini söyledikten sonra "idare-i memleket, yani siyaset-i dahiliye nokta-i nazarından suiistimalât-ı adîde hakkında da arîz ve amik ve sürat-i mümkine ile tahkikatta bulunmak ve mes'ullerini meydana çıkarmak icap ettiğini" ilâve eyledi.

Âyan Meclisi âzasından Damat Ferit Paşa (Sayın Necmeddin Sahir Sılan'ın koleksiyonundan).

Bu arada, "üç dört ay evvel 24 temmuz 1334 (1918) de İaşe Meclis-i Umumisinde bulunduğu sırada İstanbul Mebusu Ali Fethi (Okyar) Bey ile birlikte tanzim, imza ve Meclis-i mezkûr kararı ile Bab-ı Âliye takdim olunan lâyihada Üçüncü Ordu mıntıkasındaki ahaliye tohumluk ve zahire verilmesi yüzünden bir çok tarlaların tohumsuz kalması hasebile karşılaşılan büyük telefat ile Batum'da vesika suiistimalâtı yüzünden azim menafi-i şahsiye temini suretile vuku bulan yolsuzlukların tahkiki istenildiği halde hâlâ bir netice hasıl olmadığını" söyledi ve o lâyihayı da yeni bir takrir ile Mec-

lis-i Âyan Umumî Heyetine arzedeceğini bildirdi.

ÜÇ MİLYON VATAN EVLÂDI NASIL KURBAN EDİLDİ ?

Sadrazam Mehmet Talât Paşa Hükümetinin istifasından sonra iktidara gelen Müşir Ahmet İzzet Paşanın kısa süren Hükümeti zamanında Şûray-ı Devlet Reisliğinde bulunmuş olan eski Dahiliye Nazırı âyandan Reşit Âkif Paşa, rahatsızlığı hasebile ayağa kalkmadan konuşacağını ifade ile "af buyurulmasını" rica ettikten sonra şöyle söyledi :

"— Refikimiz Mahmut Paşa hazretlerinin takririnde beyan buyurdukları ahvalin cümlesi hakikaten vakidir, hatta vukuundan çok azdır. Ancak bu takrirde zikredilen fazayih serapa cihet-i askeriyeye taallûk eden mevaddandır. Evet efendim, üç milyon asker cem edildi. Bu evlâd-ı vatan düşman karşısında bulunduruldu. Onlar enva-ı cehaletle, enva-ı suiistimal ile düşmanın mermilerinden ziyade bir takım münasebetsiz tedabirin, münasebetsiz eva mirin kurbanı oldular. Binaenaleyh bu hususların her halde cihet-i askeriye tarafından takibat-ı seria altına alınması icap eder.

Yalnız bunun içinde bir cihet görüyorum: Bu musibet adamların enva-ı irtikâbat, enva-ı ihtikârattan başka bu mülkün evlâdına, evlâd-ı umumiyeye sirayet ettirdikleri bir takım beliyyat, bir takım fecayi daha vardır ki, harbgâha gönderilen, cihat-ı harbiyyede bulundurulan evlâd-ı vatanın kurşunla öldürülmesinden ziyade açlıkla öldürülmesine ve bu suretle terk-i can edenlerin yüzbinlerce yekûna baliğ olmasına bais olmuştur.

Bunlar sırf mülke, ahlâka ve kezalik idareye taallûk eden cihetlerdir. Enver Paşa, Cemal Paşa gelmişler, yağmaker olmuşlar, mülkü tarümar etmeğe, cihalâne emirler vermiye alışmışlar. Artık bunları bilmiyen bir çocuk bile kalmadı. Fakat o mülkü tarümar eden, ahlâk-ı umumiyeyi ifsad eden, ihtikârat-ı idariyeye, ihtikârat-ı mülkiyeye bais olanlar acaba kimlerdir? Mahmut Paşa hazretlerinin takrirlerinde buna dair hiç bir bahis yok..."

"BU MÜLKE TASALLUT EDEN ELLER KİMLERDİR?"

Uzun müddet idare hayatında, muhtelif valiliklerde vazife görmüş, daha ziyade Sivas valiliğinde ün aldıktan sonra Dahiliye Nazırlığında bulunmuş olan, ciddiyeti, vakur hüviyeti ve ahlâkî salabeti ile tanınmış bulunan eski Şûray-ı Devlet Reisi Reşit Âkif Paşa, harbin kötü idare edilmiş olması yüzünden memlekette husule gelen umumî ahlâk zaafı üzerinde de durdu ve sözlerini şöyle tamamladı :

"— Ben diyorum ki, bu mülke tasallut eden, evlâd-ı vatana sirayet eden o ahlâksızlığa bahis olan eller kimlerdir? o hain ve melun firari paşalar mülke telkih ettikleri sümum ile, zehirlerle yalnız ordularımızı değil, ahlâk-ı İslâmiye ve Osmaniyemizi de bitirdiler. Onlar meydana çıkarılmalı, gizlenmemeli, onlar yüzünden görülen felâketler gizlenmemelidir. Çünkü, siyasiyat-ı devleti, ruh-u idareyi mahvettiler.

Hulâsa, biçaregân-ı ümmeti öldüren, bitiren mesaip her ne ise büyük bir ibretgâhın karşısında teşrih edilmelidir. Bazı adamların firarı ve adem-i firarı meselesine gelince, bu da pek elemli, pek acıklı ve alelhusus benim gibi derd-i vatana müptelâ olan bir adam için gayetle muris-i teessür bir vakıadır."

Bu arada söz alan Damat Ferit Paşa, Reşit Âkif Paşaya hitaben şu sözleri söyledi :

"— Zat-ı âliniz başımıza gelen belâların esbabını arıyorsunuz. Bugün âsâr-ı muharribesi meşhudumuz olan felâketlerin müsebbibi üç şahs-ı gaiptir : Talât, Enver ve Cemal. Filhakika ikinci derecede bir takım hempaları vardır. Bu hainlerin reisleri elde bulunsa idi, rüfekası, avenesi birer birer meydana çıkardı. Bu esrarengiz fecayiin mektum kalmasını temin sebeb-i firar olsa gerek!"

AYAN MECLİSİ HÜKÜMETTEN VESİKALARIN NEŞRİNİ İSTİYOR

Meclis-i Âyan Birinci Reis Vekili ve takrir sahibi Çürüksulu Mahmut Paşa, Reşit Âkif Paşadan sonra tekrar söz istedi ve şöyle dedi :

"— Bugünkü âkıbet-i elimeye sebebiyet veren ahvali, memleketin idare-i

mülkiye ve siyasiyesinde yapılan hatiat-ı azime ile ordunun kumanda ve emr-i idaresinde yapılan azim yolsuzluklarda, suiistimalâtta aramak lâzımdır. Binaenaleyh Reşit Âkif Paşa hazretlerinin buyurdukları gibi, gerek sevkülceyş ve gerek idare noktai nazarından yapılan hataları tetkik etmek fer'i değildir. Hatta bu cihetin tahkiki mülk ve milletin istikbaline taâlluk eder. En mühim rükün lerinden biri olduğu gibi bu tahkikatın tetkikat-ı amikaya da makruniyeti taht-ı elzemiyettedir."

Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey, bu yöndeki görüşmelerin artık karar safhasına geldiğine kanaat getirmişti : "Mahmut Paşa tarafından verilen ve Encümen-i Mahsus'ca nazar-ı itibara alınan takrirdeki mevaddan bir kısmının daire-i aidiyesine gönderilmek üzere "Makam-ı Sadaret-i Uzma" ya bildirileceğini söyledi ve bu cihet "âzay-ı kiram" tarafından "evet sesleri" ile kabul edildikten sonra "bir takım vesaik ve muharrerat-ı siyasiyenin tab'ı ve neşri" nin Hükümetten talep olunmasının "Encümen-i Mahsus" ca tensib edildiğini bildirdi.

İkinci Meşrutiyet devrinde "Vak'anüvîs" olarak tavsif ve tavzif edilmiş olan ve Müşir Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Evkaf Nazırı sıfatile vazife görmüş bulunan ünlü tarih hocası Abdurrahman Şeref Bey olduğu yerden seslendi :

"— Bu evrakın herhalde neşri lâzımdır."

Bu mütalâayı Reşit Âkif Paşa da şöyle teyid etti :

"— Bugün inkişaf-ı ahval devridir. Binaenaleyh hiç bir şeyi gizlememeliyiz."

Böylece "Encümen-i Mahsus" un mazbatasında sarih bir karar halinde belirtilmiş olduğu veçhile "vesaik ve muharrerat-ı siyasiyenin tab'ı ve neşri" hususunun hükümete bildirilmesi, Meclis-i Âyan Reisi Ahmet Rıza Bey tarafından reye konulmak suretile, tasvip ve kabul edildi.

BÜTÜN ÇALIŞMALAR NETİCESİZ KALMIŞTI...

Bu suretle Çürüksulu Mahmut Paşanın Meclis-i Âyan "Encümen-i Mahsus"u

Eski Şûray-ı Devlet Reislerinden Reşit Âkif Paşa (Sayın Necmeddin Sahir Sılan'ın koleksiyonundan).

ile umumi heyetini günlerce işgal eden önemli takriri ve buna müteferri izahnamesi ile ilgili görüşmeler sona ermiş oldu. Fakat bütün bunlar, Meclis-i Âyan dairesinin çatısı altında, ihtiyar tarihin sinesine gömüldü, çeşitli hadiseler içinde unutuldu, gitti. Vesaik ve muharrerat-ı siyasiye neşredilmediği gibi harekât-ı askeriye ve harbiye ile ilgili konular için Harbiye Nezaretinde başlanılan tetkiklerden de bir netice alınamadı.

Bununla beraber, Meclis-i Mebusan Beşinci Şubesi tarafından Çürüksulu Mahmut Paşa davet edilmek suretile dinlenildi, fakat Beşinci Şubenin çalışmaları genel olarak esaslı şekilde gelişmiş ve tamamlanmış olmasına rağmen, Meclis-i Mebusanın feshi yüzünden, Divan-ı Âli teşekkül edemedi ve buna ait vesaik de Mebusan Meclisi'nin çatısı altında gömüldü, gitti.

Bu arada, eski Sadrazam ve Hariciye Nazırı Mehmet Sait Halim Paşanın takriri ile ilgili "Encümen-i Mahsus" mazbatası da Meclis-i Âyanın mevzubahs toplantı gününde görüşme konusu oldu.

Meclis-i Âyan Reisi Ahmet Rıza Bey bu yöndeki mazbatayı okuttu. Mazbatada şöyle deniliyordur :

Meclis-i Âyan Riyaset-i Celilesine

Harb-i Umuminin infilâkına tekaddüm ve tesadüf eden günler dahi dahil olduğu halde zaman-ı Sadaretine ait ve harb ile alâkadar bulunan mesailin Kanun-u Esasi'de muayyen olan usule tevfikan tetkiki zımnında bir Divan-ı Âli teşkili ve meselenin derkâr olan ehemmiyeti hasebile müstacelen bir karar itası talebini mutazammın âzadan Sadr-ı esbak Mehmet Sait Halim Paşa tarafından Heyet-i Celileye bittakdim Encümenimize havale buyurulan takrir mütalâa ve icabı müzakere olundu.

Sabık Kabinelerin Divan-ı Âliye sevki meselesi esasen Meclis-i Mebusan'da derdest-i tezekkür olup bu babda bir karar itası da tabii bulunduğundan ve bu hususta bidayeten muamele-i mukteziye ifası Kanun-u Esasi'nin otuzbirinci maddesi sarahatile Meclis-i Mebusan'a ait olduğundan müşarünileyh Mehmet Sait Halim Paşa tarafından verilen ve münderecatı şayan-ı dikkat ve ehemmiyet olan işbu takririn dahi nazar-ı dikkate alınmak ve icabı icra olunmak üzere Meclis-i Mebusan'a irsali münasip olacağı Encümenimizce bilittifak tezekkür kılınmış olmağla Heyet-i Umumiyenin âra-yi sahibesine arz-ı keyfiyet olunur.

6 Teşrinisani 1334

Ahmet Tevfik	*Aram*
Ömer Rüştü	*Abdülhalim*
Birinci Ferik Ali Rıza	*Mavroyeni*

Topçu Feriki Rıza Nuri

AYAN MECLİSİNDEKİ GÖRÜŞMELER BİTİYOR

Bu mazbata okunduktan sonra Meclis-i Âyan Heyeti Umumiyesine kısa bir müddet derin bir sükût hakim olmuştu. Bunun üzerine Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey söze başladı ve "Encümen-i Mahsus" ca "Prens Sait Halim Paşa hazretleri tarafından verilen takririn aidiyeti hasebile Meclis-i Mebusan'a gönderilmesi münasip" görüldüğünü söyledikten sonra "âzay-ı kiram" ın bu hususlaki "mütalâa" larının bildirilmesini istedi.

Âyan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey, bu yöndeki uzun görüşmelerden sonra mevzuun reye konulacak bir safhaya geldiğini düşündü ve şu sözlerle işi halletmek istedi :

"— Encümenimiz bunun Meclis-i Mebusan'a havalesine lüzum gösteriyor. Encümen namına Nuri Beyefendi de bunu teyid ediyor. Halbuki rüfekay-ı muhteremeden beş altı zat buna lüzum yoktur, zaten Meclis-i Mebusan bu işle meşgul oluyor, lâzım geldiği vakit Prens Sait Halim Paşa hazretlerini de, diğerlerini de çağırırlar, kendilerinden tahkikatta bulunurlar, Encümenin vermiş olduğu mazbata Meclis-i Âyan'da kalmalıdır, diyorlar."

Bu esnada başka bir ses yükseldi. Âzadan Mavrokordato Efendi de bu tarz-ı muameleye iştirak ettiğini söyledi. Bunun üzerine Ahmet Rıza Bey, ellerin kaldırılması suretile reylerin belirtilmesini istedi ve reylerin sayılması sonunda takririn ve mazbatanın Meclis-i Mebusan'a gönderilmesinin ekseriyetle kabul edildiğini bildirdi.

Böylece, Divan-ı Âli ile ilgili olmak üzere, evvelce de belirtildiği gibi, tarihin garip bir tecellisi olarak, 4 kasım 1334 (1918) günü Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusanda ayrı ayrı verilen takrirlerle başlanılan teşebbüslerin ilk safhası, Âyan Meclisi'ndeki bu görüşmelerle, kapanmış oluyordu.

Ancak, Meclis-i Mebusan'da Beşinci Şube tarafından 6 kasım 1334 (1918) günü başlıyan görüşmeler ve Tahkik Heyeti halinde cereyan eden soruşturmalar hararetle devam ediyor, memleketten kaçmamış olan eski sadrazam Prens Mehmet Said Halim Paşa ile diğer nazırların sorguları ve cevapları tarafımdan zaptedilmek suretile yeni tarih sahifeleri açılıyordu.

Bu ikinci ve önemli safhayı da ileride "Tarih Konuşuyor" sahifelerinde sunmak üzere şimdilik Meclis-i Âyan'daki birinci safha ile yetinilmiş oluyor. Bakalım, koca tarih gelecekte neler anlatacak ?

SARI SALTUK ve AİYOS SPİRİDON

— 4 —

Yazan: NAZMİ SEVGEN

Kamus-ül âlâm (IV., 2916) Sarı Saltuk hakkında "Hacı Bektaş Veli (kaddese sırrıhû) Hazretleri'nin hülafasından olup metfeni mechul olmakla, tarikat-ı Bektaşiye sadekân dervişanı Korfu ceziresindeki Ay Spiridon'un kadidine ve Ohri gölü kenarında bir manastırda bulunan "Sent Naum" un mezarına Sarı Saltuk Babanın kadid ve merkadı nazarı ile bakarak ziyaretlerine giderler. Bu zat an'asıl çoban iken, ra'i ağnam ederken, Veli-i müşarün'ileyhin çilehânesine tekarrüp etmekle, keramatını gördüğünde, koyunları terkle havas-ı müridânı zemzemesine vasıl olmuştu." demektedir.

Hamse sahibi şair Nev'i zade Ata'î Efendi, "Kitab-ı nefha-tül ezhar der cevab-ı mahzen-ül esrar" isimli eserinde Sarı Saltuğun tarihî simasından, kerametlerinden bahsederek, onun XI. asırda "Kızıl Deli Sultan" gibi Bektaşi ulularından sayıldığını, esasen de böyle olduğunu söylemektedir. İbn-i Kemal (Kemal-Paşazâde) Sarı Saltuk'u evliyaullâh'tan ve keramet sahiplerinden biri olarak kaydetmektedir.

Pavet de Laurteille, Kemal-Paşazade'nin (Mohaçnâme) sine yazdığı şerhde Sarı Saltuk hakkında aynı mütaleayı beyan etmektedir.

6 eylül 1938 de Brüksel'de toplanan Yirminci Milletlerarası Müsteşrikler kongresine, Dobruca'daki Bektaşi ve Kızılbaş Türk'lere, bunların dillerine dair bir rapor verip raporu ittifakla kabul olunan Tadeusz Kowalski, Balkan Türk'leri bakımından karakteristik vasıf taşıyan tekkelere, evliya'ya karşı beslenen hürmet ve rabıtanın muhtelif tezahürlerinden; Sünnî ve Kızılbaş Türkler arasında antropolojik tip, lehçe ve kıyafet bakımından hiç bir fark bulunmadığından, Dobruca ve Deliorman mıntakalarındaki Bektaşi, Kızılbaş Türk kesafetinden, onların hususiyetlerinden, lehçelerinden, itikatlarından bahsetmekte ve dikkata şayan malûmat vermektedir. Hiç şüphe yok ki, o mıntakada İslâmiyetin bu derece geniş ölçüde inkişafı, asırların ve Sarı Saltuk gibi Türk - İslâm ulularının irşad ve telkinleri eseridir. Esasen Tadeusz Kowalski de raporunda bazı tekke ve zaviyelerden bahsederek tarikatın inkişafına, ifa ettikleri hizmete işaret etmektedir. Sarı Saltuk tekkesi de bunlar arasındadır.

ŞEYHULİSLÂM EBUSSUUT EFENDİNİN VERDİĞİ FETVA

Kanunî Sultan Süleyman da Buğdan seferine giderken (H. 945 = M. 1538) Babadağına uğrayarak Sarı Saltuk türbesini ziyaret etmiştir. Halkın hafıza ve

hatıralarında, Sarı Saltuk hakkında mevcut efsâne ve rivayetler padişaha da intikal etmiş olacak ki, keyfiyeti, Şeyhülislam Ebussuud Efendiden sormaya ve bu hususta kendisinden bir fetva almaya karar vermiş. İlim ve fazlı malûm olan Ebussuud Efendiden bu tarzda bir fetva sadır olması dikkate şayan görülmüştür. Malûm olduğu veçhile İslâm âlimleri, Hıristiyan azizlerine "Kadid" derler. Ebussuud Efendinin gerek kadid ve gerek keşiş tabirleriyle Sarı Saltuk'u bir Hıristiyan aziz addettiği sarahaten anlaşılmaktadır.

Mahaza, Şemsettin Sami de "Ohri gölü kenarında bir manastırda bulunan St. Naum'un mezarına Sarı Saltuk Baba'nın kadid ve mezarı nazariyle" bakıldığını kaydetmek suretiyle aynı tabiri kullanmış bulunmaktadır. (Kamus'ül alâm, c. IV, s. 2916).

Prof. M. Tayyip Okiç'in, kıymetli yazma eserler sahibi kitapçı bay Raif Yelkenci'nin hususî kütüphanesindeki bir yazma eserden naklettiği fetva aynen şöyledir : (41)

Sultan Süleyman hazretleri, sefere giderken kasaba-i Niş'te Sarı Saltuk hakkında irsal idüp istifta eylediği surettir:

Sinde sindaşım, halde haldaşım, ahiret karındaşım, eimme-i selef bu mes'elede ne buyururlar ki: Sarı Saltuk dedikleri şahıs evliyâullahtan mıdır? Beyan buyrulub musav oluna.

El-cevab: Riyazet ile kadid olmuş bir keşiştir.

Ebu's-su'ûd

Fetvada mevzubahs olan "Kadid olmuş bir keşiştir" ibaresinin delâlet ettiği mananın izahını aşağıda yapmak üzere bunu burada kaydetmekle iktifa ediyorum.

Bu fetvaya ve diğer bazı iddialara rağmen "Sarı Saltuk'tan evvel, meselâ bugünkü Güney Macaristan ve Kuzey Yugoslavya'da asırlarca mevcut olan İslâm cemaatından - Onüçüncü Asrın ortalarına doğru - olup da Haleb'e gelen ve orada tahsilde bulunan talebelerden birinin meşhur Arap coğrafyacısı Yakut Al-Hamavî'ye anlattığına göre, o tarihten uzun zaman evvel "Bulgar" dan memleketlerine gelen yedi Müslüman misyonerinin irşatları ile dedeleri ihtida etmiştir. Bu misyonerlerin isimleri meçhuldür. Diğer bir Arap coğrafyacı olan Al-Bakrî'nin Silistre cıvarında faaliyette bulunan bir Müslüman misyonerinden bahsettiğini Reşit Saffet Atabinen de kaydetmektedir. (42) Bu yedi sekiz ve bunlardan başka diğer misyonerlerin isimleri meçhul olduğu halde, ismen bilineni ve dolayısile bunlar arasında en meşhur olanı Sarı Saltuk'dur. "İslâmiyetin neşri uğrunda çalıştı" (43), "Kırımda ve Rumelinde Tatarları Müslüman yapan ve gaza ile meşgul olan dervişlerin ve gazilerin başında bulunduğu anlaşılan Sarı Saltuk" (44), "Kırım tarafında ve Dobruca'da irşatla meşgul olup" (45) gibi tetkikler mahsulü bir takım fikir ve kanaatların ilim âlemine sunulduğu malûmdur. Bunlara bakıp Sarı Saltuk'un Avrupadaki Türk Misyonerlerinin en ünlüsü olduğunu beyan" (46) etmek hiç şüphesiz hakikatın tam ifadesidir.

Bazı fermanlar münderecatından dört asır evvel dahi Keligra, Varna ve Babadağ'ında Sarı Saltuk tekke ve zaviyelerinin hal-i faaliyette bulunduğunu anlayoruz. 12 Muharrem 967 (1559) tarihli bir fermandan "Varna kazasına tabi Keligra nam-ı hisarda vaki Sarı Saltuk zaviyesinde Işık tayfesinden Mehmet nam-ı kimesne'nin şer-i şerife ve din-i İslâma muhalif bazı kelimeler sarfettiği haber alındığından Işık tayfesinin nezaret altında bulundurulması, 10 sefer 967 (1559) tarihinde Varna Kadısına gönderilen diğer bir fermanda da Varna kazası dahilindeki "tekkelerde bazı ehl-i

(41) Prof. M. Tayyip Okiç ile Prof. Yusuf Ziya Yörükan arasında Ankarada intişar eden İlâhiyat Fakültesi dergisinin 1952 - I, 1952 - II, III ve 1953 - II, III numaralı nüshalarında bu babta cereyan eden ilmi ve tarihi münakaşaya temas edecek değiliz. Yalnız Prof. M. Tayyip Okiç'in mütalaalarında isabetli ve haklı olduğuna işaretle iktifa edeceğiz.

(42) Les Apports Turcs Dans le peuplement et la sivilisation de l'Europe oriental, Istanbul, 1952 - p. 89.

(43) Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan, Türk tarihine giriş, İstanbul 1946, I, 255.

(44) Aynı eser, s. 256.

(45) Aynı eser, s. 256.

(46) Bir tenkidin tenkidi, Prof. M. Tayyib Okiç, İlâhiyat Fakültesi dergisi 1953 - II, III. s. 222, 223.

bid'at Işıklar cemiyet üzere olup dalalet ile fesat ve şenaattan hali olmadıkları" işidildiğinden bunlar hakkında takibat yapılması emrolunmaktadır.

2 Şaban 991 (1584) tarihinde Babadağ'ı kadısına gönderilen bir fermanda "Baba Kadısına hüküm ki Kasaba-i mezburda Sarı Saltuk Baba zaviyesine ceddim Sultan Beyazid Hanın vakfeylediği yerlerin üzerine hin-i iktizada bina olunmadan maada bazı kimesneler "tarafından" halvethâne ve zaviye inşaasına teşebbüs edildiği anlaşıldığından bu halin devamı dervişlerin yersiz ve müzayakada kalmalarına sebep olacağından men-i" bildirilmektedir.

İsim, XIV. asırda Bektaşi velâyetnâmelerine, XV. asırdan itibaren kendisi Bektaşi velilerinin en ulları arasına giren Sarı Saltuk'un Rafizilik ve Bektaşilikle hiç bir alâkası yok iken bu fermanlarda görüldüğü gibi XV. asrın başından itibaren birçok tekke ve zaviyeler ve oralardaki Işık tayfası ona izafe ve rabtolunmuştur.

BİR RAHİP İLE ATEŞ İMTİHANI

Bazı Garp eserleri, bilhassa "Christiyaity And İslâm under The Sultan" isimli eserinin II. cildinin 429 - 437. sahifelerinde Mr. F. W. Hasluk, M. A., Sarı Saltuk hakkında malumat vermektedir. (48) Kaynaklar hep aynı olmakla beraber bu zatın tetkik ve mütelâası hususî ehemmiyeti haizdir.

Mr. Hasluk, "Hoca Ahmet Yesevi'nin (Ölümü 1166 - 1167) müritlerinden ve Hacı Bektaş'ın (ölümü 1337) yoldaşlarından, Sarı Saltuk diye anılan Mehmet Buharî adında bir derviş, Osmanlı Sultanı Orhan'ın (1326 - 1360) sarayına gelmiş ve Bursa'nın fethinden sonra yetmiş müridiyle birlikte Avrupa'ya gönderilmişti. Bu misyonerlik seyyahatında Sarı Saltuk Kırımı, Lehistanı ziyaret etti. Danzig'de patrik Svity Nikolas'yı öldürerek elbiselerini giydi ve bu kıyafette birçok kimseye İslâm dinini kabul ettirdi.

Dobruca Kıralığını da, Kıralın iki kızının kurban edileceği yedi başlı ejderden, onun önce üç, sonra dört başını bir tahta kılınçla kesmek suretiyle kurtardı. Bu hadise sırasında bir rahip, kesilen üç başın kulak ve dillerini alarak bunlar delâletile ejderin kendisi tarafından öldürülmüş olduğunu iddia etti. Sarı Saltuk bu yersiz iddialar hakkında karar verebilmek için bir ateş imtihanı yapılmasını teklif etti. Her ikisini bağlayarak bir kazana koydular. Kazan ateşin üzerine yerleştirildi, rahip öldü, fakat Sarı Saltuğa bir şey olmadı. Bunun üzerine Dobruca Kıralı İslâmiyeti kabul etti.

Babaeski'deki Cedid Ali Paşa camii. Öndeki (x) işaretli yerde, bugün eseri kalmıyan Sarı Saltuk makamı vardı.

SARI SALTUK'UN SEMBOLİK MEZARLARI

Sarı Saltuk, cesedine yedi kıralın sahip olmak için mücadele edeceklerinden, ölüsünün yedi tabuta konulmasını vasi-

(48) **W. Hasluk'un hemen bütün izahatı, Evliya Çelebi ile Bektaşi menkabelerinin, efsanelerinin, rivayetlerinin hududu haricine çıkamamaktadır.**

yet etti. Netice şu oldu: her kıral bir tabut aldı, her tabut açıldığı zaman içerisinde birer ceset bulundu.

Sarı Saltuğun cesedine nail olmakla ilâhî lütfa mazhar olan yedi ülke şunlardır :

1 — Sarı Saltuğun Sent Nikolas olarak büyük hürmet ve tazime mazhar olduğu Moskovi (Kırımda),

2 — Çok ziyaret edilen Danziğ makamı (Polonyada),

3 — Pezznijah (Pezonica) makamı (Bohemyada),

4 — Bivanjah makamı (İsveç'de),

5 — Babaeski makamı (Türkiye'de),

6 — Babadağ'ı makamı (Moldavya'da),

7 — Kaliakra makamı (Dobruca'da).

Mr. Hasluk, efsaneyi şu mütalâa ile bitirmekte ve "Hıristiyan memleketlerde Sarı Saltuk umumiyetle "Sent Nikolas" diye anılır, çok hürmete mazhar olur. Hıristiyan rahipleri onun namına zekât isterler" demektedir.

Mr. Hasluk, haiz-i kıymet olan bu mütalâasında, Türkiye'de yalnız Babaeski'de bir makam tesbit etmektedir. Biz, onun bu mütalâasını, Türkiye'de, biri İpek'de, diğeri Ohri'de, bir diğeri de Korfu'da (Sarı Saltuk'la Aiyos Spiridon'a müştereken izafe edilen) olmak üzere cem'an yedi makamı ilâvè etmek suretiyle teyit ve ikmal edeceğiz. Türkiyedekiler mahallerinde bizzat tarafımızdan yapılan taharriyat ve tetkikatla, İpek, Ohri ve Korfudakiler de dostlarımızın bize verdikleri malumatla tesbit edilmiştir :

DİYARBAKIR'DAKİ VE TUNCELİ'NDEKİ MAKAMLAR

1 — Tunçeli (Dersim) Vilâyeti'nin Hozat Kaza merkezinin 8 kilometre Kuzeyindeki 2276 rakımlı "Sarı Saltuk" tepesinde harap halde bir Sarı Saltuk makamı vardır. (Bak. Harita Umum Müdürlüğü. 1 / 200000 mikyaslı haritaya) Tepenin güney ve güney - batısındaki Karaca ve Akviran köylerinde Sarı Saltuk soyadını taşıyan bir aile oturur. Hasan Saltuk Dede ve rahmetli Seyfi Saltuk Dede bu ailenin ileri gelenlerindendir. Bu aileden eski bir Milletvekili ve Ankara'da yerleşmiş olanlar da vardır. Ulus gazetesi yazı işleri müdürlerinden Cemal Saltuk bu ailedendir. Bu gün bir taş yığınından ibaret olan remzî türbe, Sarı Saltuğa atfolunan kerametler için hem bir adak yeri, hem de kızılbaşlarca mukaddes bir ziyaretgâhdır. Karaca ve Akviranlılar burasının sembolik bir makam olmayıp Sarı Saltuğun hakikî merkadı olduğunu iddia eder, buna inanmış bulunurlar. Yer ve yurt isimleri manalarla mahmuldur. Bunlar çok defa tarihî hadiselere, göçen ve yerleşen, istilâ eden milletlerde eski yurtlarına ait hatıraların devamına, şahıs isimlerine delâlet eder.

Seyfi Saltuk Dedenin Dersim nakib'ül - eşraf kaymakamlığına tayinine ait 1340 senesi Şaban ayının beşinci günü tarihini taşıyan buyrultuda "Bilcümle sadât-ı kiramın vukubulacak müracaatlarında hüsn-ü muamele ve teshilât-ı lâzime ifası ve din ve milletin selâmet ve saadeti ve Halife-i Resûl hazretlerinin devam-ı ömr-ü afiyeleri" duasını ifaya devam olunması tavsiye edilmektedir.

Hiç şüphesiz, Hozat'ın şimalindeki şu tepeciğin, asırlardanberi Sarı Saltuk adıle anılmasında bir sebep vardır. Yüzyıllarca evvel Dobruca'daki hadiselerin hatıraları hangi meçhul ellerle buralara kadar gelmiştir?. Bu gibi hadise ve sebepler delâletiyle söyliyebiliriz ki, Sarı Saltuk biraz da efsanevî şahsiyetinden sıyrılarak tarihî bir sima olarak karşımızda belirmektedir. İsminin resmî haritalarımıza geçmiş bulunması da ayrıca dikkate şayan ve bir vesika-i resmiye itlâkına seza görülmektedir.

Akviran köyünde, Sarı Saltuk ailesinden birine ait bir türbe ile asırdîde bir mezarlık vardır. Bu mezarlıktan (ortasından kırılmış, iki parçadan ibaret) memleketimizin her tarafında görülen seçtiğimiz bir mezar taşının eskiliği, taşlardan farkı olmaması ve bunlar ianesile Dersim'deki mezar taşlarının Türk kültür ve folkloru itibariyle aynı kıymet ve manayı taşımakta bulunması bakımından takdim etmiştik. (Sayı 34, sahife 2821).

2 — Diyarbakır'ın Urfa kapısından girilince sağdaki köşe başında, güzel yapısile Sarı Saltuk makamı göze çarpar. Altı köşeli olan makamın, kuşak tarzında vechelerini kaplayan yazı, "Al-

lâh-ü nur - el - semevat-i vel-ard - Hak taalâ göklere ve yere nur verendir." kelimelerile başlayan âyet-i celiledir.

BOR'DAKİ MAKAMI

3 — Bor'un büyük bir kısmını kaplayan "Saltuk" mahallesinin (49) bir kenarında, yol üzerinde Sarı Saltuk makamı vardır. Bu sandukanın baş tarafındaki kitabede :

Bu kabrin sahibi namı olubdur Sarı Saltuk
Ki zahirdir makamatı harabe müşerref olmuşdi
Yapan Hacı Mehmet bin-i İvez idi
Halim'dir zadeler namı
Hezarı göricek anı Hayalî derdi tarihin
Makalatında azmedüb umardı avn-i Rahmanî
Bu tamirde olur tarih şehâsarı sübhanî
Kılar kethüdası zadeler ervahı için fatiha

1148

denilmektedir, bundan, o kabrin Sarı Saltuk makamı olduğunu, 1148 - 1732 de, yani bundan 234 sene evvel Hacı Mehmet namında bir zat tarafından tamir edildiğini anlamış oluyoruz. Türbe bir kerre de 1454 - 1839 tarihinde tamir edilmiştir. Aynı yerde biri 867 - 1451, diğeri 870 - 1454 tarihli iki mezar daha vardır. Kitabelerinde isim olmadığından aidiyetleri tayin edilememiştir.

Bu mıntakada Sarı Saltuğa ait hatıra ve eserlere her yerden fazla tesadüf edilir. Bor'da elimize geçen, Yesevî halifelerinden Borlu Hacı Mahmut Hocanın eseri olan 1286 - 1869 tabı tarihli "Nesayih-i amme" isimli risalede Sarı Saltuk'dan, malum olan kerametlerinden bahsedildikten sonra "Kasaba-i Bor'da olan Sarı Saltuk ziyaretgâhı kabr-i şerifi değildir, fakat makam-ı şerifleridir." denilmektedir. Risalede dikkate şayan olan nokta, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Sarı Saltuğa Bor'da tesadüf ettiğinden bah-

Sarı Saltuğun Bor'daki sembolik makamı.

sedilmiş olmasıdır. Bu hususta muhtelif rivayetler vardır: Kimi Sarı Saltuğun Anadolu'ya Hacı Bektaş-ı Veli ile geldiğinden, kimi daha sonra gelmiş olduğundan, bazıları da (bilhassa yukarıya naklettiğimiz menkibede) Hacı Bektaş-ı Veli'nin Sarı Saltuğa Suluca Karahüyük civarında koyun otlatırken tesadüf ettiğinden, bir yerde de (50) Sarı Saltuğun Akşehir civarında koyun otlatırken izhar ettiği keramet üzerine Mahmut Hayranî'nin nazar-ı dikkatini celbettiğinden bahsederler. "Nesayih-i amme" nin, Hacı Bektaş-ı Veli'yi Bor'a kadar getirmesinde biraz hakikat kokusu var gibi... Çünkü, Hacı Bektaş-ı Veli'nin (670 - 1271) Konya'da Mevlâna Celâleddin Rûmî'yi (672 - 1273) ziyaret ettiği rivayet edilmektedir. Eğer bu ziyaret hakikaten vaki ise, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Kırşehir civarındaki Suluca Karahüyük'den Konya'ya gitmek için Nevşehir - Niğde - Bor - Ereğli istikametini

(49) Sandıklı kazasında Saltuk, Kandere kazasında Saltuklar isimli birer köy, Arag'da bir ve Karadeniz Ereğli'sinde iki yerde Saltuklu isminde köy ve mahalle, İstanbul'da Langa'da, Ankara'da Maltepe'de Sarı Saltuk isimli birer apartıman vardır.

(50) Hasan Fehmi Turgal, Anadolu Selçukileri, 73

takip etmiş olması iktiza eder. Bu noktayı kaydetmekle iktifa ediyoruz.

Mahaza, yukarıda naklettiğimiz gibi, Prof. Fuat Köprülü de Sarı Saltuk ile zamanın büyük şahsiyetleri ve bilhassa Celâlettin Rumî, Hacı Bektaş-ı Veli, Mahmut Hayranî gibi büyük mutasavvıflar arasında dostluk ve münasebet bulunduğunu kabul ve beyan eylemektedir.

Konyalı halk şairi Lemi'nin şu manzum parçası Bor'da ötedenberi Sarı Saltuk makamı bulunduğuna işaret etmektedir :

Geç Akşehir'den uğra Nevşehir'e
Niğde'de Kesikbaş Kemal Ümmi (51)
Bor'da Sarı Saltuk pünhana yalvar

Konya Ereğlisi'nde de Sarı Saltuğa ait hatıralar mevcuttur. Bu cümleden olarak orada da Saltuk adını muhafaza eden bir aile vardır. Saatçı Muhittin ve Mustafa biraderler Saltuk soyadını taşırlar. Bürhaniye köyünde büyük bir mer'a, Sarı Saltuk vakfı iken muhacirlere tevzi edilmiştir. Sarı Saltuğun, gazaya gitmek üzere iken, inşa etmekte olduğu duvara binmek ve yürütmek suretile keramet izhar ettiği Ereğli'de söylenmektedir.

DİĞER MAKAMLAR

4 — Babaeski'deki makamın yerinde yeller esmektedir. Bu makam, Babaeski kasabasının şark methalinde, Cedid Ali Paşa cami'nin hemen yanında imiş. Balkan harbinde Bulgarlar (52) tarafından tahrip edilmiş, izi bile kalmamıştır. Vaktile mamûr ve zengin bir tekke ile Sarı Saltuk makamı o civarın bir ziyneti imiş. Bana delâlet eden, Babaeskili Hoca Hasan Kocaşanlı, bir yığın toprağı göstererek, işte burası idi dedi.

Babaeski'de mahut "ateş imtihanı" efsanesi bilinmekde, Sarı Saltuğa atfedilen kerametler cümlesinden olarak bir de "döner taş" dan bahsedilmektedir. Sembolik türbe civarındaki döner taşın üzerine çıkan kimselerden günahkâr olanlar düşer, günahsız olanlara bir şey olmazmış.

5 — İstanbul'da Rumeli feneri binasının içinde de bir Sarı Saltuk makamı var. Kitâbesinden mezarın 177 senelik olduğu ve Sarı Saltuk'un vefatından 705 sene sonra tesis edildiği anlaşılmaktadır.

Mezar, bizatihi fener binasının içerisinde, alt katı kaplayan bir ziyaretgâh halindedir. Dikkate şayan olan cihet, mezarın fenerin inşaasından sonra mı tesis edildiği, veyahut orada mevcut iken fener binasının üzerine mi inşa edilmiş olduğu keyfiyetidir. Mahaza, kitâbesindeki tarihe göre fener binası yapılmadan tesis veya defnedilmiş olması lâzım gelmektedir. Mahallen yaptığımız tetkikat neticesinde bu hususta hiç bir bilgi elde edemedik. Fenerler idaresindeki incelememiz de maalesf bizi aydınlatmadı.

Mezarın kitâbesi aynen şöyledir :

Kutb-ül-ârifîn gavs-ül-vâsilîn Hacı Bayram Veli kaddese sırrihû evlâd-ı kiramlarından Sarı Saltuk hazretlerinin merkad-ı şerifleridir Fatiha - 1204.

Kitâbeye göre buradaki yatırın Hacı Bayram Veli'nin evlâdından Sarı Saltuk adında bir zat olduğu anlaşılmakta ise de biz, bunun da sembolik bir Sarı Saltuk makamı olabileceğini düşünmekteyiz.

Netice :

Aslında bir Türk kahramanı olan Sarı Saltuk'un, Hıristiyanların dillerini, dinlerini âlim bir rahip kadar bilmesi, çeşit çeşit hud'alarla onların şehirlerine, hükümdar saraylarına, kiliselerine girmesi, rahip kıyafetiyle kiliselerde vaazlarda bulunması gibi halleri, onu Hıristiyanlar arasında (Saint = Aiyos = Aziz) olarak tanıtmış, kimi yerde St. Nikola, bazı yerde St. Naum, nihayet Korfu'da St. Spiridon adıyle Hıristiyan âleminin büyük ve sevilen bir azizi haline getirmiştir. Bu gibi teşebbüs ve hareketleri, İslâm dinini neşre çalışan bir misyoner olmasından ileri gelmiştir.

Bu konu, çok telhis edilmiş olmasına rağmen uzadı. Sayın okurlarımdan af dileyerek, Aiyos Spiridon ile Sarı Saltuk arasındaki münasebete, azizin hayatına ait bir hayli geniş olan tetkikatımı nakle ayrı bir yazıda devam edeceğim.

---

(51) **Niğde'de metfun bir Veli.**

(52) **Makam ile Tekke'nin Bulgarlar tarafından tahrip edilmiş olması, onların ötedenberi Sarı Saltuk hakkında besledikleri husumetin müsbet bir delilidir.**

Tarih Konuşuyor Mecmuasının altıncı cildine ait:

FİHRİST

(A)

Abdülhamid (Sultan) ve Türk Yunan Dostluğu. S. 2537 - 2541.

Abdülhamid (Sultan) Giyeceklerini ve Bir Kısım Yiyeceklerini Avrupadan Nasıl Getirtiyordu ? S. 2595 - 2598.

Abdülhamid (Sultan) ve Beşinci Murad'ın Ortada Kalan Borçları. S. 2674 - 2676.

Abdülhamid (Sultan) ile Mahmud Celâleddin Paşa. S. 2860 - 2863.

Abidin Sarayında Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Grandük Nikola Nikolayeviç. S. 2692 - 2696.

Ahmet Nazmi Efendinin Minneti. S. 2523.

Aksak Timur ve Bibi Hatun'un Hazin Ölümü. S. 2839 - 2841.

Ali Suavi Hiyve Tarihini Nasıl Yazmıştı ? S. 2524 - 2528.

Amcazâde Hüseyin Paşa ve Mimarî Eserleri. S. 2830 - 2833.

Anadoluya Geçmek İstiyen Enver Paşa Ne Yapacaktı, Ne Yapabilirdi, Ne Yapmak İstiyordu? S. 2641 - 2645, 2707 - 2711.

Anadolu ve İstanbul. S. 2805 - 2808, 2903 - 2907

Asakir-i Milliyye, Sultan Hamid ve Mithat Paşa. S. 2776 - 2779.

Atillâ'nın Bilinmiyen Tarafları. S. 2954 - 2958.

(B)

Batnoz Adasında Bulunan Fermanlar. S. 2973 - 2976.

Bin Sekiz Yüz Yedi İhtilâlinin Mustafaları. S. 2697 - 2699.

Bir Cümlesi Üzerinde. S. 2775.

Bir Sadrazam, İki Sürgün, Vakitsiz Ölüm. S. 2983 - 2986.

Biz ve Rusya. S. 2572 - 2576.

Bozkır Altını ve Demiri İle Yapılan Tarihî Tüfek. S. 2791 - 2793.

(C)

Celâleddin Harzemşah ve Tacik Baba. S. 2556 - 2562.

Cellâtlık. S. 2891 - 2896.

(D)

Damad Mahmud Paşanın Avrupaya Geçişi ve Sultan Hamid'e Karşı Rejim Mücadelesi. S. 2712 - 2717.

Değişmez Kader. S. 2691.

Diyar-ı Beç (Viyana). S. 2950 - 2953.

(E)

Endülüs ve Türk Kâğıtçılığı. S. 2546 - 2550.

Enver Paşanın İttihad ve Terakkiyi İhya Teşebbüsü. S. 2780 - 2784.

Esad Paşa Toptani'nin Paris'te Öldürülmesi. S. 2945 - 2949.

Eski Paralar. S. 2546 - 2550.

(F)

Fatih Sultan Mehmet Han ve Molla Zeyrek Efendi. S. 2718 - 2720.

Fütuvvet ve Tesirleri. S. 2842 - 2846.

(G)

Galata Kulesi, Üçüncü Selim, Fransız Elçisi. S. 2969 - 2972.

Gerçek İlmin Devir Nimetlerile Çarpışmasına Dair İbretli Hadiseler. S. 2631 - 2636, 2745 - 2749.

(H)

Haç ve Gamalı Haç. S. 2864 - 2866.

Hakkı Mehmet Paşa ve Rumelideki İhanetler. S. 2794 - 2798.

Hamdullah Suphi, Türk Ocakları ve Milliyetçilik Tarihimizde Unutulmaz Adı İle Tanrıöver. S. 2542 - 2545.

Harp Meclisinde Düşman Casusları ve İstihare ile Sadrazamlar ! S. 2959 - 2962.

Hattat Padişahlar. S. 2532 - 2536.

(İ)

İkinci Meşrutiyette Divan-ı Âli Hareketleri. S. 2567 - 2571, 2654 - 2658, 2750 - 2754, 2834 - 2838, 2929 - 2933, - 3011 - 3014.

ŞİMDİ Akfil ALAN

OTOMOBİL KAZANIYOR

8

TALİHLİYE
OTOMOBİL

400

TALİHLİYE
AKFİL KUMAŞI

AKFİL kumaşı veya AKFİL'den mamul eşya alırken Satıcıdan İkramiye kuponunu isteyiniz. Kuponun yeşil tarafını doldurup "Akfil İkramiye Servisi, Bakırköy-İstanbul" adresine postalayınız. (Not: *İsteyenlere, müracaatı üzerine tam izahname gönderilir.*)

Hakiki AKFİL kumaşlarının kenarlarında AKFİL markası basılıdır

TARİH Konuşuyor

OCAK 1967

SAYI: 36

CİLT: 6

250 KURUŞ

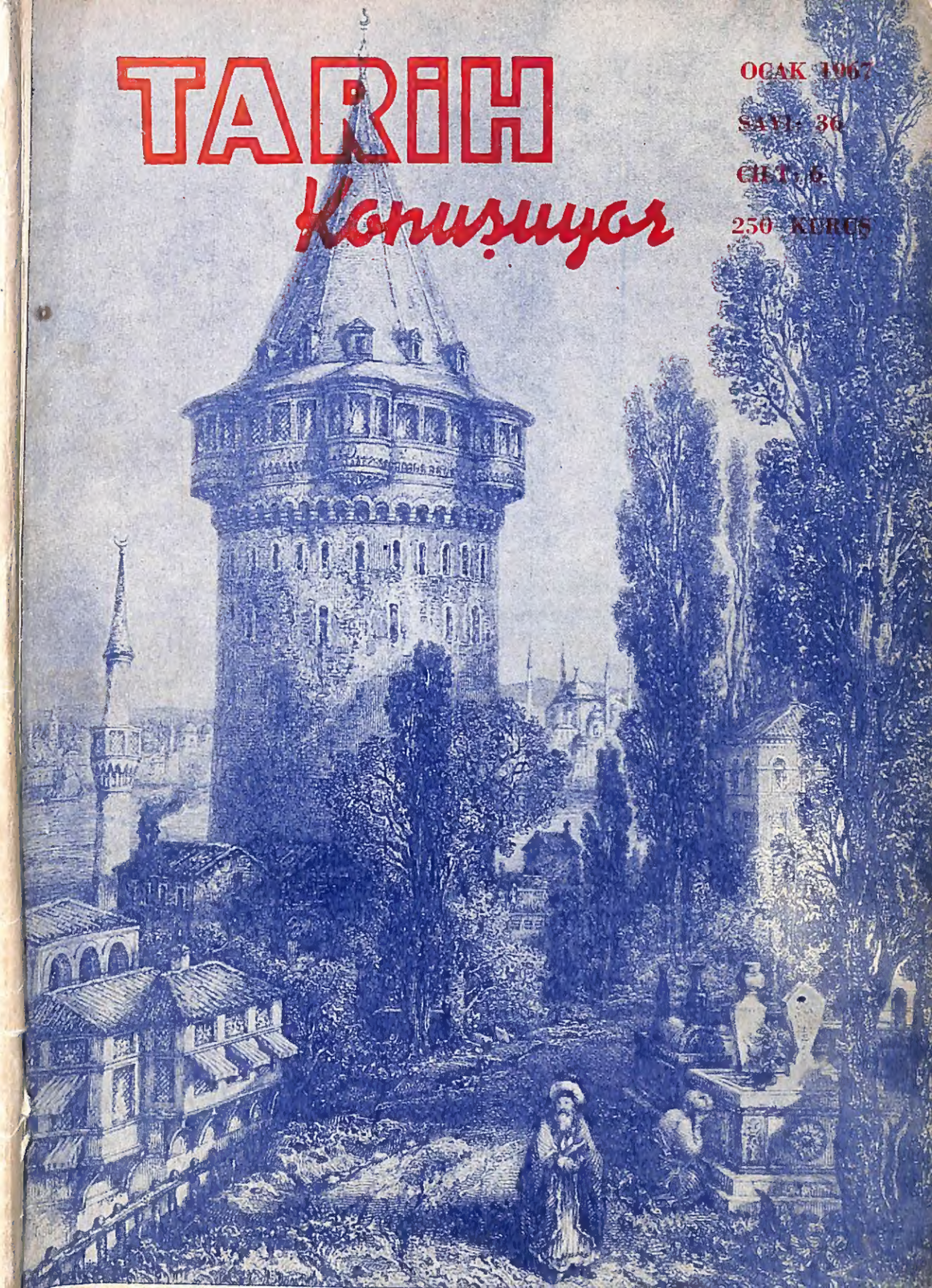

İkinci Meşrutiyet Yıllarında İstanbul Hayatından Tablolar. S. 2563 - 2566, 2651 - 2654, 2735 - 2738, 2824 - 2829, 2923 - 2928, 3005 - 3010.

İngilizler ve Halife Abdülmecit Efendinin Mısır'a Yerleşme Teklifi. S. 2669 - 2674.

İstanbul'da Esir Ticareti ve Harem Rezaletleri. S. 2646 - 2650.

İstanbul'un Fethine Dair Vesikaların Düşündürdükleri. S. 2551 - 2555.

(K)

Kanunî Sultan Süleyman ve Mimar Sinan'a Yaptırdığı Eserler. S. 2608 - 2616, 2739 - 2744.

Kanunî'nin Meziyeti: Harp Potansiyelini Bilmek. S. 2617 - 2620.

Kanunî Sultan Süleyman ve Haşmet Devrine Kısa Bir Bakış. S. 2626 - 2630.

Kanunî'nin Son Günleri ve Ölümü. S. 2621 - 2629.

Kardeş Kanı. S. 2963.

Kazıklı Voyvoda. S. 2577 - 2581.

Kırım Hanlığı, Rusya'nın Entrikaları ve Şahin Giray'ın İhaneti. S. 2873 - 2875.

Konfuçyus'un Hayat Hikâyesi ve Fikirleri. S. 2809 - 2814.

(L)

Lenin'in Rusya'da İktidara Geçişi. S. 2700 - 2706.

(M)

Maan Yıldızı Şems (Bin Kocalı Kadın) ve Cebel-i Dürûz'da Kudret Savaşları. S. 2636 - 2640, 2755 - 2759.

Mahmut II. (Sultan) ve İhtiyar Kayıkçı. S. 2847 - 2848

Medeniyetçilik Kavgası. S. 2814 - 2817.

Mehmet Âkif ve Ölümü. S. 2881 - 2884.

Mezâ Mâ Mezâ. S. 2859.

Minare Musikimizde Temcidler. S. 2996 - 3000.

Muhteşemin Kanunî'lik Temeli. S. 2607.

Munzur Efsanesi. S. 2659 - 2662.

Murat II. (Sultan) Vasiyeti. S. 2964 - 2968.

Mustafa Kemal İle Kâzım Karabekir Arasında İlk Görüş Ayrılığı. S. 2876 - 2880.

(O)

Osmanlılarla İranlılar Arasında Heyecanlı Elmas Pazarlığı. S. 2529 - 2531.

Osman (Patra Ottomane) Sultan İbrahim'in Oğlu Mu İdi ? S. 3001 - 3004.

(P)

Pierre Loti İle Son Görüşmemiz. S. 2867 - 2872.

Pierre Loti'nin Claude Farrare Vasiyeti. S. 2977 - 2982.

Preveze ve İnebahtı. S. 2987 - 2992.

Ramazanı Karşılama Hazırlıkları. S. 2885 - 2890.

(S)

Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon. S. 2728 - 2734, 2818 - 2823, 2918 - 2922, 3015 - 3020.

Selçuklu Sarayları ve Kız Kulesi. S. 2599 - 2602.

Selçuklulardan Günümüze Kadar Türk Halıcılığı. S. 2765 - 2770.

(T)

Tarihte Kartal. S. 2591 - 2594, 2684 - 2686, 2761 - 2764.

Tarihte Bursa. S. 2677 - 2683.

Tarih Nasıl Konuşmalı ? S. 2726 - 2728.

Tarihte Ün Salan Hayvanlar. S. 2785 - 2790.

Tarihten İbretli Fıkralar. S. 2938.

Trabzon'un Fethi ve Hoşoğlu Efsanesi. S. 2799 - 2804.

Tuna'nın Acısı. S. 2943.

Türk Dünyası Neden Bugünkü Hale Geldi? S. 2582 - 2586, 2663 - 2668.

Türk Mimarisinde Âlemler. S. 2908 - 2911.

(V)

Vakfiyeler ve Pehlivanlar Tekkesi. S. 2849 - 2854.

Veliler Yurdu Kilis. S. 2934 - 2937.

(Y)

Yahudilerin Müstakil İsrail Mücadelesinde Türkiye B. M. M. Hükümetine Manda Teklifi. S. 2912 - 2917.

Yamaklar ve Marşan'ın Kızları. S. 2993 - 2995.

Yeniçeriler ve Sembolleri. S. 2897 - 2902.

Yıldırım Ordusu Kumandanlığı ve İstanbuldan Ayrılma Gayretleri. S. 2721 - 2725.